

Door kunst met de wereld samenkomen

Onderzoek Kunst in onderwijs

Hoe kunst in het voortgezet onderwijs bijdraagt aan het welzijn van leerlingen

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	5
1. Inleiding	6
1.1. Relevantie en aanleiding	6
1.2. Onderzoeksvraag	7
2. Theoretisch Kader	8
2.1. Inleiding	8
2.2. Begrippen: Kunst en cultuur in onderwijs	8
2.3. Waarom kunst in onderwijs?	9
2.4. Hoe geven scholen vorm aan kunstonderwijs?	9
2.5. Wat betekent kunstonderwijs voor betrokkenen?	10
2.6. Kunstzinnige werkvormen in het onderzoek	10
3. Methodologie	11
3.1. Inleiding	11
3.2. Respondenten	11
3.3. Onderzoeksdesign	11
4. Resultaten en Analyse	13
4.1. Inleiding	13
4.2. Waarom is kunstonderwijs belangrijk?	13
4.3. Hoe krijgen deze idealen vorm?	15
4.4. Betekenis van kunstonderwijs voor de betrokkenen	19
5. Conclusie	27
5.1. Inleiding	27
5.2. Waarom scholen kunst centraal stellen in hun onderwijs	27
5.3. Hoe scholen kunst centraal stellen in hun onderwijs	27
5.4. De betekenis voor de betrokkenen	28
5.5. Discussie	30
5.6. Aanbevelingen	31
6. Nawoord	33
Bijlagen	34
1. Bijlage Theoretisch kader	34
1.1. Begrippenkader Kunst, cultuur en identiteit	34
1.2. Kunstzinnige werkvormen in het onderzoek	40
2. Bijlagen Methodologie	43
2.1. Leeswijzers en leesvragen	43
2.2. Interviewschema B/C en code's	47
2.3. Observatieschema F	51
2.4. Groepsinterviewschema H	56
2.5. Opdrachten en reflectieprotocollen	61
2.6. Een voorbeeld filmscript	65
3. Bijlagen Resultaten en Analyse	67
3.1. Enquête Vathorst College November 2022	67
3.2. Mindmaps Vathorst College	73

3.3.	Enquête Floracollege	75
3.4.	Mindmaps Floracollege	80
3.5.	Enquête Vinse School	83
3.6.	Mindmaps Vinse School	88

Voorwoord

Goed (kunst)onderwijs draagt ertoe bij dat jonge mensen, wanneer zij de wereld ontmoeten, zichzelf verrijken en verruimen en dat zij de wereld (her)scheppen en er gevoel en verantwoordelijkheid voor ontwikkelen. De ander is daarbij onderdeel van die wereld, en daarmee is (kunst)onderwijs heel vaak ook (leren) samen-leven. Zelfkennis en wereldinzicht zijn de binnen- en buitenkant van hetzelfde persoonlijke en gezamenlijke ontwikkelingsproces dat (kunst)onderwijs biedt.

Het onderzoek Door kunst met de wereld samenkomen gaat precies daarover.

In dit onderzoek wil ik laten zien wat kunst in onderwijs in de breedste zin van het woord kan betekenen. Niet alleen als vak of als vaardigheid, maar als manier om de wereld te ervaren, vorm te geven en er een plaats in te vinden. Ik was benieuwd hoe scholen dit in de praktijk gestalte geven, welke overtuigingen hen drijven en vooral wat het leerlingen daadwerkelijk brengt.

De eerste aanzet van het onderzoek naar Kunst in Onderwijs vond plaats tijdens de coronacrisis, die vanaf begin 2020 de wereld in haar greep hield en tot in 2023 duurde. Scholen stonden in deze periode onder grote druk – een context die eens te meer liet zien hoe essentieel een rijk cultuur- en kunstaanbod is.

Samenvatting

Het onderzoek naar het waarom, hoe en de betekenis van kunstonderwijs is uitgevoerd bij drie scholen voor voortgezet onderwijs die groot belang hechten aan kunstonderwijs. Door het onderwijs op deze scholen in beeld te brengen, wil dit onderzoek andere scholen inspireren en stimuleren. Het uitgangspunt van de onderzoeker is dat goed kunstonderwijs niet alleen bijdraagt aan de ontwikkeling van vaardigheden van leerlingen, maar ook op andere manieren betekenisvol is voor leerlingen en andere betrokkenen in en om de school. Bij het onderzoek zijn de theorieën van de onderwijsdoeldomeinen van Gert Biesta, het Triade-model van Theo Poiesz en de bio-ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner leidend geweest.

Door documenten te analyseren is onderzocht welke visie de scholen hebben en hoe dat ertoe leidt dat zij kunstonderwijs zo centraal stellen in hun curriculum en hoe dat in de praktijk vorm krijgt. In interviews met management, docenten, (oud-)leerlingen, ouders en externe betrokkenen is getoetst in hoeverre deze visie wordt gedragen. Ook is onderzocht wat de betekenis is voor alle betrokkenen, de leerlingen in het bijzonder. Observatie van de lespraktijk heeft inzicht gegeven in wat daar werkt en betekenisvol is. De uitkomsten van groepsinterviews met huidige leerlingen, aangevuld met uitkomsten van Arts-based research zijn getoetst in een enquête onder vele honderden leerlingen. Hiermee is het beeld van wat als betekenisvol wordt ervaren verder aangescherpt.

Veel van wat scholen in hun visie hopen te ontwikkelen wordt in de praktijk en door betrokkenen onderschreven. Management, docenten en ouders verwoorden dit aldus: *'Leerlingen halen het beste uit zichzelf, de ander en de wereld, leren zich te vormen, zich met elkaar en de wereld te verbinden, zich in te leven in de positie van de ander, kritisch te denken en te komen tot een volwaardige persoonlijke ontplooiing van het individu'*. De door kunst als levendig ervaren schoolcultuur werkt zeer stimulerend voor alle betrokkenen en brengt hen dichterbij elkaar en bij zichzelf. Leerlingen kunnen goed onder woorden brengen wat kunstonderwijs voor hen betekent en wat ervoor nodig is om hen daarin optimale kansen te bieden.

Wat vooral opvalt is dat leerlingen kunstonderwijs als bijzonder betekenisvol ervaren voor hun welbevinden in het algemeen. Niet alleen school wordt volgens hen veel leuker, het leven in het algemeen wordt veel fijner ervaren, er is minder stress en meer rust, ruimte en vrijheid. Ze ontwikkelen daardoor zelfkennis en zelfvertrouwen die ze in het dagelijks leven menen en merken te kunnen gebruiken. Daarmee onderschrijven zij dat kunstonderwijs naast een vakinhoudelijke inbreng een vitaal belang dient. Daarmee bevestigt dit onderzoek dat scholen die het belangrijk vinden om hun leerlingen te helpen zich op een gezonde wijze in de wereld te begeven, kunstonderwijs een centrale plek in hun curriculum zouden moeten geven.

1. Inleiding

1.1. Relevantie en aanleiding

'De school draagt bij aan de identiteitsontwikkeling van leerlingen en helpt hen na te denken over hun persoonlijke drijfveren en ambities. Ze reflecteren op wat ze van waarde vinden en hoe ze daar met anderen gestalte aan kunnen geven. Leerlingen denken na over vragen als 'Wie ben ik?', 'Wie wil ik worden?', 'Wat vind ik belangrijk?' en 'Hoe wil ik omgaan met anderen?' ... Ze leren niet alleen met hun hoofd, maar ook met hun hart en handen. Dat vraagt om een rijk onderwijsaanbod met ruim aandacht voor de ontwikkeling van hun talenten. Het gaat daarbij ook om hun lichamelijke ontwikkeling en hun creatieve ontwikkeling.' (Eindadvies Ons Onderwijs, 2032)

De termen zinvol en duurzaam zijn voor mij nauw verweven met de kernwaarden van muziek- of kunstonderwijs. Bij zinvol gaat het om zin in de breedste zin van het woord, om zin hebben, zin geven, zintuigen, zinspelen, zinrijk, zindelijk, zinderend, zinnelijk, bestaanszin, evenwichtszin, waarheidzin, gemeenschapszin. Zin-vol staat voor een rijke ontwikkeling van het gevoel door belevingen en ervaringen die ertoe doen. Duurzaam heeft te maken met de betekenis die dat zin-geven voor de wereld heeft en houdt. Het is een veelgebruikte term en in dit betoog is het begrip ecologisch misschien wel beter. 'Eco' komt van het Griekse 'oïkos' dat woning betekent. Duurzaam in de betekenis van ecologisch houdt in dat bij het leren kennen van de wereld ook de zorg voor de wereld hoort, het ervan leren houden en er verantwoordelijkheid voor willen dragen.

'Iedereen heeft de muzische mens in zich. Geen mens kan van het muzische ontdaan worden zonder iets wezenlijks in de eigen menselijkheid te verliezen'. (Jon Roar Bjørkvold, 1992)

Zoals beschreven in het voorwoord draagt goed (kunst)onderwijs ertoe bij dat jonge mensen met het ontmoeten van de wereld zichzelf verrijken en verruimen en dat zij daarbij de wereld (her)scheppen en er gevoel en verantwoordelijkheid voor ontwikkelen. Zelfkennis en wereldinzicht zijn de binnen- en buitenkant van hetzelfde persoonlijke en gezamenlijke ontwikkelingsproces. Gaande dit levendige proces van verinnerlijken en veruiterlijken, van inhoud en vorm, ontvouwt zich dat zelfbewustzijn tegelijk met het wereldbewustzijn. Bewustzijn, besef dat zich naar buiten toont als identiteit, is geen statisch gegeven. Het is tegelijk 'wie' 'ik ben' en 'hoe' 'ik ben', het is iets dat ik tegelijk 'heb' en waar ik in vrijheid iets mee 'doe'. Dit dubbele proces is kenmerkend voor kunst en de kern van ecologisch onderwijs.

'We hebben kunst nodig om te ontdekken wie we zijn, hoe we denken en waarop we mogen hopen.' (Joke Hermsen, 2020)

'Kunst is niet langer iets om in het weekend passief te ondergaan, maar is een kracht waarmee we de samenleving kunnen vitaliseren.' (Merlijn Twaalfhoven, 2020)

Door via de kunst de wereld met al onze zintuigen te ontmoeten en haar op allerlei manieren te (leren) verbeelden, boren we gezonde levensbronnen aan. Zo houden we de vitaliteit in stand en scheppen we een enorme rijkdom aan verschijningsvormen van wat leeft. Dat heeft gevolgen voor de plekken waar we wonen, werken en leren. Maar het betekent ook iets voor het samenleven met andere mensen, met andere kinderen, leraren, ouders, burens en iedereen om ons heen.

Goed onderwijs is volgens Jans Bransen *het laten opgroeien van evenwichtige volwassenen die zich thuis voelen in de wereld*. Het leren thuis-zijn, thuis-maken, thuis-voelen, van *verlangens toe-eigenen in het leven dat jouw leven is*. En dat kan als we, om met Biesta te spreken *'door kunst onderwezen willen worden'*. Kunst kan een mijn-wereld en een onze-wereld blootleggen en scheppen. Waar kunst het hart van de school is, van de leefgemeenschap, de samenleving die een school is, daar denkt en leeft men cultuur en kent en erkent men identiteit in al haar diversiteit. Daar kan iedereen 'thuis raken in zijn wereld.'

'De vraag naar wat kunst betekent raakt aan het wezen van ons bestaan en is van essentiële waarde voor de veerkracht van de samenleving. Cultureel bewustzijn wordt voor ieder individu een belangrijke voorwaarde om zich in een steeds meer geschakeerde samenleving te kunnen bewegen. Actief bezig zijn met kunst en cultuur biedt kinderen, jongeren en volwassenen mogelijkheden om zelf vorm te geven aan de manier waarop ze in de wereld staan, aan hun relatie met anderen en met de samenleving en dus aan hun identiteit'. (Wetenschapsagenda n.d.)

De hierboven beschreven betekenis en waarde van kunst in onderwijs vormen de kern van de relevantie van dit thema. Tegelijkertijd blijkt in de praktijk dat deze waarde niet altijd vanzelfsprekend wordt herkend, benut of geborgd binnen scholen. Dit spanningsveld tussen de brede ontwikkelingsmogelijkheden die kunstonderwijs biedt en de feitelijke inrichting en waardering ervan in het voortgezet onderwijs, vormt de aanleiding voor het onderzoek dat in dit rapport centraal staat.

Vanuit de vraag *hoe kunstonderwijs binnen scholen wordt vormgegeven, welke visie eraan ten grondslag ligt en wat het daadwerkelijk betekent voor leerlingen en andere betrokkenen*, is dit praktijkonderzoek uitgevoerd.

1.2. Onderzoeksvraag

Wanneer het scholen lukt de kunsten de rol te geven waarmee verbindingen tot stand komen tussen de omringende wereld en het diepere zelf van elk kind, wordt kunst vanzelf betekenisvol en (her)schept deze kunst ook de (school)wereld. Het onderzoek vindt plaats in verschillende scholen die kunst een betekenisvolle rol toekennen in hun schoolcultuur. Het onderzoek brengt in kaart waarom ze dat doen, wat dat van hen vraagt, hoe dat bij hen gestalte krijgt en wat dat oplevert, zowel voor de kinderen als voor de wereld. 'De wereld' is in dit verband in de eerste plaats de klas of school zelf, maar kan ook de rol van de school in de wijk, stad of nog breder zijn. Trekt de school aandacht als leefgemeenschap en heeft de school uitstraling? Komen mensen door de aandacht van kunst ook van buiten de school in en ontstaat er een levendige uitwisseling tussen school en omgeving?

De onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt:

Waarom en hoe zetten scholen kunst centraal in hun onderwijs en wat is de betekenis daarvan voor alle betrokkenen?

In dit onderzoek worden in de eerste plaats de verschillende uitingen van kunst in de school in kaart gebracht. Daarbij is het interessant wanneer die uitingen in ontwerp en uitvoering verschillen. Wanneer blijkt dat een levende omgang met kunst als een 'desem' werkt in de samenleving van de school, dan kan wellicht meer en andere (onvermoede) winst behaald worden dan alleen de vanuit de missie te verwachten opbrengst van de investeringen.

De uitkomst van het onderzoek kan voor scholen een aanleiding zijn om naar zichzelf te kijken en de rol en positie van kunst(vakken) te heroverwegen. Het onderzoek wil ondersteunend zijn voor scholen die al op weg zijn en inspirerend voor scholen die nieuwsgierig zijn. Het onderzoek kan betekenisvol zijn voor interne cultuurcoördinatoren en kunstvakdocenten en -studenten omdat hun taak daardoor veel meer komt te liggen bij het ontwikkelen van een visie op kunst in onderwijs binnen de context van hun eigen school. Bovendien werpt het een ander licht op de betrokkenheid van ouders, omwonenden en andere betrokkenen. Concreet kan deze benadering de kunstvakopleidingen binnen de Hogeschool Leiden helpen om hun omgevingsgerichtheid sterker en meer vanuit de eigen waarden vorm te geven.

Reyer Ploeg, december 2025

Referenties;

- Bjørkvold, J.R. (1992) *De Muzische Mens* (blz. 10)
Eindadvies Ons Onderwijs, 2032, gevonden op <https://newsroom.didactiefonline.nl/uploads/PDF/eindadvies-platform-onderwijs2032-ons-onderwijs2032.pdf> bladzijde 26, geraadpleegd 11-03-2025
Biesta, G., (2021): Door kunst onderwezen willen worden, kunsteducatie na Joseph Beusz. ArtEZpress
Bransen, J., (2019); *Gevormd of Vervormd? Een pleidooi voor ander onderwijs*. ISVW uitgevers
Joke Hermesen (2020) in *Ogenblik & Eeuwigheid* (blz. 27)
Merlijn Twaalfhoven (2020) in *Het is aan ons* (blz. 17)
Wetenschapsagenda (n.d.) geraadpleegd op 18-01-2021, op <https://vragen.wetenschapsagenda.nl/cluster/wat-betekent-kunst-voor-mensen>

2. Theoretisch Kader

2.1. Inleiding

Als scholen ervoor kiezen om kunst centraal te stellen in hun curriculum, waarom doen ze dat? Wat betekent deze keuze voor de dagelijkse onderwijspraktijk? En wat is de impact ervan op leerlingen, docenten en andere betrokkenen? In het theoretisch kader worden deze vragen onderzocht door eerst de kernbegrippen kunst en cultuur te verhelderen en vervolgens drie theoretische perspectieven te presenteren die helpen om de rol van kunst in onderwijs te begrijpen. De centrale onderzoeksvraag bestaat uit drie onderdelen:

Waarom en hoe zetten scholen kunst centraal in hun onderwijs en wat is daarvan de betekenis voor alle betrokkenen?

Om deze drie vragen te beantwoorden, worden achtereenvolgens de onderwijsdoeldomeinen van Gert Biesta, het Triade-model van Theo Poiesz en de bio-ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner gebruikt. Daarnaast worden kunstzinnige werkvormen zoals Arts-based Research, Art of Hosting en Visual Thinking Strategies ingezet om de betekenis van kunst in onderwijs te verkennen.

2.2. Begrippen: Kunst en cultuur in onderwijs

Voordat we dieper ingaan op deze theorieën, is het belangrijk om de kernbegrippen kunst en cultuur te definiëren, omdat deze centraal staan in het onderzoek.

Kunst

Kunst is meer dan alleen een product of een vaardigheid. Volgens Curriculum.nu 2019 is kunst een uiting van menselijk denken, doen en maken. Het is een specifieke, tijdgebonden vorm van cultuur die mensen helpt om betekenis te geven aan hun ervaringen. Leo Samama (2011) voegt hieraan toe dat kunst niet alleen gaat over 'kunnen' – iets bijzonders beheersen – maar ook over 'kennen': het verkennen van wat het betekent om mens te zijn. Kunst is daarmee een manier om de wereld te begrijpen en ermee in dialoog te gaan.

In dit onderzoek wordt kunst gedefinieerd als dat wat daadwerkelijk gebeurt in de onderwijspraktijk: de activiteiten, processen en ervaringen die plaatsvinden wanneer leerlingen en docenten zich met kunst bezighouden. Wat zichtbaar wordt – de uitingen, producten en interacties – vormt de schoolcultuur.

Cultuur

Volgens Curriculum.nu (2019) omvat cultuur alles wat mensen denken, doen en maken, en de betekenis die zij daaraan geven. Het woord *cultuur* komt van *cultus*, wat 'bebouwen, verzorgen, vereren' betekent. Cultuur is dus alles wat mensen voortbrengen, onderhouden en waarderen, zowel met hun handen als met hun geest (Samama, 2011).

In de context van onderwijs gaat het om de manier waarop kunst en cultuur vormgeven aan de identiteit van de school en de mensen die daar deel van uitmaken. Kunst en cultuur zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden: kunst is een product van cultuur, en cultuur komt tot uiting in kunst.

'Cultuur is zo wat we voortbrengen, zonder meer, en kunst staat daarvan het dichtst bij de uitingen van onze individuele en collectieve identiteit in ons streven naar het hogere. (Samama, 2011)

Identiteit

Een belangrijk thema in dit onderzoek is identiteit, zowel op individueel als collectief niveau. Identiteit verwijst naar de continuïteit van een persoon in de tijd en de manier waarop iemand zichzelf en anderen ziet. Het is een dynamisch proces, waarbij mensen hun identiteit vormgeven door keuzes te maken en verantwoordelijkheid te nemen voor hun handelen. Kunst speelt hierin een cruciale rol, omdat het mensen helpt om zichzelf uit te drukken en te reflecteren op wie ze zijn en willen zijn (Ensie, 2021).

2.3. Waarom kunst in onderwijs?

Onderwijsdoeldomeinen van Gert Biesta

Het bewust vormgeven van onderwijs betekent dat er in de scholen een visie en missie aanwezig zijn waarbinnen kunst een duidelijke plaats heeft. Om deze visies vanuit een breder perspectief te kunnen bekijken, is ervoor gekozen de onderwijsdoeldomeinen van Biesta (2018) als uitgangspunt te nemen. Gert Biesta, een invloedrijk pedagoog, stelt dat onderwijs drie doeldomeinen heeft die samen een volwaardige onderwijservaring vormen:

Kwalificatie gaat over het aanleren van kennis, vaardigheden en attitudes die leerlingen nodig hebben om te functioneren in de samenleving. Hoewel dit domein vaak centraal staat, waarschuwt Biesta voor een eenzijdige focus hierop.

Socialisatie betreft de voorbereiding op het leven als lid van een gemeenschap. Leerlingen leren normen, waarden en tradities kennen, waardoor ze deel kunnen uitmaken van de samenleving.

Subjectivering richt zich op de persoonlijke vorming van leerlingen. Het gaat om autonomie, verantwoordelijkheid en het vermogen om kritisch en betekenisvol in de wereld te staan. Biesta ziet kunst als een existentiële manier om met de wereld in dialoog te komen, omdat het leerlingen uitdaagt om na te denken over wie ze zijn en hoe ze in de wereld willen bestaan (Biesta, 2017, 2018).

Biesta's theorie helpt om te begrijpen waarom scholen kunst een centrale plaats geven: en of en in hoeverre kunst een unieke mogelijkheid biedt om alle drie de doeldomeinen te integreren. Kunst is op deze scholen niet alleen een vakgebied, maar een pedagogische dimensie die leerlingen helpt om zichzelf en de wereld om hen heen te verkennen.

(Zie [Bijlage 6.1.2](#) voor een verdieping van Biesta's doeldomeinen en hun onderlinge samenhang.)

2.4. Hoe geven scholen vorm aan kunstonderwijs?

Het Triade-model van Theo Poiesz

Of wat de scholen beogen in de praktijk ook lukt, hangt af van menselijk gedrag, met name dat van leerlingen en docenten. Om te begrijpen hoe scholen kunstonderwijs in de praktijk brengen, wordt het **Triade-model** van Theo Poiesz (1999) gebruikt. Dit model verklaart gedragsverandering aan de hand van drie factoren: **motivatie**, **capaciteit** en **gelegenheid**.

Motivatie verwijst naar de bereidheid van leerlingen en docenten om zich in te zetten voor kunstonderwijs. Dit kan intrinsieke motivatie zijn, zoals passie voor kunst, of extrinsieke motivatie, zoals externe verwachtingen of beloningen (cijfer).

Capaciteit gaat over de intrinsieke aspecten als vaardigheden en kennis en extrinsieke aspecten, zoals middelen die nodig zijn om kunstonderwijs succesvol te geven. Denk aan de deskundigheid van docenten en de beschikbaarheid van materialen.

Gelegenheid betreft de omstandigheden die kunstonderwijs mogelijk maken, zoals tijd in het rooster, een stimulerende leeromgeving en ondersteuning van het schoolmanagement. Naast de extrinsieke gelegenheid bestaat ook intrinsieke gelegenheid, zoals het willen besteden van vrije tijd.

Het Triade-model helpt om te analyseren hoe scholen deze drie factoren in balans brengen. Als één van de factoren ontbreekt, zal het kunstonderwijs minder effectief zijn.

(Zie [Bijlage 6.1.3](#) voor achtergrond, uitleg en visuele weergave van het Triade-model.)

2.5. Wat betekent kunstonderwijs voor betrokkenen?

Bio-ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner

Mensen beïnvloeden elkaar en ontleen waarde aan die ervaringen. In dit onderzoek staat vooral de invloed van kunstonderwijs op de leerlingen centraal. Wat betekent het voor hun (school)leven? Hoe zien zij dat zelf en hoe ziet hun (directe) omgeving dat? Om de betekenis van kunstonderwijs bij alle betrokkenen te onderzoeken, wordt de bio-ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner (1994) gebruikt. Deze theorie beschrijft hoe de ontwikkeling van een individu wordt beïnvloed door verschillende omgevingslagen:

Het **microsysteem** betreft de directe omgeving van de leerling, zoals de klas en docenten.

Het **mesosysteem** betreft de interacties tussen deze directe omgevingen, bijvoorbeeld de samenwerking tussen school en gezin.

Het **exosysteem** betreft indirecte invloeden, zoals het beleid van de schoolleiding of de betrokkenheid van externe partijen.

Het betrekken van deze systemen in het onderzoek, maakt duidelijk hoe kunstonderwijs niet alleen leerlingen raakt, maar ook ouders, docenten en de bredere schoolgemeenschap.

(Zie [Bijlage 4.1.4](#) voor een diagram van Bronfenbrenners systemen en hun rol in het onderzoek.)

2.6. Kunstzinnige werkvormen in het onderzoek

Naast theoretische kaders worden Arts-based Research (AbR), Art of Hosting en Visual Thinking Strategies (VTS) ingezet om de betekenis van kunst in onderwijs te verkennen.

Arts-based Research gebruikt kunst als middel om ervaringen en betekenis te onderzoeken (Van Heijst et al., 2019).

Art of Hosting biedt gesprekstechnieken om collectieve intelligentie te benutten (Bosscha et al., 2020).

Visual Thinking Strategies (VTS) is een gestructureerde methode om naar kunst te kijken en te reflecteren (VTS Nederland, 2024).

Deze werkvormen maken het onderzoek levendig en betrokken, en bieden ruimte voor verhalen, beelden en ervaringen die traditionele methoden niet altijd kunnen vastleggen.

(Zie [Bijlage 6.1.5](#) voor een verdieping van deze werkvormen en een aanwijzing waar deze in het onderzoek zijn toegepast.)

Referenties

- Biesta, G. (2017). *Door kunst onderwezen willen worden*. ArtEZ Press.
- Biesta, G. (2018). *Tijd voor pedagogiek*. Oratie, Universiteit voor Humanistiek.
- Poiesz, T. (1999). *Gedragsmanagement: Waarom mensen zich (niet) gedragen*. Inmerc.
- Bronfenbrenner, U. (1994) *Ecologische systeemtheorie*. Geraadpleegd op 16-06-2025, van <https://verkenjegeest.com/de-ecologische-systeemtheorie-van-bronfenbrenner/> en <https://www.nji.nl/pedagogische-basis/wat-is-het-model-van-bronfenbrenner> ;<https://adolescentenportretdot.wordpress.com/tijdsystemen/> <https://www.gro-up.nl/wetenschappelijke-onderbouwing-kijk-op-groei/bijlage-1-model-van-bronfenbrenner> en <https://adolescentenportretberoep2.jouwweb.nl/ecologische-systemen>
- Bosscha, D. et al. (2020). *Your Ideal Classroom*. Dock20.
- Van Heijst, P., De Vos, N., & Keinemans, S. (2019). *Arts-based Research voor het sociale domein*. Coutinho.
- VTS Nederland (2024). *Visual Thinking Strategies*. Geraadpleegd op 16-12-2024, van <https://www.vtsnederland.org/>
- Curriculum.nu (nd). *Toelichting Kunst & Cultuur*. Geraadpleegd op 13-05-2025, van <https://www.curriculum.nu/download/kc/Toelichting-Kunst-en-Cultuur.pdf>
- Ensie (2021). *Lexicon van de ethiek: Identiteit*. Geraadpleegd op 11-02-2021, van <https://www.ensie.nl/lexicon-van-de-ethiek/identiteit>
- Samama, L. (2011). *Het belang van kunst en cultuur*. Geraadpleegd op 27-10-2025, op <https://www.comamaastricht.nl/uploads/documents/41dd6c5bbc280da10eea632d92bef92b.pdf>

3. Methodologie

3.1. Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de methodologische aanpak van het onderzoek naar de betekenis en implementatie van kunstonderwijs op drie middelbare scholen in Nederland. Het onderzoek combineert kwalitatieve en kwantitatieve methoden om een diepgaand inzicht te verkrijgen in de manier waarop scholen kunst centraal stellen in hun onderwijs, en wat dit betekent voor de betrokkenen. De keuze voor een mixed methods-benadering is gebaseerd op de complexiteit van de onderzoeksvraag, die zowel vraagt om persoonlijke verhalen en ervaringen als om kwantificeerbare gegevens.

3.2. Respondenten

Om de vraag te beantwoorden waarom scholen kunst een centrale plek geven in hun onderwijs, is het onderzoek uitgevoerd op scholen die expliciet kunstbeleid voeren. De volgende criteria zijn gehanteerd:

Schooltype: De school valt onder primair onderwijs of de onderbouw van het voortgezet onderwijs (HAVO/VWO) of is een VMBO-school.

Visie op Kunst en Cultuur: De school heeft kunst en cultuur opgenomen als een integraal onderdeel van haar onderwijsvisie en/of ontwikkelingsbeleid.

Beschikbaarheid voor Onderzoek: De school is bereid om voldoende tijd en medewerking te verlenen aan alle onderzoeksactiviteiten, inclusief interviews en Arts-based Research (AbR)-activiteiten. Het gaat daarbij om de deelname van management, leerkrachten, (oud-)leerlingen en ouders.

Audiovisuele Registratie: De school gaat akkoord met audiovisuele opnames voor onderzoeksdoeleinden, waarbij het materiaal grotendeels als bron mag worden gebruikt en deels voor publicatie.

De exclusiecriteria zijn als volgt:

Externe Verzorging van Kunst en Cultuur: Scholen waarin kunst en cultuur voor meer dan 50% door externe partijen worden verzorgd (ingekocht), zijn uitgesloten van deelname.

Initieel is gezocht naar cultuurprofiel scholen. Echter, deze scholen voldeden niet altijd aan de inclusiecriteria, vooral omdat ze onvoldoende expliciete missie- en visieverklaringen hebben. Dit gold ook voor vrije scholen. Op basis van de geschiktheid en bereidheid van de betrokken scholen, is uiteindelijk besloten om drie scholen voor voortgezet onderwijs te onderzoeken. In de pilotfase werd onderzoek uitgevoerd aan het Vathorst College in Amersfoort. In een volgende fase werd onderzoek gedaan bij het Floracollege in Naaldwijk (VMBO) en De Vinse School in Amsterdam.

3.3. Onderzoeksdesign

Kwalitatieve onderzoeksmethoden

Het kwalitatieve deel van het onderzoek was gericht op het verzamelen en in kaart brengen van diepgang en contextuele rijkdom. Dit onderzoeksdeel omvatte:

Documentanalyse

Een systematische studie van schooldocumenten, zoals missie- en visiestukken, schoolplannen, lesroosters, en cultuurprofielplannen. Hiermee werd onderzocht hoe scholen hun visie op kunstonderwijs verwoorden (analyse A1) en hoe deze visie vertaald wordt naar de onderwijspraktijk (analyse A2).

(Zie [Bijlage A](#) voor de leeswijzers en leesvragen).

Interviews

Er zijn semigestructureerde interviews gehouden met diverse betrokkenen, waaronder schoolleiding, docenten, ouders, oud-leerlingen en externe partners. Deze interviews waren gericht op het verkennen van de redenen waarom scholen kunst een centrale plek geven, hoe dit in de praktijk wordt vormgegeven, en wat de betekenis hiervan is voor de betrokkenen. In de pilotfase werden verschillende interviews (B, C en I) afgenomen die daarna zijn samengevoegd. Daarbij werd naast gerichte vragen (B) ruimte geboden voor meer verhalende bijdragen (C). De interviews en codes zijn per school geanalyseerd met behulp van Atlas.ti. De codes die in de pilotfase van de interviews zijn gebruikt, zijn door leden van de onderzoeksgroep Muziek in Onderwijs van de Hogeschool Leiden gecontroleerd. Op basis van hun

reflectie is interview B aangepast en zijn de codes herzien. In een enkel geval is ook een interview gehouden met een externe bron, namelijk een van de oprichters van het Vathorst College. (D).

(Zie [Bijlage B](#) voor het volledige interviewschema B/C en de herziene code's).

Observaties

Tijdens kunstvaklessen zijn observaties uitgevoerd om inzicht te krijgen in het kunstonderwijs in de praktijk. Hierbij is gebruikgemaakt van een observatieschema (kijkwijzer) dat gebaseerd is op het Triade-model van Poesz en de doeldomeinen van Biesta. Bij vrijwel alle lessen zijn door de onderzoeker sfeertekeningen geschreven in de vorm van korte persoonlijke, meer poëtische bespiegelingen over de indrukken die de lessen oproepen of achterlieten. Van elke les zijn globale beoordelingen vastgesteld op basis van de factoren van het Triade-model. Waarnemer heeft daarbij cijfermatige inschattingen gemaakt aan de hand van observatieschema F. Tijdens de observaties zijn op elke school naast aantekeningen ook foto's en video's gemaakt die tijdens de analyse zijn gebruikt (E). De oorspronkelijk geplande Stimulated Recall Interviews met de docenten (G) bleken organisatorisch niet haalbaar.

(Zie [Bijlage F](#) voor het observatieschema F).

Focusgroepen

Met leerlingen zijn groepsinterviews gehouden, waarbij technieken uit de Art of Hosting werden toegepast om een open en interactieve discussie te stimuleren. In de check-in werd onderzocht in hoeverre de leerlingen bekend waren met de visie-missie van de school, waarna werd onderzocht hoe de onderwijspraktijk er volgens hen uitziet (1-2-4-All-methode) en wat daarvan de betekenis is (Vissenkom). Bij het onderdeel van de onderzoeksvraag waarin het 'hoe' centraal staat, werd stilgestaan bij de factoren van het Triade-model (motivatie, capaciteit en gelegenheid).

(Zie [Bijlage H](#) voor het groepsinterviewschema H).

Arts-based Research (ABR)

Arts-based Research is ingezet om de betekenis van kunstonderwijs te onderzoeken. Deelnemers – zowel leerlingen als docenten – kregen na een verkennend gesprek (waarderend interview) de opdracht om via een kunstzinnige uiting hun ervaringen en visies te delen. De resultaten zijn vervolgens besproken en geanalyseerd met behulp van de Visual Thinking Strategy.

(Zie [Bijlage J](#) voor de opdrachten en reflectieprotocollen).

Tableau

Op grond van de verzamelde data zijn op alle scholen filmopnames gemaakt die zijn samengevoegd tot de documentaire Kunst in Onderwijs die op 1 oktober 2024 in première ging tijdens het Symposium Kunst in Onderwijs op het Vathorst College. Bepaalde uitkomsten van de enquête zijn daar in meegenomen.

(Zie [Bijlage K](#) voor een voorbeeld filmscript).

Kwantitatieve Onderzoeksmethode

Enquête

Naast het verzamelen van kwalitatieve gegevens zijn enquêtes afgenomen onder leerlingen. Deze enquêtes hebben uitspraken die naar voren kwamen tijdens de focusgroepen en de Arts-based Research als uitgangspunt. Het doel was om na te gaan in hoeverre deze uitspraken herkend worden door een bredere groep leerlingen. De enquêtes bestonden uit stellingen met een vijfpuntsschaal, aangevuld met een open vraag waarin leerlingen hun persoonlijke visie op kunstonderwijs konden delen.

(zie [Bijlage Resultaten en Analyse](#) voor de uitkomsten in tabellen, diagrammen en mindmaps).

4. Resultaten en Analyse

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de onderzoeken die op de drie scholen zijn uitgevoerd om een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag (Waarom en hoe stellen deze scholen kunst centraal in het onderwijs en wat is daarvan de betekenis voor de betrokkenen?). Hieronder volgt het antwoord op de drie deelvragen, waarbij telkens de resultaten van de drie scholen na elkaar worden beschreven.

4.2. Waarom is kunstonderwijs belangrijk?

Resultaten

De manier waarop de drie onderzochte scholen kunst en cultuur in hun onderwijs integreren, weerspiegelt hun visie en missie. Uit zowel documentanalyse als gesprekken met betrokkenen komt naar voren dat kunst en cultuur voor alle scholen een middel zijn om leerlingen voor te bereiden op een complexere wereld – maar elk met een eigen benadering en focus.

Vathorst College ziet kunst en cultuur als een van de vier pijlers van hun 'wereldgerichte' onderwijs. De school stelt dat kunst leerlingen helpt om zich thuis te voelen in de wereld door verbinding te leggen tussen hoofd, hart en handen. In hun visie draagt kunst bij aan kritisch denken, creativiteit en persoonsontwikkeling, en stimuleert het leerlingen om na te denken over hun eigen waarden en talenten. Deze ambitie komt ook terug in hun CultuurProfielPlan, waarin benadrukt wordt dat kunst grote levensvragen vanuit verschillende perspectieven onderzoekt en leerlingen leert om constructief deel te nemen aan de gemeenschap. De school ziet de diversiteit van de leerlingenpopulatie als een uitdaging die nog nadrukkelijker aangepakt moet worden.

'We vinden het belangrijk dat onze leerlingen zich thuis voelen in de wereld. Daarom maken we elke dag weer de verbinding tussen hoofd, hart en handen. We laten onze leerlingen ontdekken hoe ze het beste uit zichzelf halen. Dat doen we door te inspireren en voeden met kunst. Door creativiteit, zelfverantwoordelijkheid en onderzoeken te stimuleren, leren ze over hun waarden en talenten. Vervolgens kijken ze hoe dit een waardevolle bijdrage kan leveren aan de wereld. Waar besteed je aandacht aan, en hoe verhoud jij je tot wat je ziet? Op die manier maken we samen de wereld een beetje duurzamer, democratischer, socialer en inclusiever. Kortom: we zorgen samen voor een mooiere wereld met ons wereldgerichte onderwijs.' (<https://vathorstcollege.nl/onderwijs/2021-11-29>)

Bij het Floracollege, eveneens een CultuurProfielSchool, staat talentontwikkeling centraal. De school biedt zowel kunstklassen als sportklassen aan en streeft naar gepersonaliseerd leren. Het doel van de school is om leerlingen – met name leerlingen die minder snel met cultuur in aanraking komen – te laten kennismaken met verschillende kunst disciplines. Hiermee willen ze non-cognitieve vaardigheden zoals presenteren, samenwerken en omgaan met kritiek versterken. In gesprekken met betrokkenen komt naar voren dat kunst niet alleen een middel is om talenten te ontdekken, maar ook om leerlingen te helpen antwoord te vinden op vragen als: *'Wie ben ik, wat wil ik, wat kan ik?'* (Interview Floracollege, 2023). Volgens de rector is kunst een krachtig instrument om leerlingen te helpen hun identiteit en motivatie te vormgeven. Leerlingen zelf ervaren dat het brede aanbod hen helpt om keuzes te maken en gelijkgestemden te ontmoeten, wat bijdraagt aan hun zelfvertrouwen en gevoel van comfort.

De Vinse School, hoewel geen officiële CultuurProfielSchool, profileert zich nadrukkelijk als een school voor creatieve, kunstzinnige kinderen. Hun onderwijs is geïnspireerd door reformpedagogiek en richt zich op zowel individuele ontwikkeling als gemeenschapszin: *'De Vinse School is een school voor creatieve kunstzinnige kinderen. [...] Het doel is dat leerlingen – naast het behalen van een regulier schooldiploma – zich ontwikkelen tot autonome, sociale en ondernemende mensen, ten dienste van zichzelf en de samenleving'* (De Vinse School, 2021-2025). In de praktijk ervaren leerlingen, docenten en ouders dat de school een omgeving biedt waar nieuwsgierigheid en kritisch denken worden gestimuleerd. Een docent Beeldend verwoordt dit als: *'Je komt veel dingen, je komt jezelf tegen, je ontwikkelt jezelf, de wereld, de schellen vallen van je ogen wat er allemaal aan de hand is in de wereld. En dan is het heel fijn om een uitingsvorm te hebben, zoals kunst'* (Docent Beeldend, De Vinse School, oktober 2023). Voor leerlingen die later instromen, is het verplichte kunstportfolio een teken dat de school kunst serieus neemt en ziet als een middel voor persoonlijke groei.

Wat opvalt in de gesprekken met betrokkenen, is dat de visie en missie van de scholen vooral bekend zijn bij management en docenten. Leerlingen en ouders hebben weliswaar een indruk van de doelen, maar zijn niet altijd op de hoogte van de exacte missie. Toch herkennen ze allemaal de waarde van kunstvakken: of het nu gaat om het ontwikkelen van zelfvertrouwen, het veranderen van perspectief of het vinden van een eigen stem.

Analyse

De visies en praktijken van de drie scholen laten zien hoe kunstonderwijs concreet bijdraagt aan de drie doeldomeinen die Gert Biesta (2018) onderscheidt: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. Bij het Vathorst College staat subjectificatie centraal: kunst wordt ingezet om leerlingen te helpen hun eigen waarden en talenten te ontdekken en om een kritische houding te ontwikkelen ten opzichte van de wereld. Dit sluit direct aan bij Biesta's idee dat onderwijs leerlingen moet helpen om autonoom en verantwoordelijk te worden. Socialisatie is hier een gevolg van subjectificatie: door persoonlijke groei leren leerlingen ook hoe ze een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de gemeenschap.

Het Floracollege toont hoe kwalificatie en subjectificatie hand in hand kunnen gaan. De school richt zich op het ontwikkelen van non-cognitieve vaardigheden zoals presenteren en samenwerken (kwalificatie), maar doet dit altijd in dienst van persoonlijke groei (subjectificatie). Leerlingen leren niet alleen vaardigheden, maar ook wie ze zijn en wat ze willen.

Bij De Vinse School ten slotte is socialisatie het uitgangspunt: kunst wordt gebruikt om leerlingen te leren leven in een gemeenschap, met aandacht voor empathie, dialoog en samenwerking. Toch leidt deze benadering ook tot subjectificatie, doordat leerlingen via kunst *zichzelf* en *de wereld* leren begrijpen.

Wat deze scholen gemeen hebben, is dat ze kunst zien als een uniek middel om leerlingen te helpen zichzelf, anderen en de wereld beter te begrijpen. Hun visiedocumenten en betrokkenen bevestigen dat kunstonderwijs bij uitstek geschikt is om alle drie de doeldomeinen van Biesta (2018), met name dat van subjectificatie en socialisatie, te integreren – niet als losse elementen, maar als onderlinge versterkers in de ontwikkeling van leerlingen.

4.3. Hoe krijgen deze idealen vorm?

Een eerste indruk: kunst als zichtbare identiteit

Bij alle drie de scholen valt direct op dat kunst een centrale rol speelt in de fysieke omgeving. Bij het Vathorst College hangen de wanden vol met leerlingenwerk en bieden ruime gangen plaats aan driedimensionale kunstwerken en vitrines. Het gebouw biedt ook plek aan de Amersfoortse culturele instelling Scholen in de Kunst, wat zorgt voor goed ingerichte lokalen en een ruime theaterzaal. Bij het Floracollege en De Vinse School is de ruimte voor tentoonstellingen beperkter, maar ook hier is kunst overal zichtbaar – of het nu gaat om schilderijen, installaties of aankondigingen van voorstellingen.

Documentanalyse

Het Vathorst College onderscheidt zich door zijn uitgebreide faciliteiten en roosterruimte. Eerstejaars volgen alle vier de kunstdisciplines wekelijks anderhalf uur, en ook in hogere klassen kunnen leerlingen meerdere kunstvakken blijven volgen. Met een team van zestien kunstvakdocenten, een kunstcoördinator en een kunstonderwijsassistent is er ruimte voor eigen curriculumontwikkeling en nascholing. De school stimuleert dat alle docenten – niet alleen de kunstvakdocenten – positief staan ten opzichte van kunst en zoeken naar verbindingen met andere vakken.

Op het Floracollege krijgen eerstejaars alle kunstdisciplines aangeboden in twee lessen van anderhalf uur per week, die na een half jaar wisselen. Leerlingen in de kunstklas krijgen een extra les, en er is een musicalklas na schooltijd. De school heeft een klein team (acht) van kunstvakdocenten en een cultuurcoördinator. Men maakt gebruik van bestaande methodes, maar ontwerpt het curriculum meestal zelf. De school werkt veel samen met externe partners, zoals amateurverenigingen. Sommige lessen vinden plaats op externe locaties. Er zijn plannen om de muziek- en theaterlokalen uit te breiden.

De Vinse School stelt hoge eisen aan kunstvakdocenten: zij moeten niet alleen lesgeven, maar ook actief kunstenaar zijn. Leerlingen in de onderbouw maken kennis met zes kunstdisciplines in blokuren van 80 minuten. Vanaf het derde jaar kiezen ze één of meerdere kunstvakken. Het team bestaat uit elf kunstvakdocenten waarvan vier voor Beeldend. De school werkt met externe specialisten waar nodig en probeert kunst te integreren in andere vakken. De lokalen zijn verspreid over meerdere locaties, wat soms praktische uitdagingen met zich meebrengt, vooral voor muziek.

Observaties

In de lessen wordt duidelijk hoe de visie van de scholen vorm krijgt. Op het Vathorst College valt de ongedwongen sfeer op en de aandacht van docenten voor de persoonlijke groei van leerlingen. Dat viel met name op bij de podiumvakken. Een theaterdocent beschrijft dramalessen als 'levenslessen' (Observatie mei 2022), en een muziekdocent moedigt een leerling aan om muziek als examenvak te kiezen omdat zij haar zelfvertrouwen heeft zien groeien. Sommige leerlingen liepen achter na de meivakantie, wat docenten dwong om opdrachten aan te passen.

'Zo onbewogen statisch aan de buitenkant, blijkt zoveel innerlijk te roeren dat het tot tranen komt. 'Muziek en ik, Ik en muziek' blijkt hier en daar te raken omdat het helpt te leven wanneer je ernaar luisteren kunt en het in je gevoel dat wat je wilt en zoekt versterkt. Of het je aanzet tot zelf aan de piano toetsen, woorden zoekend, dat wat je verwerkt een uitweg te geven.' (Sfeertekening muziekles Vathorst College, mei 2022).

Op het Floracollege bieden vooral de beeldende lessen ruimte voor persoonlijke inbreng. Leerlingen krijgen de vrijheid om opdrachten naar eigen inzicht in te vullen, en in zelfbeoordelingen wordt zowel gekeken naar techniek als naar houding. Bij podiumvakken ligt de focus meer op vaardigheden, hoewel dramalessen ook aandacht besteden aan 'je kunnen en durven uitspreken' (Lesobservatie, najaar 2023). Eenmaal in beweging gingen leerlingen helemaal op in hun werk, alsof er geen ruimte meer was voor afleiding (Sfeertekening dansles Floracollege, oktober 2023). Buiten schooltijd komen leerlingen vaak terug om te werken aan projecten, zoals een expositie voor een lokaal concert of de jaarlijkse musical – een teken van betrokkenheid die verder gaat dan het verplichte programma.

Bij De Vinse School is de eigen inbreng van leerlingen groot. Docenten, die zelf kunstenaar zijn, ontwerpen hun lessen met passie en geven leerlingen veel vrijheid. In een geobserveerde dramalessen zaten leerlingen van vmbo, havo en vwo door elkaar – een bewuste keuze van de school. 'Het beste laten zien gaat hier voorbij aan in welk hokje je bent gestopt, het gaat om wie jij bent' (Docent, observatie

november 2023). De docenten stralen vakbekwaamheid uit, maar de beperkte ruimte voor groepswork bij muziek kost soms effectieve lestijd. De samenwerking met Amsterdamse podia en musea verlaagt de drempel om kunst buiten de school te ervaren.

Groepsinterviews

In gesprekken met leerlingen komt naar voren hoe docentafhankelijk hun ervaringen zijn. Bij het Vathorst College zijn leerlingen tijdens het groepsgepraak (september 2022) over het algemeen positief over het kunstonderwijs, maar noemen ze ook belemmeringen. Het verplichte aanbod in het eerste jaar kan demotiverend werken als een vak niet aanslaat, en sommige leerlingen missen structuur bij open opdrachten. *'Het hangt er echt van af welke docent je hebt'. 'Sommige docenten weten precies hoe ze je moeten begeleiden, anderen laten je meer aan je lot over'.* Toch waarderen ze de vrijheid en het feit dat docenten zelf actief zijn als kunstenaar: *'Leuk en motiverend is dat kunstdocenten ook kunst buiten hun werk om doen. Dat vind ik heel tof'.*

Leerlingen van het Floracollege vinden de afwisseling tussen kunstvakken motiverend en de samenwerking met de andere leerlingen verrijkend (groepsgepraak december 2023). Ze ervaren de docenten als begripvol en uitdagend, vooral als het gaat om het overwinnen van angsten, zoals solo zingen in een musical. *'Zonder die docent had dat niet gelukt'.* De mate waarin leerlingen zich gesteund voelen, verschilt sterk per docent: *'Sommige docenten dagen je echt uit, anderen laten je meer zelf zien hoe ver je komt'.*

'Ik wil geen liedjes zingen maar ik wil heel graag een grote rol, maar absoluut geen solo. Nou, ik heb een grote rol gekregen, ik had de hoofdrol. Maar ik heb alsnog wel een solo gezongen, want doodeng. Alleen dat is weer hetzelfde. De docenten hebben mij zo erg geholpen dat ik eigenlijk toch maar vol zelfvertrouwen op het podium stond. Die hele stress was echt nergens voor nodig, want het viel allemaal heel erg mee. Maar zonder die docent had dat niet gelukt. De docenten hebben mij echt gepusht om dat te doen.' (Groepsgepraak Floracollege, december 2023).

Bij De Vinse School waarderen leerlingen de diversiteit van het aanbod en het feit dat ze met gelijkgestemden kunnen werken. Culturele uitstapjes vinden ze inspirerend, al zouden ze graag zien dat deze beter over de disciplines worden verdeeld. Zij-instromers geven aan dat ze meer begeleiding hadden willen hebben bij het kiezen van een kunstvak, maar zijn over het algemeen tevreden over de ruimte, tijd en deskundigheid van de docenten. *'Sommige docenten geven je precies de hulp die je nodig hebt, anderen gaan ervan uit dat je al weet hoe het moet'* (Leerling, groepsgepraak eind 2023). Dit laat zien hoe kennis en benadering van de docent bepalend zijn voor de ervaring van leerlingen.

Analyse

Wanneer we de praktijk van de drie scholen analyseren door de bril van het Triade-model van Poiesz en de doeldomeinen van Biesta, ontstaat een genuanceerd beeld van hoe kunstonderwijs functioneert – en waarom het op sommige plekken beter slaagt dan op andere. De motivatie, capaciteit en gelegenheid die leerlingen en docenten ervaren, blijken niet alleen verschillend tussen scholen, maar ook binnen scholen, afhankelijk van de docent, het vak en de leerlingengroep. Deze variatie onthult structurele patronen die verklaren waarom bepaalde idealen wel of niet in de praktijk van het kunstonderwijs landen.

Motivatie

De motivatie van leerlingen en docenten varieert sterk, afhankelijk van de individuele docent en de schoolcontext. Bij het Vathorst College wisten sommige docenten leerlingen intrinsiek te motiveren door aan te sluiten bij persoonlijke groei, terwijl anderen terugvielen op extrinsieke prikkels zoals deadlines. Het hebben van veel kunstvakken wekt soms nieuwsgierigheid en soms verveling, wat invloed heeft op de motivatie. Het Floracollege toont aan dat externe doelen (zoals een musical of tentoonstelling) motivatie versterken, maar dat jongere leerlingen nog sterk afhankelijk zijn van de docent. Zij ervaren de meeste docenten als stimulerend en betrokken. Bij De Vinse School is de motivatie over het algemeen hoog, maar dat komt deels doordat de school leerlingen trekt die al affiniteit met kunst hebben. Zij waarderen de diversiteit van de kunstvakken en het samen optrekken met gelijkgestemden en ervaren docenten als motiverend. Leerlingen waarderen ook de vrijheid die hen in de opdrachten geboden wordt.

De waarnemer heeft cijfermatige inschattingen gemaakt aan de hand van observatieschema F. De scores voor motivatie bij leerlingen (Vathorst: 0,72; Floracollege: 0,71; De Vinse: 0,74) laten zien dat geen van de

scholen uitmunt, maar dat kleine verschillen grote gevolgen hebben. Bijvoorbeeld: het Vathorst College scoorde lager op motivatie dan De Vinse School, maar dit kwam deels door het moment van observatie (vlak na de meivakantie). Bij alle scholen bleken goed gemotiveerde docenten te werken hetgeen een positieve invloed had op de motivatie van de leerlingen. Dit werd nog versterkt wanneer de leerlingen in aanraking kwamen met de docent als kunstenaar.

Capaciteit

De capaciteit van leerlingen en docenten varieert niet alleen tussen de scholen, maar ook binnen de lessen. De scores voor capaciteit bij docenten (Vathorst: 0,78; Floracollege: 0,77; De Vinse: 0,82) tonen aan dat de scholen elkaar daar niet veel in ontlopen. De docenten van het Vathorst College stonden energiek en overtuigend in de les en leunden in geen enkel geval op een externe factor. Een deel van de docenten droeg in de les de visie van de school welbewust uit. Enkele anderen worstelden met basisvaardigheden, zoals het consequent zijn in de aanpak van deadlines. Ook de docenten van het Floracollege bleken goed in staat de lessen en opdrachten te ontwerpen en uit te voeren. De docenten Beeldend hebben er samen een leidraad ontworpen waar ze op kunnen terugvallen. De dansdocent op het Floracollege heeft dit alleen gedaan en gaf aan dat dat veel energie had gevraagd.

Op het Vathorst College en Floracollege zien we dat jongere leerlingen meer begeleiding nodig hebben, terwijl oudere leerlingen zelfstandiger werken. Dit is logisch, maar het overgangsmoment – wanneer leerlingen van de ene docent naar de andere gaan – blijkt een kwetsbare fase. Bij het Floracollege leidde dit soms tot verwarring, omdat nieuwe docenten niet altijd wisten waar leerlingen stonden. De leerlingen zien de docenten overigens als zeer capabele en betrokken begeleiders. De school heeft gemerkt hoezeer samenwerking met externe partijen een gunstige invloed heeft op het gedrag van leerlingen en maakte daar waar mogelijk gebruik van.

Bij De Vinse School is de capaciteit van docenten bijzonder hoog, mede omdat ze zelf kunstenaar zijn. Toch ervaren zij-instromers dat ze soms te weinig ondersteuning vanuit school krijgen. Dit suggereert dat vakbekwaamheid niet genoeg is: docenten moeten ook pedagogische vaardigheden hebben om verschillende leerlingen goed te begeleiden. Op het Vathorst College blijkt dat sommige docenten goed zijn in het afstemmen van opdrachten op de vaardigheden van leerlingen, terwijl andere docenten de leerlingen overvragen of juist te weinig uitdagen.

Een interessant onderscheid tussen de scholen is hoe ze omgaan met verschillen tussen leerlingen. Het Vathorst College en De Vinse School geven leerlingen veel vrijheid, maar dat werkt alleen als docenten weten hoe ze die vrijheid moeten sturen. Het Floracollege kiest voor meer structuur in de onderbouw, wat jongere leerlingen zekerheid biedt.

Gelegenheid

De fysieke omstandigheden zijn op het Vathorst College ideaal, maar roosterproblemen kunnen de praktijk belemmeren. Het Floracollege en De Vinse School hebben minder ruimte, maar compenseren dat met samenwerking met (Floracollege) of de inzet van (De Vinse School) externe partners. Wat opvalt is dat het bij voorzieningen (in dit onderzoek: gelegenheid) niet alleen gaat over lokalen of materialen, maar ook over hoe tijd wordt ingezet. Bij het Vathorst College noemden leerlingen de afwezigheid van flexblokken een gemiste kans, terwijl docenten van het Floracollege tijdsdruk ervoeren bij de voorbereiding van lessen. Leerlingen van het Floracollege zouden ook muziek als keuzevak willen. Bij De Vinse School is de samenwerking met externe partijen een kracht, maar de beperkte ruimte voor muziek toont aan dat niet alle vakken gelijk worden behandeld. De verschillende bands binnen een klas kunnen enkel om de beurt van het muzieklokaal gebruik maken.

De scores voor gelegenheid bij de leerlingen (Vathorst: 0,68; Floracollege: 0,67; De Vinse: 0,72) laten zien dat fysieke ruimte niet de enige factor is: ook planning en prioritering spelen een rol.

Triade-algemeen: Cijfers als indicatie

De cijfermatige beoordelingen van motivatie, capaciteit en gelegenheid geven inzicht, maar zijn geen absolute waarheid. Mede omdat ze gebaseerd zijn op momentopnames bij een beperkt aantal observaties en vastgesteld door een enkele waarnemer.

Overzicht scores van Triade-model					
		Motivatie	Capaciteit	Gelegenheid	Totaal
Vathorst College	Leerlingen	0,72	0,74	0,68	0,713
	Docenten	0,76	0,78	0,70	0,747
Floracollege	Leerlingen	0,71	0,69	0,67	0,690
	Docenten	0,76	0,77	0,72	0,748
De Vinse School	Leerlingen	0,74	0,78	0,72	0,747
	Docenten	0,82	0,82	0,76	0,800

Er zijn opvallende patronen:

De Vinse School scoort het hoogst, zowel bij leerlingen als docenten. Dit komt waarschijnlijk doordat de school kleinschalig is en leerlingen selecteert die al affiniteit met kunst hebben. De score toont ook aan dat autonome, vakbekwame docenten het verschil kunnen maken. Het Floracollege scoort iets lager, maar de betrokkenheid van docenten en de samenwerking met externe partijen compenseren dat deels. Het Vathorst College heeft de beste faciliteiten, maar de docentafhankelijkheid leidt tot variatie in scores. Ook de periode waarin de onderliggende observaties werden gedaan (kort na de meivakantie) vertekent daar de score.

Doeldomeinen van Biesta: Kwalificatie, socialisatie en subjectificatie

Op het Vathorst College traden de domeinen van Biesta door elkaar op en beïnvloedden ze elkaar. Duidelijk is dat in de vakleerplannen kwalitatieve doelen worden benoemd die samenhangen met door de overheid gestelde leerdoelen en eindtermen. In de praktijk bleek het, zeker in de onderbouw, maar bij sommige vakken ook later, vooral en soms ook allereerst te gaan om persoonlijke ontwikkelingsdoelen (subjectificatie). De socialiserende aspecten werden meestal onbenoemd en deels onbewust meegenomen.

Op het Floracollege bleek in de lessen dat technische vakvaardigheden die soms gericht zijn op het proces of de houding op de voorgrond staan (kwalificatie). Er is door docenten veel werk gemaakt van het ontwerpen van leerlijnen. De uitvoering daarvan staat vaak voorop. In een aantal gevallen werd het uitvoeren van dit leerplan ook als extrinsieke motivatie ingezet (toetsen, cijfers). Subjectificatie en in laatste instantie socialisatie leken dan te volgen en afhankelijk te zijn van de persoonlijke inbreng van de betreffende docent.

De Vinse School heeft ten aanzien van socialisatie een heel eigen en bijzondere ambitie en de school maakte deze ook waar. Het feit dat de scheiding van de leerlingen in niveaugroepen welbewust is opgeheven en dat de docenten daar overtuigd achter staan, spreekt boekdelen. Ook het feit dat de kunstvakdocenten allereerst zelf kunstenaar zijn toont dat de school haar visie en missie waarmaakt. Het lijkt erop dat deze inzet op socialisatie ook zijn weerslag heeft op kwalificatie (de docenten straalden hun deskundigheid uit en waren gedreven) en uiteindelijk ook op subjectificatie (de leerlingen kregen steeds meer vrijheid en werden uitgenodigd hun eigen proces te monitoren).

4.4. Betekenis van kunstonderwijs voor de betrokkenen

Resultaten

De betekenis van kunstonderwijs voor betrokkenen, met name de leerlingen, werd onderzocht met drie methoden: (groeps)interviews, Arts-based research en een enquête. De interviews richtten zich op alumni, ouders en docenten, terwijl leerlingen zelf aan het woord kwamen in groepsgesprekken. Arts-based research vond plaats op twee van de drie scholen, waarbij alleen het Floracollege ook docenten betrof. De enquête werd op alle scholen afgenomen en gebaseerd op uitspraken uit de groepsinterviews en Arts-based research op elke school afzonderlijk. De uitkomsten van de open vraag die op alle scholen dezelfde was, werden gerubriceerd in drie thema's: de drie doeldomeinen van Biesta, welbevinden en overige.

(Groeps)-interviews

Alumni en ouders van het Vathorst College benadrukten dat kunstvakken bijdragen aan persoonlijke groei, zoals reflectief vermogen, omgaan met feedback en creatieve ontwikkeling. Ze zagen ook dat kunst helpt bij samenwerken en het ontwikkelen van een open houding ten opzichte van anderen. Voor sommige alumni speelden kunstvakken zelfs een rol in hun beroepskeuze. Daarnaast werd gesuggereerd dat de sfeer op school verbetert door de nadruk op kunst, mede omdat de school hiermee docenten aantrekt die anders in het leven staan en een levendige schoolcultuur bevorderen.

In de groepsgesprekken met leerlingen kwam naar voren dat kunst rust biedt temidden van andere vakken. Leerlingen ervoeren dat ze zichzelf en elkaar beter leren kennen door samen te werken, wat leidt tot diversiteit, vertrouwen en openheid. Kunst helpt hen om anders te denken en grenzen te verleggen, wat ze ook in hun dagelijks leven toepassen. Een leerling verwoordde dit als volgt:

'Dus met kunstvakken doe je dat ook heel vaak. Dat merk ik ook, dat ik dat dan ook terug ga doen in mijn eigen leven, dus dat ik in mijn eigen leven grenzen ga verleggen omdat je dat gewoon een soort van hebt geleerd hoe je dat bij kunst moet doen. En dat je dat ook zo wel connect aan je eigen leven.' (Leerling Vathorst College, groepsinterview september 2022).

Op het Floracollege noemden alumni en ouders vooral talentontwikkeling, creativiteit, oplossend vermogen en emotionele veerkracht als belangrijke opbrengsten van kunstonderwijs. Presentatievaardigheden werden gezien als een waardevolle skill voor later. Subjectificatie en socialisatie werden vaker herkend dan kwalificatie. Betrokkenen zagen een levendige schoolcultuur als resultaat van kunstonderwijs, maar durfden niet met zekerheid te zeggen of het schoolklimaat hier ook daadwerkelijk profijt van had.

In de groepsgesprekken met leerlingen bleek dat ze vooral in de podiumvakken zelfvertrouwen ontwikkelden. Door het gezamenlijke groeiproces ontstond waardering voor elkaar. Leerlingen benadrukten dat de stimulerende houding van docenten hen hielp om zichzelf te uiten en samen te werken. Een leerling zei:

'Je kunt je beter presenteren, en dat is handig als je later in de wereld komt.'

Bij De Vinse School lag de focus vooral op subjectificatie: een open houding, flexibiliteit, durf en zelfvertrouwen. Betrokkenen noemden ook een lagere werkdruk en versterking van mentaal welzijn als winstpunten. Socialisatie en kwalificatie werden minder vaak genoemd. Kunst draagt volgens hen bij aan zelfbewustzijn en samenwerking, maar de verbinding met de wereld werd minder herkend.

In de groepsgesprekken met leerlingen bleek dat ze de vrijheid in kunstvakken ervaren als iets dat ze hun leven lang meenemen. Ze beschreven dit als *'innerlijke groei op een creatieve manier'*. Hun verhouding tot kunst werd opener, en ze leerden zich met meer interesse en inzicht te verhouden tot het werk van kunstenaars. Voor leerlingen die een kunstopleiding willen volgen, is de school een goede voorbereiding.

Arts-based Research

Deze vorm van onderzoek is op het Vathorst College beperkt en op het Floracollege uitgebreid uitgevoerd, maar op De Vinse School niet. Vermoedelijk komt dit doordat dit een voor de scholen onbekende methode was die bovendien een behoorlijke tijdsinvestering vraagt.

Bij het Vathorst College werd Arts-based research in beperkte mate uitgevoerd. Slechts drie leerlingen namen gezamenlijk deel, en hun presentatie werd opgenomen omdat er geen toeschouwers waren. Deze opname werd vervolgens in twee klassen vertoond. Uit de VTS-gesprekken bleek dat leerlingen

herkennen dat kunst kan helpen bij andere vakken, bijvoorbeeld als geheugensteun of door de afwisseling. Leerlingen ervoeren dat kunstvakken meer oplossend vermogen geven en verbinding creëren tussen vakken en het dagelijks leven.

'Je kijkt toch wel veel meer, dat ervaar ik tenminste wel, dat als je creatief bezig bent, je in het dagelijks leven gewoon met andere inzichten naar bepaalde dingen kijkt, een creatieve oplossing, een snellere oplossing vindt voor iets waarvan je denkt: 'Hoe kan ik dit oplossen? Hoe kan ik dit leuk maken?'' (Leerling 5 VWO, VTS-gesprek, oktober 2022).

Bij het Floracollege was Arts-based research succesvoller. Acht docenten en vier leerlingen uit verschillende kunstdisciplines namen deel. De deelnemers voerden waarderende interviews en vertaalden hun persoonlijke verhalen over kunstonderwijs in beeldende kunstwerken. Uit de voorgesprekken kwam naar voren dat leerlingen door kunst creatiever worden, minder bang zijn om fouten te maken, en leren in zichzelf te geloven en buiten kaders te denken.

'Ik heb opgeschreven van dat je twee belangrijke zaken vond bij mijn kunst: creativiteit ontwikkelen, oplossingen bedenken, en als tweede, dat vind ik een hele belangrijke, het verbeelden hé, dat je je kunt verplaatsen in een ander; 'Waarom denkt die anders?' 'Waarom heeft die ander dat zo op die manier gemaakt? 'Dat je dingen bekijkt vanuit verschillende standpunten.' (Samenvatting van een waarderend interview, oktober 2023).

Leerlingen en docenten ervoeren dat kunst verbindt, helpt om problemen op te lossen en het empathisch vermogen vergroot. De docenten vonden de uitwisseling zeer waardevol en gaven aan dat ze in de praktijk vaak druk ervaren om de formeel vereiste kanten van onderwijs vorm te geven, terwijl ze in kunstvakken juist informele kansen willen bieden om de 'kunstenaar in de leerling' te laten bloeien. Leerlingen vonden het soms moeilijk het doel los te laten en zich op het maken zelf te richten. Kunst is overal, menen de leerlingen, en dat ervaren verandert hun blik op de wereld. 'Dat maakt kunstonderwijs mooi', zeggen de docenten. Volgens hen hebben leerlingen behoefte aan een goede balans tussen ambachtelijke vaardigheden en creatieve vrijheid. Zij willen de afstand tussen leerlingen en kunst verlagen. Anders gezegd: Hoe kan kunst in het Westland een deel van de belevingswereld van leerlingen worden? Op De Vinse School heeft geen Arts-based research plaatsgevonden.

Enquête

Op basis van de in groepsgesprekken en Arts-based research opgehaalde uitspraken van leerlingen over de betekenis van kunstonderwijs voor de leerlingen, werden vervolgens per school verschillende stellingen voorgelegd. De uitkomsten werden op een vijfpuntsschaal gewogen en zijn in tabellen en diagrammen verwerkt waarbij de reacties van de laagste twee klassen en de hogere klassen afzonderlijk zijn weergegeven. De laatste stelling was op alle scholen dezelfde en moest door de leerlingen zelf worden afgemaakt. Deze stelling luidde: 'Door het werken met kunst op school...'. Van de antwoorden hierop zijn per school drie 'mindmaps' gemaakt. Deze zijn respectievelijk ondergebracht in de drie doeldomeinen van Biesta, in de uitspraken over welbevinden en tenslotte in de overige uitspraken. Sommige stellingen zijn onder te brengen in meer dan één categorie. Die komen dan dubbel terug in de mindmaps waarin de uitspraken in beeld zijn gebracht.

Op het Vathorst College werd de enquête in november 2022 ingevuld door 147 leerlingen. De meeste leerlingen waren het eens met positieve stellingen over kunstonderwijs: 44,6% eens, 22,1% helemaal eens, 25,8% neutraal, 6,8% oneens en 1,4% helemaal oneens. Over het algemeen bleven de deelscores bij het gemiddelde in de buurt. Van alle 'helemaal mee oneens' scores is één leerling verantwoordelijk voor 0,7% bij alle stellingen.

Uitkomst gegeven stellingen enquête Vathorst College, november 2022

Stelling	(helemaal) eens Klas 1 en 2	(helemaal) eens Klas 3 t/m 6	(helemaal) eens Alle klassen
Aantal leerlingen	97	50	147
1 Door kunstvakken leer je beter reflecteren; daardoor leer je jezelf beter kennen en ervaar je persoonlijke groei.	74%	76%	75%
2 Door kunstvakken leer je je grenzen te verleggen en daar heb je in het dagelijks leven profijt van.	63%	74%	67%
3 Door kunstvakken leer je beter met anderen samen te werken. Je krijgt meer respect voor de ander en het geeft je zelfvertrouwen.	74%	63%	70%
4 Door kunstvakken leer je hoe je problemen kunt oplossen en daar heb je in het dagelijks leven profijt van.	53%	47%	51%
5 Door kunstvakken leer je de vakken meer met het dagelijks leven te verbinden. Kunstvakken helpen bij andere vakken.	60%	42%	54%
6 Door kunstvakken ontwikkel je een open blik, waardoor je buiten je gebaande paden (comfortzone) gaat. Kunst is een fijne afwisseling is tussen de andere vakken.	75%	86%	79%

Uitschieters bij deze gemiddelden werden gevonden bij stelling 5, waar 34% van de onderbouw het (helemaal) oneens was met de uitspraak dat kunstvakken je helpen bij het leren van andere vakken. Bij stelling 6 was 93% van alle leerlingen het eens met de uitspraak dat kunstvakken een fijne afwisseling zijn tussen de andere vakken.

Bij de open vraag 'Door het werken met kunst op school...' gaven 131 leerlingen een antwoord. Veel antwoorden gingen over welbevinden en motivatie:

25 leerlingen gebruikten woorden als 'leuk' of 'leuker'.

20 leerlingen noemden 'afwisseling' als reden waarom school aantrekkelijker wordt.

14 leerlingen beschreven dat kunstvakken hen meer zin geven.

16 leerlingen ervoeren rust of minder stress door kunstvakken.

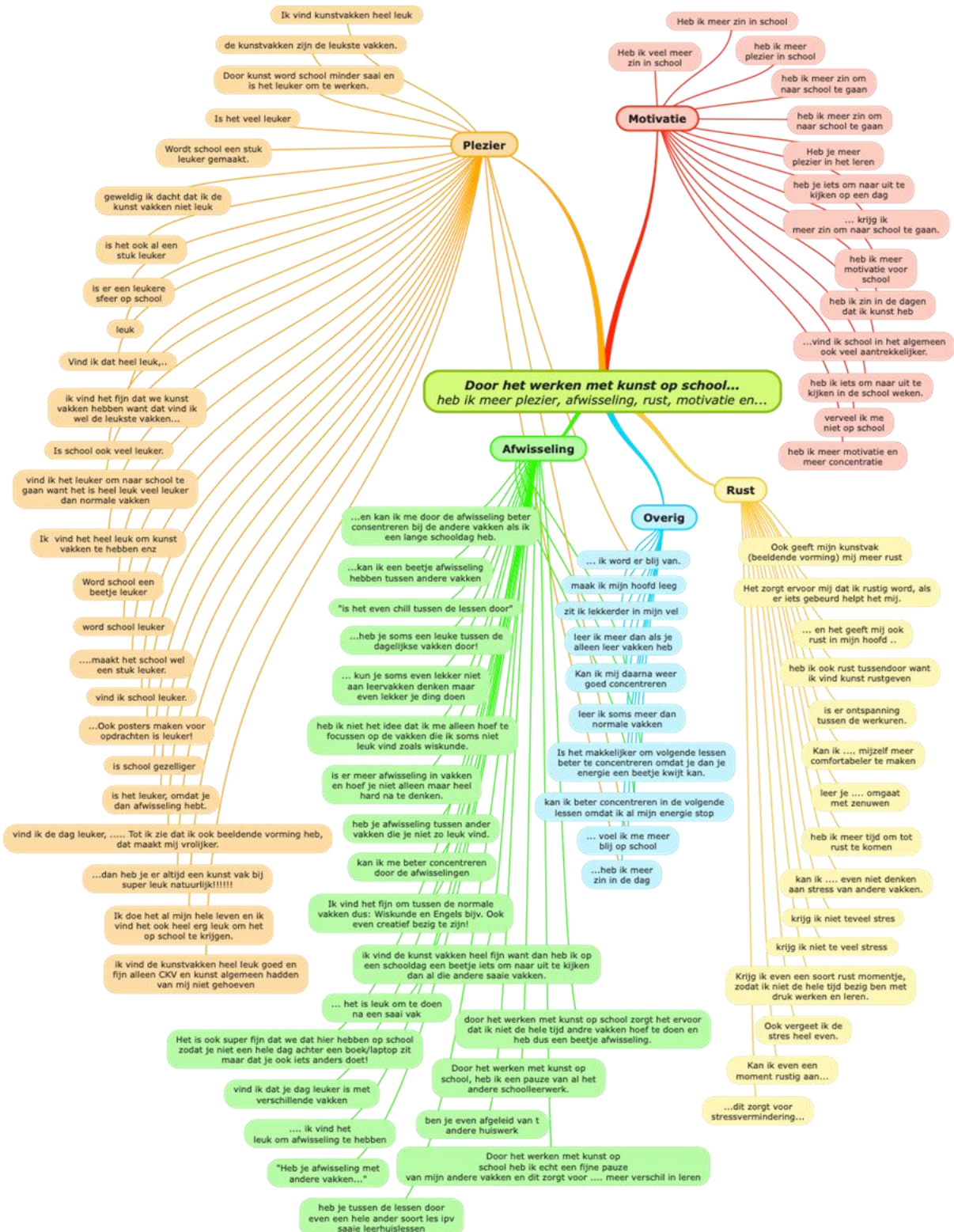
9 leerlingen beschreven het net iets anders, waarvan enkele ook benoemen dat ze zich beter kunnen concentreren.

Ook beschreven leerlingen (22) dat kunst hen creatiever maakt, *out of the box* leert denken, met een andere mindset e.d. Enkele leerlingen beschreven dat kunst hun verbinding met de wereld verandert (3) of dat kunst van invloed is op de omgang met andere vakken (6).

(Zie Mindmap 'Welbevinden' Vathorst College november 2022)

Bij de doeldomeinen van Biesta gingen de meeste antwoorden over subjectificatie (25), met name zelfkennis (7), vrijheid (8) en zelfvertrouwen (10). Kwalificatie werd minder vaak genoemd (13), en socialisatie het minst (7). Een enkeling beschreef juist dat je niets leert: 'kunst is het meest nutteloze vak op school'. (Zie [Bijlage 6.3.1.1](#) voor de tabellen, diagrammen en mindmaps).

Door kunst met de wereld samenkomen

Door kunst met de wereld samenkomen

Op het Floracollege vulden 120 leerlingen de enquête in. 37,7% was het eens met de positieve stellingen, 15% helemaal eens, en 32,6% neutraal, 11,2% oneens en 3,5% helemaal oneens. De kleine groep hogerejaars was opvallend veel positiever dan de grote groep lagerejaars. Ouderejaars waren het nergens '(helemaal mee) oneens'; 85 % was het er '(helemaal mee) eens'. Dat beeld kwam in alle deelscores terug.

Uitkomst gegeven stellingen enquête Floracollege, november 2023

Stelling	(helemaal) eens Klas 1 en 2	(helemaal) eens Klas 3 t/m 4	(helemaal) eens Alle klassen
Aantallen leerlingen	108	18	120
<i>1 Door kunstvakken vind ik het leuker om naar school te gaan, heb ik het gevoel meer keuze te hebben en komt ieders talent meer naar boven.</i>	49%	85%	55%
<i>2 Door kunstvakken voel ik mij meer op mijn gemak, laat ik makkelijker iets van mijzelf zien en leer ik anderen beter kennen en waarderen.</i>	46%	84%	53%
<i>3 Door kunstvakken leer je je grenzen te verleggen, ontwikkel je zelfvertrouwen en daar heb je dagelijks profijt van.</i>	36%	80%	43%
<i>4 Door kunstvakken krijg je de kans iets nieuws te ontdekken en daardoor krijg je een beter idee welk beroep of hobby je leuk vindt.</i>	63%	92%	67%
<i>5 Door kunstvakken leer je creatieve oplossingen te vinden, waardoor je voor jou heel nieuwe dingen gaat doen en je steeds meer van de mensen en de wereld om je heen leert kennen.</i>	46%	85%	52%

De laagste score van 21,7 % '(helemaal mee) oneens' betrof de stelling dat je de wereld en mensen om je heen beter leert kennen. Bij de open vraag 'Door het werken met kunst op school...' gaven 106 leerlingen een antwoord. Veel antwoorden gingen over welbevinden:

28 leerlingen gebruikten woorden als 'leuk' of 'leuker'.

16 leerlingen beschreven dat kunst hen creatiever maakt.

Enkele leerlingen noemden ontspanning of rust.

Bij de doeldomeinen van Biesta gingen de antwoorden vooral over subjectificatie (16 over zelfkennis, zelfvertrouwen en vrijheid) en kwalificatie (16 over iets leren of keuzes maken). Socialisatie werd minder vaak genoemd.

(Zie [Bijlage 6.3.1.2](#) voor de tabellen, diagrammen en mindmaps)

Door kunst met de wereld samenkomen

Op De Vinse School vulden 137 leerlingen de enquête in. 36,7% was het eens met de positieve stellingen, 17,6% helemaal eens, 32,5% neutraal, 10,2% oneens en 3% helemaal oneens. Over het algemeen bleven de deelscores bij het gemiddelde in de buurt.

Uitkomst gegeven stellingen enquête De Vinse School, juli 2024

Stelling	(helemaal) eens Klas 1 en 2	(helemaal) eens Klas 3 t/m 5	(helemaal) eens Alle klassen
Aantallen leerlingen	90	47	137
1 Door kunstvakken vind ik het leuker om naar school te gaan, ga ik het gewoon vinden en raak ik meer gemotiveerd.	70%	59%	66%
2 Door kunstvakken leer ik mij creatief uiten, ervaar ik dat ik groei als mens en vind ik het minder eng iets van mezelf te laten zien.	59%	51%	56%
3 Door kunstvakken keer ik anderen beter kennen, leer ik kunstwerken beter begrijpen en waarderen en leer ik samenwerken.	57%	55%	56%
4 Door kunstvakken leren je iets dat je in het dagelijks leven goed kan gebruiken en zijn voor iedereen daarom belangrijk.	58%	38%	51%
5 Door kunstvakken leer ik mijn emoties beter uiten, kom ik tot mezelf en heb ik rust en minder stress.	38%	27%	34%

De laagste twee scores kwamen vooral voort uit het feit dat uitspraak 5 ('tot jezelf komen, tot rust komen') het minst werd beaamd. Ruim een derde was (helemaal) oneens, maar even veel waren het er wel (helemaal) mee eens. In een opvallende uitschieter bij stelling 1 gaf maar liefst 76% aan het (helemaal) eens te zijn met het feit dat kunstvakken op school het gaan naar school leuker maken.

Bij de open vraag 'Door het werken met kunst op school...' gaven 135 leerlingen een antwoord. Veel antwoorden gingen over welbevinden:

47 leerlingen gebruikten woorden als 'leuk' of 'leuker'.

12 leerlingen ervoeren rust of minder stress.

17 leerlingen beschreven dat kunst hen creatiever maakt.

Dat bevestigt wat bij stelling 1 van uitspraak 1 ook al opviel. Als we termen als 'blij', 'chiller', 'fijn', 'meer zin' en dergelijke meetellen, komen we op meer dan 70 leerlingen, ruim de helft van de ondervraagden, die school en het leven prettiger vinden door de kunstvakken op school.

Elementen uit de eerste 5 stellingen komen bij leerlingen in de eigen stelling terug. Dat is met name het geval bij de tweede categorie (welbevinden).

Bij de doeldomeinen van Biesta gingen de meeste antwoorden over kwalificatie (24 over meer en beter leren), gevolgd door subjectificatie (12 over zelfkennis, vrijheid en zelfvertrouwen). Socialisatie werd het minst genoemd.

(Zie [Bijlage 6.3.1.3](#) voor de tabellen, diagrammen en mindmaps)

Analyse

In de interviews waren alle betrokkenen, naast de leerlingen zelf, het grotendeels eens over de rol van kunstvakken bij persoonlijke groei. Het ging hen daarbij onder meer om reflectief vermogen, creatieve vermogens, een open houding, flexibiliteit, oplossend vermogen, leren samenwerken en je kunnen presenteren. Ook de prettige sfeer op school en de levendige schoolcultuur hingen volgens hen samen met de plaats van de kunstvakken.

De drie scholen toonden wel enige verschillen. Betrokkenen bij het Vathorst College benoemden de aantrekkingskracht die de school met de pijler kunst en cultuur heeft op zowel nieuwe docenten als leerlingen. Betrokkenen bij het Floracollege gingen nadrukkelijk in op talentontwikkeling, maar noemden vooral ook emotionele veerkracht als winst. Op De Vinse School werd kunstonderwijs als versterking van mentaal welzijn genoemd. Daar meende men ook dat kunstvakken de werkdruk verlagen.

In de groepsinterviews beaamden de leerlingen van alle drie de scholen veel van het hierboven beschrevene. Veel genoemd werd de herkenning van interesse bij medeleerlingen, wat het gemakkelijker maakt om je te durven uiten. Het bouwen van zelfvertrouwen en het ontwikkelen van een open houding noemden de leerlingen ook nadrukkelijk. In alle scholen waren wel leerlingen die aangaven dat de kunstvakken helpen zicht te krijgen op wat je later in werk en/of hobby wilt doen.

Ook waren enkele verschillen waar te nemen. Op het Vathorst College gaven de leerlingen aan dat zij ervaren dat kunst je leert anders te werken en te denken; *'anders je brein gebruiken'*. Door in kunstvakken je grenzen te verleggen leer je dat ook in het dagelijks leven.

'Dus met kunstvakken doe je dat ook heel vaak. Dat merk ik ook, dat ik dat dan ook terug ga doen in mijn eigen leven, dus dat ik in mijn eigen leven grenzen ga verleggen omdat je dat gewoon een soort van hebt geleerd hoe je dat bij kunst moet doen. En dat je dat ook zo wel connect aan je eigen leven. Ik weet niet of dat heel vaak klinkt, maar ik doe dat. Ik heb dat ook altijd, bijvoorbeeld dat je dan tegen mensen geen nee durft te zeggen of zo en dat je denkt: 'Maar als ik bij Beeldend ook mijn grenzen kan verleggen, waarom zou dat in mijn eigen leven ook niet kunnen?' (Leerling Vathorst College in groepsinterview september 2022).

Leerlingen van het Floracollege gaven aan vooral in de podiumvakken zelfvertrouwen te ontwikkelen en in een gezamenlijk groeiproces waardering voor elkaar te krijgen. De stimulerende houding van docenten helpt hen daarbij en nemen ze als sterke ervaring mee. Op De Vinse School is het de vrijheid die leerlingen in de kunstvakken ervaren die ze hun leven lang mee denken te nemen. Ze noemen het *'innerlijke groei op een creatieve manier'*. Ook hun verhouding tot kunst in het algemeen ervaren zij als sterk veranderd, geïntensiveerd.

Omdat de Arts-based research niet op alle scholen plaatsvond is er geen algemene uitkomst. Het thema dat leerlingen aan het Vathorst College inbrachten, namelijk dat kunstvakken je helpen bij de andere vakken werd wel herkend, maar niet breed gesteund. Wel werd de kracht van de afwisseling te midden van andere vakken onderkend, evenals de bijdrage ervan aan het ontwikkelen van oplossend vermogen.

Op het Floracollege kwam Arts-based research goed van de grond. Met name bij de docenten bracht de intensieve en kunstzinnige aanpak een collegiale uitwisseling tot stand die tot nog toe niet had plaatsgevonden. Men vond het na afloop jammer dat niet alle kunstvakcollega's hadden deelgenomen. Daarmee bevestigden zij onbedoeld maar welgemeend hoe kunst kan helpen andere en diepere verhalen boven tafel te krijgen. In de gesprekken vooraf werd benoemd dat leerlingen door kunst creatiever worden, zelfverzekerder, opener en meer tot samenwerking in staat. In de VTS-gesprekken tijdens de presentaties werd benoemd dat kunst de blik van leerlingen op de wereld verandert. Kunst is een 'podium vol mogelijkheden', een kans om 'buiten de lijntjes te komen', maakt onbevangen en geeft plezier. In de evaluatie van de Arts-based research benoemden de docenten dat kunstonderwijs gaat om informele kansen om de kunstenaar in elke leerling ruimte te bieden, een balans zoekend tussen creatieve vrijheid en ambachtelijke vaardigheid.

De enquêtes op de drie scholen waren gebaseerd op kernachtige uitspraken van leerlingen tijdens de groeps gesprekken, deels aangevuld door opbrengsten van Arts-based research. De stellingen op de scholen kwamen onderling grotendeels overeen. Op alle scholen ging het om persoonlijke groei in de vorm van zelfkennis en zelfvertrouwen. Ook het verleggen van grenzen kwam daarbij aan bod. Daarnaast was leren samenwerken en het ontwikkelen van wederzijds respect een gemeenschappelijke ervaring.

Meerdere stellingen gingen over welbevinden in de vorm van betere motivatie, school leuker vinden, meer rust ervaren en minder stress. Ook werd breed onderkend dat kunstonderwijs helpt in je dagelijks leven.

De laatste en open stelling was op alle drie de scholen dezelfde. De uitkomsten daarvan werden bij elke school allereerst gerangschikt naar de doeldomeinen van Gert Biesta. Bij alle scholen kwamen stellingen die gingen over samenwerken en respect ontwikkelen (socialisatie) het minst naar boven. Uitspraken die onder te brengen waren bij subjectificatie en kwalificatie waren talrijker. Bij twee scholen gingen de meeste uitspraken over subjectificatie; zelfvertrouwen, zelfkennis en vrijheid. Bij een derde school 'won' kwalificatie; leren en technische vaardigheden werden vaker genoemd.

Een niet van tevoren vastgestelde categorie betrof die van uitspraken die gaan over een aspect van welbevinden. In alle drie scholen werd door opvallend veel leerlingen het woord 'leuk' gebruikt, niet alleen om aan te geven dat kunstvakken op zich leuk zijn, maar vooral dat naar school gaan leuker is door de kunstvakken: *'is school minder saai, kijk ik altijd naar school uit, heb ik het leuker, ben ik blij, heb ik meer plezier op school'*. Soms wordt iets vergelijkbaars met andere woorden uitgedrukt: *'heb ik meer motivatie voor school, ontspan ik, heb ik minder stress, ben ik vrolijker en energiever, leer ik tot rust komen, maak ik mijn hoofd leeg'*. Op het Vathorst College werd de toename van werkplezier vaak gerelateerd aan de afwisseling die het vak biedt ten opzichte van andere vakken: *'je beter kunnen concentreren, even rust vinden tussen de lessen door, niet alleen maar hard nadenken, niet alleen maar achter laptop of boek'*.

Naast deze categorieën waren er nog tal van uitspraken die verwant waren aan de al genoemde, maar die ook nog iets toevoegden. Vaak werd creativiteit op een of andere manier benoemd: *'leer je meer creatieve dingen, leer ik mijn creativiteit te uiten, kan ik mij ook op emotioneel vlak uiten, krijg je meer fantasie, kan ik mijzelf uitdagingen geven en leren waar mijn grenzen liggen'*. Andere aspecten waren die van: *'verbinding maken, een beter mens worden'*, maar ook een enkele keer: *'verspil je tijd, maakt mij niet uit'*.

5. Conclusie

5.1. Inleiding

Uit de centrale onderzoeksvraag: 'Waarom en hoe zetten scholen kunst centraal in hun onderwijs, en wat is daarvan de betekenis voor de betrokkenen?' zijn drie conclusies te trekken. Deze worden achtereenvolgens gekoppeld aan de theorieën van Gert Biesta, Theo Poiesz en Urie Bronfenbrenner.

Allereerst blijkt dat deze scholen een duidelijke visie en missie hebben op kunstonderwijs en dat deze zijn ingebed in een bredere visie op onderwijs. De dagelijkse gang van zaken op school wordt door de algemene onderwijsdoelen bepaald, maar heeft zich ook ontwikkeld door de inzet van de docenten door de jaren heen. Binnen elke school kleuren docenten bovendien hun eigen vakgebied op eigen wijze in. Het antwoord op de vraag naar de betekenis van kunst in onderwijs tenslotte, blijkt bij de onderzochte scholen niet sterk te verschillen. Wat opvalt is dat leerlingen veel waarde hechten aan de bijdrage van kunstonderwijs aan hun welbevinden, wat niet voortkomt uit de visie en missie van de scholen op kunstonderwijs.

5.2. Waarom scholen kunst centraal stellen in hun onderwijs

Kunst en cultuur vormen op het Vathorst College een van de vier pijlers van het onderwijs, ondersteunen de talentontwikkeling van leerlingen op het Floracollege en bepalen op De Vinse School sterk welke leerlingen en docenten de school aanneemt. Bezien vanuit de doeldomeinen van Gert Biesta blijkt dat de scholen accentverschillen hebben, maar dat subjectificatie en socialisatie meestal hand in hand gaan. *Leerlingen halen het beste uit zichzelf, de ander en de wereld* (Website Vathorst College), *leren zich te vormen, zich met elkaar en de wereld te verbinden en zich te verantwoorden* (CultuurProfielPlan Floracollege), *leren zich in te leven in de positie van de ander, kritisch te denken en te komen tot een volwaardige persoonlijke ontplooiing van het individu* (Website De Vinse School). Kwalificatie staat er wat minder nadrukkelijk naast. Alle drie de scholen begeleiden leerlingen weliswaar bij het behalen van een diploma en houden zich in de kunstvakken aan de eindtermen, maar maken het bovendien actief mogelijk dat de kunstvakken meer zijn dan een examenvak, omdat het hen allereerst en vooral om bredere vorming gaat.

Management en een deel van de docenten bleken het meest doordrongen van de visie en missie van hun school. Sommige docenten en vrijwel alle ouders, alumni, externe betrokkenen en leerlingen waren er niet bewust van op de hoogte. In veel gevallen wisten zij op grond van hun ervaringen wel een uitspraak te doen over waarom zij denken dat de school kunst belangrijk vindt. Deze inbreng gaat meer over de betekenis van kunstonderwijs en is daarom in het derde deel van de conclusie meegenomen. Op zowel het Vathorst College als De Vinse School wordt evenwel bij alle docenten verwacht dat zij de waarde van kunstonderwijs onderschrijven en is de ambitie dat de kunstzinnige benadering tot alle vakken doordringt. Dat betekent dat visie en missie ten aanzien van kunstonderwijs niet alleen door de kunstvakdocenten worden uitgedragen maar een verantwoordelijkheid zijn van het hele team.

5.3. Hoe scholen kunst centraal stellen in hun onderwijs

Op het Vathorst College en De Vinse School speelt de visie op kunstonderwijs een nadrukkelijke rol in het personeelsbeleid. Het Vathorst College bijvoorbeeld heeft, naast de cultuurcoördinator, een onderwijsassistent voor de kunstvakken in dienst en wil nadrukkelijk dat in elk team dat de leerhuizen begeleidt kunstvakdocenten zitten. De Vinse School hanteert uitgebreide selectiecriteria voor medewerkers en zoekt voor de kunstvakken universitair opgeleide vakmensen die ook praktiserend kunstenaar zijn.

De samenwerking met externe partijen speelt voor zowel leerlingen als docenten een rol op alle drie de scholen. Het Vathorst College maakt dankbaar gebruik van de samenwerking met Scholen in de Kunst en heeft daardoor een buitengewoon aanbod van ruimtes. Het Floracollege haalt veel inspiratie uit de samenwerking met deels internationale partners en aanbieders van amateurkunst in het Westland. De Vinse School gebruikt waar wenselijk externe deskundigheid, liefst van ouders van de school, en stimuleert leerlingen in het volgen van buitenschools kunstonderwijs. Op alle drie de scholen is duidelijk dat de samenwerking met externe partners een positieve werking heeft op de motivatie van leerlingen en docenten.

In het onderwijsaanbod verschillen de scholen in aanpak, maar op alle drie de scholen komen leerlingen uitgebreid in aanraking met alle kunstdisciplines. Aan gelegenheid om aan kunstonderwijs deel te nemen

ontbreekt het de leerlingen niet als het gaat om ruimtes, middelen en lestijd. De onderwijspraktijk laat echter zien dat er niet veel voor nodig is om een gepland leerproces te onderbreken: een door een schoolfeest gemiste les en/of vakantie beïnvloeden het leerproces en dat lijkt bij kunstvakken dan meteen ingrijpend te zijn. Positief werkt het juist wanneer scholen buiten de les om extra gelegenheid bieden om met de kunstvakken bezig te zijn en daar uiten leerlingen dan ook vaak wensen: ze willen bijvoorbeeld flexblokken, een matinee of muziek als keuzevak.

In de gesprekken daarover met leerlingen blijkt hoezeer gelegenheid invloed heeft op de motivatie. Juist in de eigen tijd willen leerlingen verder werken aan hun schilderij of deelnemen aan de musical. Leerlingen die kiezen voor het Vathorst College of De Vinse School of binnen het Floracollege voor de kunstklas, zijn vrijwel allemaal intrinsiek gemotiveerd. Deze gezonde motivatie kan echter gemakkelijk beïnvloed worden. Het brede aanbod in de eerste jaren brengt met zich mee dat sommige leerlingen niets met een kunstvak hebben en dat hun negatieve houding voor andere leerlingen een belemmerende factor is. Ook de vrijheid in het uitvoeren van opdrachten is dit soms. Wanneer docenten in staat zijn in dit soort situaties sturend op te treden, dan gaan leerlingen het samenwerken en de vrijheid juist benutten. Ze geven aan zich dan veilig en uitgedaagd te voelen. Docenten die hun kunstenaarschap meenemen naar school ondersteunen de motivatie van leerlingen. Dat geldt overigens ook voor het werk van medeleerlingen, de school hangt er vol mee en dat heeft een sterk motiverende werking. Ook een aandachtige en begripvolle grondhouding van docenten werkt positief op de motivatie van leerlingen. Ook de afwisseling die de kunstvakken bieden binnen het curriculum beleven veel leerlingen als stimulerend en motiverend.

Veel van wat in de praktijk invloed heeft op de motivatie van leerlingen is volgens henzelf afhankelijk van de capaciteit van docenten, zowel vakinhoudelijk als pedagogisch. Binnen elke school bleek die capaciteit per docent nogal te verschillen. Soms was het zo dat de docenten wel gemotiveerd waren en over goede intrinsieke capaciteit beschikten, maar dat de school onvoldoende gelegenheid bood de lessen goed te doordenken en voor te bereiden, waardoor docenten werkdruk ervoeren. Op De Vinse School misten leerlingen die later instroomden soms begrip voor hun achterstand, waardoor zij zich overvraagd voelden.

In het algemeen bleek de intrinsieke motivatie bij alle betrokkenen en met name leerlingen en docenten hoog, maar, zoals de theorie van Poiesz voorspelt, was deze gemakkelijk te beïnvloeden door gelegenheid en capaciteit. De scholen waren daar voor een deel zelf van op de hoogte en namen dit mee in hun plannen. In de gesprekken met leerlingen bleek hoe makkelijk en concreet zij onder woorden kunnen brengen hoe hun motivatie soms wordt geschaad en wat de school daaraan zou kunnen doen.

Als je de praktijk van de drie scholen bezielt vanuit de doeldomeinen van Biesta, wordt bevestigd wat ook in hun missie en visie is vastgelegd. Wel bleken bij podiumvakken andere accenten en mogelijkheden (van subjectificatie en socialisatie) te liggen dan bij beeldende vakken. Maar ook dat was deels afhankelijk van de docent. Elementen van kwalificatie waren bij de meeste docenten instrumenten om subjectificatie mogelijk te maken. Bij de minder ervaren docenten bleef het onderwijs soms steken bij het opdoen van vaardigheden en kennis en werd het behalen van goede cijfers ook als extrinsieke motivatie ingezet.

5.4. De betekenis voor de betrokkenen

In het onderzoek stond de betekenis van kunstonderwijs voor de leerlingen centraal. Het microsysteem waarin leerlingen onderling en in relatie met docenten samenleven, vormde de kern van het onderzoek en de betrokkenen uit het meso- en exosysteem hebben vooral laten horen en blijken wat volgens hen de betekenis voor de leerlingen is (alumni en ouders). Uit de gesprekken en observaties bleek wel dat een levendig meso- en exosysteem een positieve invloed heeft op de motivatie van zowel leerlingen als docenten. Zonder een betrokken management en actieve samenwerking met externe partners zouden op de werkvloer rijke kansen op betekenisvol kunstonderwijs blijven liggen. Waardevol en levendig kunstonderwijs werkt bovendien stimulerend door op de betrokkenen uit omliggende systemen.

Bij de vraag naar het waarom van kunstonderwijs droeg een deel van de docenten, ouders en (oud-) leerlingen aan welke visie zij achter de praktijk vermoedden. Dit omdat zij er niet echt van op de hoogte waren, maar wel de praktijk van dichtbij kenden.

De waarde die deze betrokkenen koppelden aan het kunstonderwijs op school, was gebaseerd op hun persoonlijke waarnemingen en ervaringen:

- Ontstaan van een gelijkwaardige communicatie tussen leerlingen en docenten
- Ontwikkeling van zelfkennis en zelfvertrouwen, durven falen
- Ontwikkeling van creatieve vaardigheden
- Ontwikkelen van een open blik
- Ontplooiingskansen door keuzevrijheid en bewegingsruimte
- Scholing van presentatie-vaardigheden
- Kennismaken met en ervaren van culturele 'dingen'

Het management en een deel van de docenten waren veel meer bekend met de visie van de school. Los daarvan was ook bij hen soms sprake van een heel persoonlijke ervaring, zoals blijkt uit deze citaten:

'Ja, nou ja, het is, het is echt heel gek, maar we liepen hier in de gang en het was druk. En ik stootte tegen iemand aan en op mijn andere school had ik dan meteen een elleboog in mijn rug gehad van 'What-the-fuck' en een scheldwoord. En hier draaide ik me om, ik zette me schrap en toen zei de ander: 'Sorry'. (Interview manager Vathorst College, januari 2022)

'Dat een leerling zichzelf beter leert kennen over wat die kan, wat die leuk vindt. 'Wie ben ik, wat wil ik, wat kan ik, wat wil ik?' Dat hij daar uiteindelijk beter antwoord op kan geven en dan is kunst ook een heel prachtig middel om dat te doen naast het feit dat er ook nog een aantal hele getalenteerden zijn. (Interview manager Floracollege, juni 2023)

'Toen ik binnenliep dacht ik: op deze school had ik zelf willen zitten. [...] De inrichting van het gebouw, de sfeer en de manier waarop de docenten omgingen met leerlingen.' (Interview manager Vinse School, september 2023)

De eerste indruk van de manager van De Vinse School werd door veel meer betrokkenen geuit. Leerlingen, ouders, docenten, maar ook leden van de filmcrew waren vaak sterk onder de indruk van de sfeer die de scholen ademden door de inrichting van het gebouw, zoals de aankleding van de wanden, maar ook door het gedrag van leerlingen. In veel interviews vertelden zij te ervaren dat kunstonderwijs een positieve bijdrage levert aan de sfeer in de school. Betrokkenen uit het mesosysteem deden aldus uit eigen ervaring uitspraken over de betekenis van kunstonderwijs. Ouders die meerdere kinderen op school hadden, gaven wel te kennen dat niet elk kind dezelfde ervaring opdeed. Extern betrokkenen (exosysteem) konden meestal geen eigen ervaringen over de betekenis voor de leerlingen delen.

Alumni en ouders zijn zelf deel (geweest) van het microsysteem. Hun uitspraken over betekenis hebben een heel persoonlijk karakter, zoals blijkt uit deze citaten:

'Ik heb wel echt bewust ook gemerkt dat ik wel echt ben gegroeid als persoon. Maar ik dacht dat het gewoon een soort van normaal was en dat iedereen dat deed en dat ik ook merkte ik bijvoorbeeld qua reflectief vermogen. [...] ..het feit dat je naar jezelf durft te kijken en dat je dan soms lastige dingen tegenkomt en wat je daar dan mee moet doen. [...] Wat ik heel erg merk is, je komt jezelf gewoon heel erg tegen en dat kan zeker in de puberteit super confronterend en lastig zijn. [...] ..als ik iets maak wat van mij is en ik krijg daar feedback op, is dat niet per se een persoonlijke aanval op mij. Dat vind ik ook wel een belangrijke les die je dan leert, ook in het leven dat je dan weet. Okay, Als ik feedback krijg in elke situatie in je werk, dat ik, dat je dat niet persoonlijk moet opvatten.' (Interview alumna Vathorst College, januari 2022)

'Ik weet dan ook dat creativiteit helpt bij het niet zo rationeel zijn en terug te gaan naar het gevoel. [...] en ik denk om dingen te veranderen, moet je toch creatief kunnen zijn om door zo een blokkade heen te kunnen en daarbij draagt heel erg de creativiteit bij, vind ik, zodat ze later in hun toekomst anders kunnen denken dan de mensen die nu over bepaalde dingen nadenken.' (Interview alumna Floracollege, September 2023)

'Maar bijvoorbeeld, hè, ik moet ook bijvoorbeeld aan zo'n vak als dans denken, hé, zij overkomen daar dus iets, ze overwinnen daar echt iets. Dus ja, het lijkt mij toch dat dat alleen maar positief van invloed kan zijn op hun identiteit en identiteitsontwikkeling.' (Interview ouder Vinse School, september 2023)

In het onderzoek is veel aandacht uitgegaan naar het bevragen van de betekenis van kunstonderwijs voor de huidige leerlingen en docenten, beiden deel van het actuele microsysteem. Met name de uitspraken van leerlingen in de groepsgesprekken en deels tijdens de Arts-based research, die vervolgens in een enquête getoetst zijn bij een groot deel van de leerlingen, laten zien dat er betekenissen van kunstonderwijs zijn die niet overeenkomen met wat er in de visie en missie van de school is verankerd.

Leerlingen gaven in de groepsgesprekken aan dat kunstvakken bijdragen aan hun motivatie en hen rust bieden. Ook vertelden zij: *Je leert elkaar en jezelf beter kennen en daardoor ontstaat vertrouwen, durf en openheid. Je leert anders werken, anders denken en je grenzen verleggen, ook in het dagelijks leven. Kunst bevordert groei en werkt verbindend. Je ontwikkelt ook respect voor elkaar en ontwikkelt een gevoel voor wat je in je werk of als hobby wilt doen. Door samen kunst te doen leer je elkaar beter begrijpen. Je maakt op een creatieve manier innerlijke groei door en je verhouding tot bestaande kunst wordt opener en blijvend. Je krijgt meer waardering voor werk van andere kunstenaars.*

In de enquêtes werden veel van deze uitspraken bevestigd. De eerder beschreven balans tussen de doeldomeinen van Biesta kwam ook in de uitspraken van leerlingen in de enquête terug. De sterkste betekenis die de meeste leerlingen geven aan de kunstvakken op school heeft echter te maken met hun innerlijke gesteldheid. School in het algemeen en voor sommigen het hele leven, wordt 'leuker'. In allerlei nuances geven leerlingen aan dat hun welbevinden door het hebben van kunstonderwijs een positieve impuls krijgt. Kunstonderwijs biedt hun de kans datgene te doen dat de scholen in hun visie verwoorden: *leerlingen halen het beste uit zichzelf, de ander en de wereld, leren zich te vormen, zich met elkaar en de wereld te verbinden en zich te verantwoorden, leren zich in te leven in de positie van de ander, kritisch te denken en te komen tot een volwaardige persoonlijke ontplooiing van het individu.* Maar wat de scholen daarbij niet benoemen, en wellicht ook niet beseffen, is dat deze ontwikkelingsweg ook invloed heeft op hoe de leerling zich voelt. Kunstonderwijs dat slaagt, draagt niet alleen bij aan de vaardigheden en attitudes die het beoogt, maar ook aan de mentale gezondheid van jonge mensen. Ook dat nemen zij een leven lang mee.

Door kunst met de wereld samenkomen is deelnemen aan een gezondmakend proces. De leefachterstand die Elze van Houten benoemde¹, een waar veel jongeren van nu mee te kampen hebben, kan, zo blijkt uit dit onderzoek, worden ingehaald door kunstonderwijs een centrale plek in het onderwijs te geven. Kunstonderwijs is letterlijk van vitaal belang.

5.5. Discussie

Om te kunnen onderzoeken wat de betekenis van kunstonderwijs is, zijn alleen scholen gekozen die kunst daadwerkelijk centraal stellen in hun onderwijs. Leerlingen en hun ouders hebben de school vaak om die reden gekozen en dat maakt dat de leerlingen geen doorsnee-leerling zijn. Of kunstonderwijs eenzelfde effect heeft op leerlingen die deze keuze niet maakten is daardoor niet helder.

De geïnterviewde betrokkenen en geobserveerde lessen waren op voorstel van de school gekozen en in veel gevallen wilden deze mensen graag meewerken omdat zij kunstonderwijs een warm hart toedroegen. Tijdens de interviews bleek evenwel dat de antwoorden altijd berustten op werkelijke ervaringen en dat mensen eerlijk waren als ze over bepaalde aspecten geen uitspraak konden doen. De lessen toonden de dagelijkse onderwijspraktijk, waarin van alles mis kan gaan en waren daarmee eveneens een realistische weergave van de werkelijkheid.

Het geringe aantal observaties brengt met zich mee dat de beoordelingen in het Triade-model van Poiesz moeilijk in harde cijfers zijn uit te drukken. Vandaar wellicht dat de uitkomsten van de drie scholen dicht bij elkaar in de buurt liggen. Bovendien zijn het gemiddelden van verschillende lessituaties waarin allerlei aspecten meespeelden, zoals de mate van leservaring van docenten en het moment van de lessen op de dag, in de week of het jaar.

De start tijdens corona was ongelukkig. Los daarvan bleek het bovendien lastig alle onderzoeksstappen te realiseren. Communicatiemiddelen als mail, Teams, telefoon, bleken niet afdoende om op tijd een voet aan de grond te krijgen en alle stappen van het onderzoek te borgen. De geplande Stimulated Recall Interviews kwamen daardoor te vervallen en Arts-based research is niet in alle scholen goed gelukt. Het onderzoek duurde ook langer dan gepland. De enquête en de documentaire zijn gedurende het proces toegevoegd en bleken een waardevolle aanvulling.

¹ Volkskrant, Brief van de dag, geraadpleegd op 07-04-2021, van van <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/leerachterstand-nee-we-hebben-een-leefachterstand~bcbaa32f/>

Achteraf gezien was het goed geweest om in het begin van het proces vaker persoonlijk af te reizen naar de scholen om een band op te bouwen alvorens het onderzoeksproces op te starten. Om het overzicht te bewaren was het ook beter geweest om het onderzoek op de scholen na elkaar te plannen en niet tegelijkertijd.

Het Vathorst College heeft als pilot gediend. Het feit dat het in de praktijk lastig bleek voldoende deelnemers te vinden heeft ertoe geleid dat twee verschillende interviews van betrokkenen later zijn samengevoegd. Het wegens omstandigheden (corona) houden van de interviews in Teams had als voordeel dat het makkelijker was afspraken te maken en dat de interviews automatisch getranscribeerd werden en konden worden teruggezien. Het was wel onpersoonlijker om elkaar alleen op een scherm te ontmoeten. De werkvorm 1-2-4-All, een brainstormtechniek met verschillende besprekssessies, bij de groepsinterviews had als nadeel dat niet alle (deel)gesprekken zijn geregistreerd. Bij Arts-based research was het beter geweest de VTS-methode (Visual Thinking Strategies) met de deelnemers eerst te oefenen alvorens deze op het eigen werk toe te passen. De meeste kunstvakdocenten bleken niet met deze methode bekend.

In de interviews was, naast vragen stellen en reageren op stellingen, ruimte voor een meer narratieve inbreng. Pas gaandeweg het onderzoek heb ik mijzelf als onderzoeker de ruimte toegestaan tot een meer dichtertelijke uiting. Naast de geordende analyse van interviews en situaties ontstonden in het verslag daardoor ook sfeertekeningen. Deze sfeertekeningen zouden een volgende keer als vorm van Arts-based research meegenomen kunnen worden.

5.6. Aanbevelingen

Wanneer scholen op het gebied van kunst- en cultuuronderwijs een sterke interactie hebben tussen micro-, meso- en exosysteem, blijkt dat een zeer gunstig effect te hebben op de motivatie van alle betrokkenen. Het is scholen aan te raden hun dwarsverbanden goed te verzorgen.

Reflecteren op het eigen kunstonderwijs vanuit het Triade-model laat scholen zien dat wenselijk gedrag in betekenisvol kunstonderwijs vaak bevorderd kan worden met eenvoudige ingrepen. Motivatie laat zich gemakkelijk sturen door gelegenheid en/of capaciteit. Leerlingen van alle leeftijden kunnen de scholen daar rake adviezen in geven. Het ter harte nemen van de ervaringen en aanbevelingen van leerlingen is een eenvoudige buitenkans.

Het organiseren van momenten waarin ruimte en tijd voor reflectie en ontmoeting is, blijkt tegemoet te komen aan een diepe wens van docenten om elkaar als collega beter te leren kennen in het werk. De gezamenlijke betrokkenheid bij waarom en hoe betekenisvol kunstonderwijs te geven is, wordt daarmee versterkt, wat ook de motivatie ten goede komt. Werkvormen uit *The Art of Hosting* en Arts-based research leveren hier aangetoond meerwaarde. De geïnvesteerde tijd wint zich dubbel en dwars terug doordat de betrokken docenten zich sterker en dieper met elkaar, hun vak en gezamenlijke opdracht verbinden.

Bij het onderzoek van kunstonderwijs vanuit de doeldomein van Gert Biesta bleek dat subjectificatie en socialisatie vaak hand in hand gaan en elkaar versterken, maar dat aspecten van kwalificatie daar soms wat los van staan. Dit kan wellicht verklaard worden uit het feit dat de scholen bij kwalificatie uitgaan van de eisen en eindtermen van de overheid. Het is aan te bevelen te onderzoeken in hoeverre vakinhoudelijke doelen en vakoverstijgende doelen kunnen samenvallen.

Aan betekenisvol kunstonderwijs kan op elke school een andere visie ten grondslag liggen en de praktijk kan op verschillende manieren worden ingevuld. Dit onderzoek kan vruchtbaar gemaakt worden op andere scholen die zich in het onderwerp verdiepen en te rade gaan bij hun collegascholen. Het is gebleken dat management en docenten van het Vathorst College, het Floracollege en De Vinse School van harte bereid zijn hun collega's van andere scholen te helpen de eigen motieven, processen en werkvormen te vinden.

Dat kunstonderwijs zinvol en duurzaam kan zijn, is tijdens dit onderzoek overtuigend gebleken. De jongeren die de onderzoeker actief bezig zag met kunst en cultuur, gaven zelf vorm aan de manier waarop ze in de wereld staan, aan hun relatie met anderen en met de samenleving en dus aan hun identiteit. *Kunst, volgens de wetenschapsagenda, raakt aan het wezen van ons bestaan en is van essentiële waarde voor de veerkracht van de samenleving.* Het onderzoek *Kunst in Onderwijs* bevestigt dat ondubbelzinnig. Het kan en het moet.

Voor een sfeervolle en inhoudelijke samenvatting van het onderzoek is er de documentaire Kunst in Onderwijs, te zien op de website van de Onderzoeksgroep Muziek in Onderwijs van Hogeschool Leiden via de profielpagina van Reyer Ploeg. Daar zijn ook contactgegevens te vinden.

'Kunst is bij ons zo bijzonder, omdat het zo gewoon is.' (docent beeldend, Vathorst College)

'Gewoon doen!' (Docent dans, De Vinse School)

**'Kunst is bij ons zo
bijzonder, omdat het zo
gewoon is.'**
**(Docent beeldend,
Vathorst College)**

6. Nawoord

Hoewel de individuele interviews vooral online plaatsvonden, hebben de observaties, de groepsgesprekken en Arts-based research mij zo regelmatig deel laten uitmaken van de scholen, dat ik mij er thuis begon te voelen. Ik herinner mij daarnaast sterk de dagen waarop ik met de filmcrew de scholen betrad. Regisseur, cameraman en geluidsman betreurden het spontaan zelf niet op deze scholen gezeten te hebben, noch hun kinderen. *'Als ik dit had geweten...'*

Mijn dank gaat uit naar de Christiane Nieuwmeijer, lector van Onderzoeksgroep Muziek in Onderwijs van Hogeschool Leiden voor haar hartelijke, stimulerende en richtinggevende begeleiding. Ook dank ik de collega's aldaar. Via mijn contactpersonen Judith Hódos, Hans Tobel en Milou Broersen wil ik alle betrokkenen van de drie scholen hartelijk bedanken voor de fijne gesprekken en ontmoetingen, in het bijzonder de leerlingen. Via regisseur Ben Ketting dank ik alle medewerkers bij de productie van de documentaire Kunst in Onderwijs. Via Naomi van Asperen dank ik het Vathorst College voor de organisatie van het Symposium Kunst in Onderwijs van 1 oktober 2025.

De uitkomst van dit onderzoek laat zien hoe belangrijk kunstonderwijs is voor individuen en samenlevingen (eco-systemen) binnen een school. Ik ben ervan overtuigd dat goed kunstonderwijs van grote betekenis kan zijn voor de maatschappij als geheel. Individueel welbevinden, leren samenleven en de wereld omarmen kan vanuit de scholen doordringen in het macrosysteem van onze cultuur. De huidige wereld heeft dat hard nodig.

Reyer Ploeg, Leiden, 8 december 2025

Bijlagen

1. Bijlage Theoretisch kader

1.1. Begrippenkader Kunst, cultuur en identiteit

In de onderzoeksvraag wordt de term 'kunst' gebruikt en niet 'cultuur'. Niet omdat cultuur niet aan de orde is. Maar omdat het een niet zonder het ander bestaat. In de Toelichting Kunst & Cultuur van Curriculum.nu² staan kunst en cultuur als volgt verwoord:

Kunst is een uiting van menselijk denken, doen en maken en is een specifieke vorm van cultuur en tijdgebonden.

Cultuur is alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die wij, vanuit onze eigen achtergrond, daaraan geven.

Leo Samama³ definieert kunst en cultuur als volgt:

Cultuur komt van cultus. Het woord 'cultus' is afgeleid van het werkwoord 'colere': bebouwen, verzorgen, vereren. Cultus is daarmee datgene wat verbouwd of vereerd wordt. Cultuur is alles wat de mens voortbrengt, verbouwt, onderhoudt, vereert. Elk mens brengt cultuur voort, produceert cultuur. Niet alleen met z'n handen, maar ook met z'n geest. Hij onderhoudt, bebouwt, produceert cultuur. [...]

Kunst is een product van cultuur. [...] Het woord kunst komt ... niet van kunnen, iets bijzonders kunnen, iets zeer goed kunnen, maar van kennen, weten. [...] Het 'kunnen', zoals wij dat vaak met kunst in verband brengen, komt uit de betekenis van het Latijnse 'ars', dat betekent dat je ergens handigheid in hebt, dat je iets kunt. Je kunt iets samenstellen, iets maken. Iemand die onhandig is, is in het Latijn 'in-ars'.

In dit onderzoek wordt kunst gedefinieerd als dat wat daadwerkelijk gebeurt, wat in de praktijk gedaan wordt en waaraan dat doen beleefd wordt en omwille van dat doen gedacht wordt. Wat daarmee manifest wordt, zichtbaar voor anderen, wordt opgevat als cultuur. Dat betekent dat de focus ligt op wat op de school door kunst als cultuur ontstaat. Wanneer de school in haar manier van werken kunstenaars van buiten op school laat werken, zal de schoolcultuur samenhangen met een bredere cultuur, zoals die van een wijk of stad. Hierover later meer.

Hoezeer scholen ook verschillen in hun visie op het belang van kunst in hun onderwijs, er is wel een aantal gemeenschappelijke doelstellingen waaraan door de scholen aandacht wordt besteed. Zoals in de inleiding is aangehaald, beweert Leo Samama dat identiteit door kunst wordt uitgedrukt, zowel individueel als collectief.

Identiteit ... duidt op de continuïteit van een persoon in de loop van de tijd, waardoor hij voor zichzelf en voor anderen identificeerbaar wordt en daarmee verantwoordelijk kan worden gehouden voor zijn handelen. Het begrip duidt daarenboven op de zelfwaarneming en levensontwerpen die voor personen van existentiële betekenis zijn en richtinggevend voor hun handelen.

De identiteit van een persoon is in beide opzichten niet geheel te objectiveren maar wel in hoge mate toegankelijk voor reflectie. Daarom is identiteitsvorming een opgave die door de persoon een leven lang wordt vervuld. De ethische reflectie betreft dus enerzijds de verantwoordelijkheid voor het handelen, anderzijds het praktische zelfontwerp van personen zoals samengevat in de sleutelterm 'identiteit van een persoon'. [...]

Als het waar is dat personen hun identiteit in zekere zin altijd zelf ontwerpen, dan doen ze dit met het oog op het slagen van hun existentie. Persoonlijke identiteit houdt zich bijgevolg niet slechts bezig met de zorg om zelfbehoud, maar eerder met de zorg om het goede en juiste leven. ... Zo benadrukt Taylor dat het principe van wederzijds respect niet alleen op erkenning van gelijkheid van alle personen duidt, maar ook op erkenning van de individuele bijzonderheid van iedere persoon. [...]⁴

² <https://www.curriculum.nu/download/kc/Toelichting-Kunst-en-Cultuur.pdf> geraadpleegd 13-05-2025

³ Leo Samama (2011) *Het belang van kunst en cultuur en waarom deze ondersteund moeten worden*.

⁴ <https://www.ensie.nl/lexicon-van-de-ethiek/identiteit> geraadpleegd 11-02-2021

Bij het onderzoek wordt gezocht naar wat de school opvat als de betekenis van de begrippen kunst en cultuur in het algemeen en in hun onderwijs. Dat kan expliciet zijn in literaire bronnen, zoals website en schoolplan, maar ook meer impliciet en op te maken uit visuele en verbale uitingen. In het bijzonder is ook gezocht naar het begrip identiteit (zowel vanuit het individu als vanuit de school als geheel).

Onderwijsdoeldomeinen van Gert Biesta

Waarom

Om de antwoorden naar het waarom van kunst in onderwijs te kunnen vergelijken en beoordelen is een algemeen theoretisch kader gekozen waaraan in onze tijd regelmatig wordt gerefereerd. Gert Biesta speelt als hoogleraar pedagogiek in de huidige onderwijsdiscussie een belangrijke rol. Zijn gedachtegoed is mede uitgangspunt geweest in een landelijke brainstorm Onderwijs2032, de basis voor het ontwerpproces van Curriculum.nu. Voor het onderzoek naar kunst in onderwijs is van belang dat Biesta kunst bij pedagogiek betreft door het te benoemen als een existentiële manier om met de wereld in dialoog te komen⁵.

Biesta spreekt in zijn publicaties over drie doeldomeinen in het onderwijs⁶:

Kwalificatie, waarin het gaat over het zich eigen maken van kennis en vaardigheden. Biesta ontkent niet het belang van kwalificatie. Hij signaleert echter dat in het onderwijs de laatste tijd een eenzijdige focus is ontstaan op kwalificatie, wat ten koste gaat van de beide andere dimensies.

Socialisatie, waarin jongeren worden voorbereid op een leven als lid van een gemeenschap en kennismaking met tradities en praktijken plaatsvindt.

Subjectivering, waarin de vorming van de persoon centraal staat. Biesta legt in zijn theorie over subjectivering de nadruk op volwassenheid. Biesta beschouwt deze vorming als een voortdurende opgave. De opdracht van het onderwijs en opvoeding is om kinderen te helpen die opgave allereerst te 'zien' en er vervolgens mee aan de slag te gaan.

Aziza Mayo beschrijft in haar lectorale rede 'Autonomie in verbondenheid'⁷ hoe deze domeinen elkaar overlappen:

Kwalificatie draagt er zorg voor dat leerlingen zich kennis, vaardigheden en attitudes eigen kunnen maken zodat zij kunnen leven, functioneren en bij kunnen dragen aan de samenleving.

Socialisatie heeft ten doel dat leerlingen in staat worden gesteld om zich normen en waarden, gedragingen en attitudes eigen te maken die uitdragen wat belangrijk geacht wordt in en voor de samenleving, [...] waardoor zij deel gaan uitmaken van die samenleving.

Subjectificatie richt zich op het ontwikkelen van autonomie in denken, voelen en handelen, vanuit het intrinsieke verlangen van de leerlingen om als volwassen in de wereld te willen bestaan. Het gaat om de bewustwording van de onontkoombare uniciteit van elk mens, die zichtbaar wordt wanneer een beroep wordt gedaan op ieders verantwoordelijkheid. In dat besef krijgt alleen een persoonlijk antwoord op gestelde vragen werkelijk betekenis.

Mayo betoogt dat volwassen in de wereld staan pas dan optreedt wanneer de drie doeldomeinen elkaar overlappen, dus dat tegelijk werken op alle drie gebieden noodzakelijk is om volwassenheid te kunnen bereiken. In het onderzoek is het niet altijd mogelijk de drie domeinen afzonderlijk te adresseren.

⁵ Biesta, G. (2017) *Door kunst onderwezen willen worden*, Zwolle, ArtEZ Press pagina 122

⁶ <https://nivoz.nl/nl/gert-biesta-de-noodzaak-van-een-onderwijstheorie-in-plaats-van-een-leertheorie>, geraadpleegd 16-06-2025

⁷ Mayo, A. (2015) *Lectorale rede, Autonomie in verbondenheid, Waarde(n)vol onderwijs voor nu en voor de toekomst*. Leiden, Hogeschool Leiden

In de afgelopen jaren deed ook Biesta zelf steeds weer moeite duidelijkheid te verschaffen over de betekenis van de door hem gehanteerde begrippen persoonsvorming, subject-wording, subjectivering en subjectificatie. Zoals in een essay over persoonsvorming in het onderwijs⁸:

De thematiek van de subjectificatie, dat wil zeggen, van wat het betekent om als subject in de wereld te zijn, moet onderscheiden worden van het vraagstuk van de identiteit. Bij identiteit, zo zouden we kunnen zeggen, gaat het om de vraag wie ik ben, terwijl bij subject-zijn het gaat om de vraag hoe ik ben. Identiteit, de manieren waarop we ons identificeren met bestaande tradities en praktijken of ons inzetten voor het creëren van nieuwe tradities en praktijken, van nieuwe identificatiemogelijkheden, is daarmee niet onbelangrijk. Maar voor het vraagstuk van hoe we omgaan met onze vrijheid – en dat is de kwestie van het subject-zijn, gaat het er uiteindelijk om wat we met onze identiteit(en) doen, en niet slechts om welke identiteit we hebben.

Biesta heeft zo lijkt het een andere, meer statische opvatting over identiteit dan ethici. Biesta heeft bij kwalificatie, socialisatie en subjectificatie misschien de idealen van de Franse revolutie in zijn achterhoofd gehad. Democratische samenlevingen hebben niet genoeg aan de eerste twee dimensies (gelijkheid en broederschap), maar hebben ook de derde nodig: vrijheid. In elk geval ziet Biesta vrijheid als een existentieel concept⁹:

Het is niet de vraag hoe we zijn geworden wie we zijn, maar de vraag wat ik met mijn aldus gevormde zelf ga doen. En ik zal daar zelf een knoop in moeten doorhakken, omdat ik uiteindelijk de enige ben die mijn eigen leven kan leiden; dat kan niemand anders voor mij doen en in precies die zin is de vraag van de vrijheid existentieel, omdat zij verbonden is met mijn bestaan, mijn existentie, wat, letterlijk genomen, mijn 'uitstaan' naar de wereld is.

Biesta noemt dit een volwassen-in-de-wereld-willen-zijn en meent aldus¹⁰:

Volwassen-in-de-wereld-willen-zijn vindt niet plaats in een vacuüm maar vereist ontmoeting met de wereld in haar veelvormigheid en veelzijdigheid. Dat is het werk van de socialisatie: het tonen van de wereld en het verschaffen van oriëntatie in die wereld. Volwassen-in-de-wereld-willen-zijn vereist daarnaast ook toerusting, en dat is het werk van de kwalificatie. Maar kwalificatie en socialisatie verkrijgen pas hun pedagogische en humane betekenis wanneer ze verbonden zijn met subjectificatie, de vorming tot persoon-willen-zijn.

Omdat in dit onderzoek aan de hand van de doeldomeinen wordt onderzocht waarom scholen kunst centraal stellen in hun onderwijs zijn de nuances die Biesta aanbrengt van belang. Biesta houdt in al zijn werk vooral een pleidooi om ons in het onderwijs bezig te houden met vragen ten aanzien van alle drie deze domeinen, en dat in samenhang. Daarnaast licht hij steeds nadrukkelijker het domein subjectivering uit:

... Wat betekent dat het voor mij altijd gaat om de vraag hoe we als mens in de wereld zijn en verantwoordelijkheid kunnen nemen voor dat in de wereld zijn – een in de wereld zijn waar altijd de ander en het andere, de andere mens maar ook de natuur, in het geding zijn en waar mijn ontwikkeling en mijn identiteit altijd een noodzakelijke beperking aantreffen. Dat is de idee van een pedagogiek van de onderbreking – dat we in onze relatie met de ander en het andere altijd onderbroken worden, dat we altijd de vraag tegenkomen of wat ik wens of zou willen ook inderdaad wenselijk is in het licht van ons in de wereld zijn. En dat is niet louter abstract, maar is in feite heel concreet – en het gaat erom dat docenten en studenten ook ten aanzien van deze aspecten een gevoeligheid ontwikkelen. Niet als een apart vak op het leerplan, maar als een dimensie die in feite pas doorheen de andere twee dimensies – kwalificatie en socialisatie – concreet wordt. Kennen en kunnen zijn immers ook belangrijke manieren waarop we in en met de wereld zijn.¹¹

Voor Biesta zijn kunst en cultuur geen leergebied maar een pedagogische dimensie. In 'Door kunst onderwezen willen worden'¹² doet hij uit de doeken hoe het kunstzinnig proces bij uitstek geschikt is om de dialoog tussen kinderen en jongeren en de wereld tot stand te brengen. Dit omdat in de ontmoeting het vertrekpunt ligt om 'te verkennen wat het betekent om op volwassen wijze in de wereld te (be-)staan, dat wil zeggen om als subject te bestaan'.

⁸ Biesta, G. (2019) <https://www.slo.nl/zoeken/@5936/essay-0/> Pagina 2. geraadpleegd 11-02-2021

⁹ Biesta, G. (2018) https://www.uvh.nl/uvh.nl/up/ZscxxnwJS_Tijd-voor-pedagogiek-oratie-Gert-Biesta.pdf pagina 19 geraadpleegd 11-02-2021

¹⁰ Biesta, G. (2018) https://www.uvh.nl/uvh.nl/up/ZscxxnwJS_Tijd-voor-pedagogiek-oratie-Gert-Biesta.pdf pagina 26 geraadpleegd 11-02-2021

¹¹ <https://www.onderwijsfilosofie.nl/het-prachtige-risico/> 15-02-2021

¹² Biesta, G. (2017) *Door kunst onderwezen willen worden*, Zwolle, ArtEZ Press

In dit onderzoek geven de betrokkenen op de scholen zelf antwoord geven op de vraag waarom zij kunst centraal stellen, maar ook hoe zij dat doen en wat daar dan uiteindelijk de betekenis van is. Zowel expliciete als impliciete keuzes zijn onderzocht om te onderscheiden hoe elke school de balans tussen de onderwijsdoeldomeinen wenst en realiseert.

Het Triade-model van Theo Poiesz

In de praktijk van het onderwijs speelt (het beïnvloeden van) gedrag altijd een belangrijke rol. Er is steeds interactie tussen docenten en leerlingen, tussen leerlingen onderling, naast nog andere omgevingsfactoren die invloed hebben op gedrag. Om in kaart te brengen hoe scholen interactie in kunstonderwijs vormgeven, wordt het Triade-model¹³ van Theo Poiesz (hoogleraar Economische Psychologie) gebruikt. Hij ontwikkelde het Triade-model (1996) om op eenvoudige en praktische wijze gedrag systematisch te doorzien en te sturen. Hij ontdekte dat drie factoren bepalend zijn voor het veranderen van gedrag: motivatie, capaciteit en gelegenheid. Motivatie en capaciteit hebben betrekking op de persoon zelf, terwijl gelegenheid betrekking heeft op de omstandigheden waarin de persoon verkeert.

Het model komt voort uit de behoefte aan een 'handleiding' om beslissingen te kunnen nemen over te verwachten toekomstig gedrag van mensen (in een organisatie) en over eventuele interventies om dit gedrag in een gewenste richting te veranderen. Poiesz wil met dit model inzichtelijk maken hoe gedrag op succesvolle wijze beïnvloed kan worden en hoe foutieve beslissingen kunnen worden voorkomen. Het Triade-model is breed toepasbaar; het model wordt toegepast bij verschillende veranderingsprocessen en is zowel inzetbaar voor het realiseren van nieuw gedrag als voor het verhogen van de kwaliteit van bestaand gedrag.

Drie factoren

Het Triade-model onderscheidt drie noodzakelijke factoren om mensen of groepen te bewegen. Poiesz stelt dat gedrag alléén plaatsvindt als, gelijktijdig, voldaan is aan drie voorwaarden: willen, kunnen en gunstige omstandigheden. Een individu moet voor elke gewenste activiteit (gedrag) voldoende motivatie én capaciteit én gelegenheid hebben. In het Triade-model plaatst hij deze als drie vaste, noodzakelijke oorzaken van het gekozen gedrag^{14 15}:

Factor 1: Motivatie: gedrag willen vertonen

Motivatie is de mate waarin de persoon een doel wenst te bereiken, of interesse heeft in het vertonen van gedrag X. Motivatie vormt de combinatie van datgene wat aantrekt en afstoot.

Is de innerlijke drang van mensen groot genoeg om het ene gedrag te verkiezen boven het andere? Verlangen we er bewust of onbewust eigenlijk wel naar? Willen mensen bijvoorbeeld echt graag (meer) werken in het onderwijs of de zorg? En hoe kun je dit beïnvloeden?

Factor 2: Capaciteit: gedrag kunnen vertonen

Capaciteit is de mate waarin de persoon zelf over eigenschappen, vaardigheden of instrumenten beschikt om gedrag X uit te voeren.

Poiesz onderscheidt vier soorten capaciteiten: fysieke (zoals kracht), mentale (kennis en denkniveau), financiële en materiële capaciteit (hulpmiddelen of instrumenten).

Factor 3: Gelegenheid: omstandigheden die het gedrag mogelijk maken

Gelegenheid betreft de mate waarin de *buiten* de persoon gelegen omstandigheden, bevorderend of remmend inwerken op gedrag X.

Poiesz onderscheidt verschillende omstandigheden: fysieke (bijv. grootte klaslokaal), materiële (kwaliteit van instrumenten), maatschappelijke en sociale omstandigheden (schoolgewoontes) en de hoeveelheid beschikbare tijd.

¹³ Poiesz, B.C. (1999) *Gedragsmanagement, Waarom mensen zich (niet) gedragen*, Wormer, Inmerc bv.

¹⁴ Poiesz, B.C. (1999) *Gedragsmanagement, Waarom mensen zich (niet) gedragen*, Wormer, Inmerc bv. pagina 18 en 19

¹⁵ <https://www.changefactor.nl/kennis/triade-model/> geraadpleegd 29-03-2021

De theorie van het Triade-model gaat er van uit dat elk van de drie factoren tenminste in een redelijke mate aanwezig moet zijn om gedrag te kunnen vertonen dan wel gedrag te kunnen veranderen. Dat betekent dat wanneer één van de factoren laag scoort, de totale uitkomst laag zal zijn. Daarbij spelen terugkerende effecten een rol.

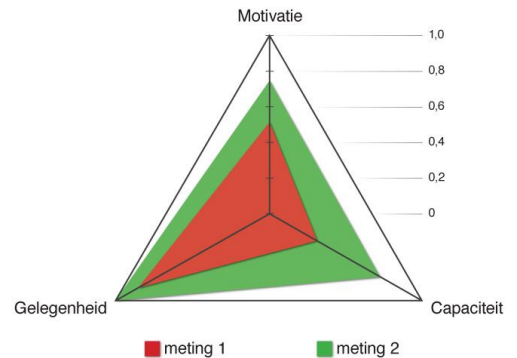
Capaciteit en Gelegenheid hebben de neiging zich aan te passen aan de Motivatie. Een hoge motivatie om te willen veranderen blijkt vrijwel steeds een sterk punt bij gewenste gedragsverandering.

Als Capaciteit en Gelegenheid allebei erg laag scoren, heeft Motivatie de neiging zich daarnaar te voegen en neemt dus af.

Triade gedragsmodel¹⁶

In de figuur hiernaast geeft meting 2 (groen) een groter volume weer dan meting 1 (rood). Omdat motivatie, capaciteit en gelegenheid groter zijn geworden is de kans op het specifieke gedrag groter geworden.

Triade model

Het Triade-model kan helpen de geobserveerde processen te ordenen en te onderscheiden waar sterke en waar zwakke schakels in de keten zijn. Wat betreft motivatie kan nog in detail worden onderzocht waar die door wordt gevoed of gefrustreerd. Daarvoor is de zelf-determinatietheorie van Deci&Ryan een aanvaard model. De theorie stelt dat er drie natuurlijke basisbehoeften zijn die, wanneer bevredigd, optimale functionering, welbevinden en groei van een persoon mogelijk maken, te weten autonomie, verbondenheid en competentie. De theorie maakt onderscheid tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie zoals het zelf willen sporten of het vermijden van straf. Poiesz onderscheidt bij alle drie factoren intrinsieke en extrinsieke aspecten. Hij eindigt zijn boek zelf met een korte samenvatting¹⁷ van zijn theorie:

Samenvatting

De voorafgaande discussie vormt de kern van het boek en de achtergrond van de ontwikkeling van het Triade-model. Deze discussie laat zich samenvatten in een kort en eenvoudig voorbeeld.

Drie bevriende wetenschappers besluiten een overlevingstocht te maken door een rotsachtig, lichtbegroeid gebied. Dr. Hermans is vuursteenspecialist, dr. Willems weet alles van brandstoffen en dr. Jansen is expert op het gebied van zuurstof. En koud dat ze het hebben!

Bio-ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner

Betekenis

In de onderzoeksvraag staat de betekenis die kunstonderwijs voor alle betrokkenen heeft centraal. Daarmee wordt in de eerste plaats bedoeld wat kunstonderwijs leerlingen oplevert aan betekenis. Het antwoord op die vraag wordt mede opgehaald bij hen die in directe of minder directe relatie tot de kinderen staan. Na het bevragen van de leerlingen zelf, volgen achtereenvolgens alumni, ouders, kunstvakdocenten, niet-kunstvakdocenten, leden van het management en externe betrokkenen. Zij vormen meerdere cirkels om de leerlingen heen.

De bio-ecologische systeemtheorie van Urie Bronfenbrenner is een invloedrijk model dat de menselijke ontwikkeling verklaart door te kijken naar de interactie tussen een individu en diens omgeving. Bronfenbrenner beschrijft de omgeving als een reeks van geneste systemen, vergelijkbaar met de lagen van een ui, die elk een verschillende invloed hebben op de ontwikkeling van een individu¹⁸. Later heeft Bronfenbrenner ook de processen van menselijke ontwikkeling in zijn theorie opgenomen. Deze herziene theorie is opgebouwd uit Proces, Persoon, Context, Tijd (PPCT-model):

Proces: Proximale processen zijn cruciaal bij de ontwikkeling van een mens.

Persoon: Biologische en genetische aspecten die bijdragen aan de ontwikkeling van een mens.

¹⁶ <http://www.prodoro.nl/producten-com/workshopgedragsverandering> 29-03-2021

¹⁷ Poiesz, B.C. (1999) *Gedragsmanagement, Waarom mensen zich (niet) gedragen*, Wormer, Inmerc bv. pagina 215

¹⁸ <https://verkenjegeest.com/de-ecologische-systeemtheorie-van-bronfenbrenner/> en <https://www.nji.nl/pedagogische-basis/wat-is-het-model-van-bronfenbrenner> en <https://adolescentenportretdot.wordpress.com/tijdsystemen/> allen geraadpleegd 16-06-2025

Context: Vier van vijf systemen die een rol spelen bij de ontwikkeling van een mens¹⁹:

Microsysteem: Dit is de directe en dagelijkse omgeving van een individu, zoals het gezin, school en vrienden. Hier vinden de directe relaties en interacties van een persoon met zijn onmiddellijke omgeving plaats.

Mesosysteem: Dit zijn de interacties tussen de verschillende elementen van het microsysteem. Bijvoorbeeld de relatie tussen het gezin van een kind en zijn school, of tussen zijn vrienden en zijn gezin.

Exosysteem: Dit zijn de sociale instellingen die indirect invloed hebben op het individu, zoals de werkplek van de ouders, buurtverenigingen en sociale diensten. Het individu is niet direct betrokken bij deze systemen, maar ze hebben wel invloed op zijn ontwikkeling.

Macrosysteem: Dit verwijst naar de bredere culturele context: de waarden, wetten, gewoonten en levensstijlen van de samenleving. Het macrosysteem gaat over hoe de maatschappelijke instellingen in een bepaalde cultuur of subcultuur zijn gericht.

Tijd/timing: Tijd is het vijfde systeem dat een rol speelt in de menselijke ontwikkeling:

Chronosysteem: Dit systeem verwijst naar veranderingen in de loop van de tijd, zowel in het leven van het individu als in de maatschappelijke context. Het omvat levensovergangen en historische gebeurtenissen die invloed hebben op de ontwikkeling van een persoon.

Bronfenbrenners theorie benadrukt dat de ontwikkeling van een individu wordt beïnvloed door de dynamische interacties tussen deze systemen. Het is een holistisch model dat de complexiteit van menselijke ontwikkeling erkent en de noodzaak benadrukt om rekening te houden met meerdere niveaus van invloed.

Het vernieuwde model, waarin ook het proces van de menselijke ontwikkeling is opgenomen, is het meest geschikt voor wetenschappelijk onderzoek. Processen verklaren het verband tussen een aspect van de context of het individu en een uitkomst.²⁰

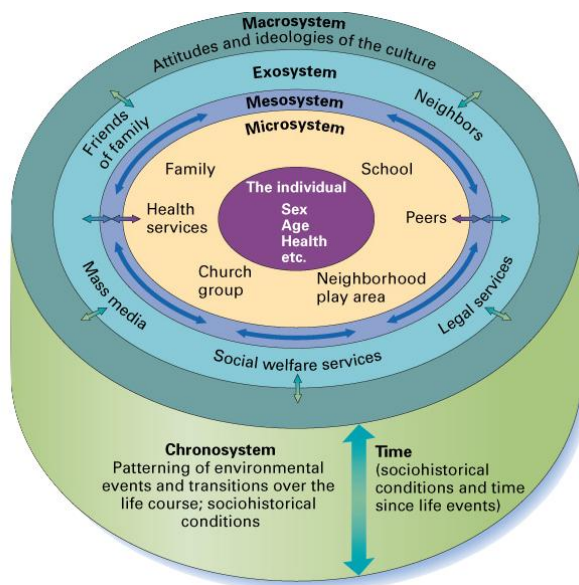

Diagram van het bio-ecologische systeem.²¹

In dit onderzoek naar kunst in onderwijs zijn vooral het micro-, het meso- en in beperkte mate het exosysteem onderzocht om te onderscheiden hoe de scholen handelen op systeemniveau wanneer zij kunst centraal stellen en wat daarvan de betekenis is voor het individu. De context waarin de leerlingen met kunst in aanraking komen, wordt gevormd door verschillende mensen die zij direct of indirect ontmoeten, en derden die invloed uitoefenen op die mensen. Het schoolgebouw en de inrichting, de lesroosters en PTA's van het onderwijs, maar ook het karakter dat de school uitstraalt op haar website, maken deel uit van een systeem.

Micro-, meso- en exosysteem komen in verschillende onderdelen van het onderzoek naar voren:

¹⁹ <https://www.gro-up.nl/wetenschappelijke-onderbouwing-kijk-op-groei/bijlage-1-model-van-bronfenbrenner/> en <https://adolescentenportretberoep2.jouwweb.nl/ecologische-systemen> beiden geraadpleegd 16-06-2025

²⁰ https://nl.qaz.wiki/wiki/Social_ecological_model geraadpleegd 07-04-2021

²¹ <https://quizlet.com/321522378/bronfenbrenners-ecological-theory-diagram/> geraadpleegd 07-04-2021

Overzicht bio-ecologische systemen binnen het onderzoek

	Onderdelen	Microsysteem	Mesosysteem	Exosysteem
A	Document analyse		indirect	indirect
B	Interviews		alumni ouders kunstvakdocenten	management niet-kunstvakdocenten extern betrokkenen
D	Externe bronnen			oprichter
E	Beeldmateriaal			
F	Observaties	Leerlingen docenten	leerlingen onderling docenten onderling	
H	Groepsinterview	Leerlingen		
J	Arts-based Research	Leerlingen docenten	leerlingen onderling docenten onderling	
K	Tableau	in de documentaire komen alle systemen door elkaar voor.		
L	Enquête	Leerlingen		

De wijk en plaats waarin de school staat, vormt een invloedrijk gegeven, maar dit macrosysteem maakt geen deel uit van het onderzoek. Evenwel doen deelnemers aan het onderzoek soms wel uitspraken over de invloed van de omgeving. Ook het chronosysteem maakt geen specifiek deel uit van het onderzoek. Door in de enquête L onderscheid te maken tussen de antwoorden van jongere en oudere leerlingen, zijn wel indrukken te vinden over wat de lengte van de schooldag betekent voor de beleving van kunst in onderwijs.

1.2. Kunstzinnige werkvormen in het onderzoek

In het onderzoek is gebruik gemaakt van Arts-based Research, The Art of Hosting en Visual Thinking Strategies. Deze theorieën zijn helder beschreven maar vooral heel praktisch vanuit voorbeelden van toepassingen geïllustreerd.

Arts-based Research

Er zijn veel manieren waarop mensen uiten hoe zij de betekenis van kunst persoonlijk beleven. Als we al deze uitingsvormen serieus willen nemen in onderzoek, dan volstaan analytische woordentaal en discursieve communicatie niet. Juist de kunsten zijn bij uitstek geschikt om dat te doen, omdat muziek, poëzie of beelden goed werken om betekenis te geven aan zorgen, emoties en gevoelens.²² In 'Method Meets Art, Arts-based Research Practice' van Patricia Leavy en 'Arts-based Research voor het sociale domein' van Pim van Heijst en anderen zijn voorbeelden te vinden van hoe de praktijk van op kunsten gebaseerd onderzoek eruit kan zien en wat de toegevoegde waarde ervan kan zijn. De onderliggende theorie is vooral praktisch.

Van Heijst geeft aan op welke manier Arts-based research kan voldoen aan de (kwaliteitsdimensies van) de onderzoekseisen. Hij biedt een kader ten aanzien van praktische relevantie, methodische grondigheid, ethische verantwoording en esthetische kwaliteit²³:

²² Heijst van, P. Nico de Vos de, N. & Keinemans, S. (2019) *Arts-based Research voor het sociaal domein*. Bussum, Coutinho pagina 15

²³ Heijst van, P. Nico de Vos de, N. & Keinemans, S. (2019) *Arts-based Research voor het sociaal domein*. Bussum, Coutinho hoofdstuk 1.3 en pagina 195 t/m 200.

- **Praktische relevantie:** het onderzoek moet relevant zijn voor het werkveld, en worden ingezet vanuit de beroepspraktijk en het lokale beleid. Co-creatie speelt een belangrijke rol bij Arts-based research, bijvoorbeeld met participatief onderzoek of levensechte experimenteerruimte.
- **Methodisch grondig:** Voorop staat dat het onderzoek valide moet zijn: de bevindingen moeten de onderzochte werkelijkheid zorgvuldig en eerlijk weergeven. In kunstonderzoek draait het daarbij vaak om beleving; een verhaal is niet per se eenduidig of rechtstreeks betekenisgevend. Daarom is authenticiteit een belangrijk kwaliteitscriterium: de werkwijze moet vertrouwen wekken en zichtbaar maken hoe de interpretaties tot stand zijn gekomen. Transparantie helpt om dit te waarborgen. Ten slotte speelt de vraag of en in welke mate de uitkomsten overdraagbaar of generaliseerbaar zijn.
- **Ethisch verantwoord:** De gebruikelijke gedragscode voor onderzoek omvat de volgende uitgangspunten:
 - Eerlijkheid
 - Zorgvuldigheid
 - Transparantie
 - Onafhankelijkheid
 - Verantwoordelijkheid

Volgens Patricia Leavy zijn deze uitgangspunten bij Arts-based Research echter anders. Zij onderscheidt het volgende:

- Het portretteren van de menselijke ervaring op sensitieve en multidimensionale wijze
 - Het (waar nodig) beschermen van de toeschouwers voor de inhoud van publieke performances en presentaties
 - Het maken van goede afspraken over het eigenaarschap van het werk en copyright
 - Het vinden van een goede balans tussen gerichtheid van de kunstenaar op het leveren van kwalitatief hoogwaardige kunst en de betrouwbaarheid van de bijdrage van betrokkenen aan het onderzoek.
 - Reflexiviteit in de praktijk. De verhouding tussen onderzoeker en onderzochte is van belang. Duidelijk moet zijn wiens stem gehoord wordt (voicing).
- **Esthetische kwaliteit:** Het onderzoek moet zo dicht mogelijk bij de gevoelens en ervaringen van mensen komen, hen kunnen raken en in beweging brengen. Het gaat om levendige beschrijvingen vol beelden en metaforen.

Binnen Arts-based Research zijn er in alle fasen van het onderzoek specifieke aandachtspunten:

- **Onderzoeksopzet:** Ook in de ontwerpfasen kun je arts-based principes toepassen, maar dat vraagt om bewuste keuzes en kan uitdagend zijn.
- **Dataverzameling:** Data kunnen bestaan uit verhalen, kunstwerken en andere creatieve uitingen, vaak verzameld via een participatieve werkwijze.
- **Analyse:** In AbR lopen verzamelen en analyseren in elkaar over: verhalen worden verteld, verweven en geïnterpreteerd. Kunstpraktijken creëren daarbij een meertaligheid, waarbij betekenis niet uitsluitend via geschreven taal tot stand komt.
- **Presentatie:** De resultaten worden regelmatig gedeeld via performances, exposities of andere kunstvormen. Vaak is daarnaast een schriftelijke toelichting of reflectie nodig om de interpretatie te ondersteunen.

In dit onderzoek komen meerdere van deze aspecten voor. Bij de dataverzameling en analyse bijvoorbeeld is bij de interviews gebruik gemaakt van verhalen, zijn bij de observaties sfeertekeningen beschreven, zijn in de Arts-based research meerdere kunstvormen gebruikt en is de uitkomst van het onderzoek samengevat in een documentaire. Deze film werd vertoond tijdens een Symposium Kunst in Onderwijs, waar naast lezingen ook gespreksgroepen, optredens en tentoonstellingen waren.

Art of Hosting

Bij het groepsinterview en Arts-based research is gebruik gemaakt van werkvormen die zijn ontwikkeld vanuit The Art of Hosting²⁴.

*Art of Hosting is een effectieve manier om het zelforganiserend vermogen en de collectieve intelligentie van een groep te benutten. Het is gebaseerd op het idee dat mensen hun energie, kennis en ervaring geven voor de dingen die er voor hen toe doen, zowel in hun werk als in het persoonlijk leven. Door middel van gesprekstechnieken en processen wordt die persoonlijke inbreng aangeboden.*²⁵

De in dit onderzoek gebruikte gesprekstechnieken zijn afkomstig van 'Your ideal classroom, Een boek over het ontwerpen & faciliteren van onderwijs dat raakt'²⁶, van Diederik Bosscha en anderen:

- **Check-in en Check-out** waarin door krachtige vragen die op de mens zelf gericht zijn gezamenlijk gestart en afgesloten kan worden.
- **Waarderend Interview** waarin de deelnemers in drietallen een interview bij elkaar af nemen en de één verhalenverteller is en de anderen interviewer en observator zijn.
- **1-2-4-All** waarin de hele groep stapsgewijs betrokken raakt door uitnodigende vragen eerst door elk individu te laten beantwoorden en hun antwoorden telkens met een steeds grotere groep te laten delen en ordenen.
- **Vissenkomp** waarin je op een gezonde wijze een gesprek kunt voeren met een grotere groep door het vormen van een binnenkring (vissen) en buitenkring (kom) met een voortdurende uitwisseling tussen de kringen.

Visual Thinking Strategies

Bij de reflectie op de in Arts-based research geproduceerde kunstwerken is gebruik gemaakt van Visual Thinking Strategies²⁷. VTS is een op discussie gebaseerde pedagogische en therapeutische methode om naar kunst te kijken en is ontwikkeld voor Musea, Onderwijs en Zorg. Het leert je in een open gesprek, gestructureerd en met gerichte aandacht voor de kunst én elkaar, methodische verschillen en overeenkomsten waar te nemen.

*VTS motiveert mensen om een persoonlijke verbinding met een kunstwerk aan te gaan, het appelleert aan het eigen referentiekader en inlevingsvermogen. Omdat de methode de nieuwsgierigheid prikkelt en de verschillende zienswijzen met elkaar gedeeld worden, levert het plezier op, in een veilige sfeer en met respect voor elkaars mening.*²⁸

De vorm waarin op ingebrachte kunstvormen wordt gereflecteerd, bestaat uit drie vragen: Wat gebeurt er (in dit kunstwerk)? Hoe of waaraan neem je dat waar? Wat gebeurt er nog meer? Door VTS-gesprekken ontstaan aan de hand van in Arts-based research ontstane kunstuitingen verrijkende en verdiepende verhalen. Zo leidt Arts-based research tot resultaten die op kunstzinnige en persoonlijke wijze zijn verwoord en voor verslaglegging van het onderzoek bruikbaar worden gemaakt. Hoewel VTS in beginsel is ontwikkeld voor beeldende kunst, kan het op vergelijkbare wijze worden gebruikt voor musische kunsten.

²⁴ Zie voor meer info: <https://artofhosting.org/>

²⁵ <https://www.nieuworganiseren.nu/toolbox/wiki/art-of-hosting/> geraadpleegd 17-06-2025

²⁶ Bosscha, D. e.a. (2020), *Your Ideal Classroom, Een boek over het ontwerpen & faciliteren van onderwijs dat raakt* Dock20

²⁷ <https://www.vtsnederland.org/> geraadpleegd 16-12-2024.

Voor meer info zie ook <https://www.lkca.nl/artikel/visual-thinking-strategies-vertel-maar-wat-je-ziet/>

²⁸ https://www.schattenuithetrijks.nl/wp-content/uploads/2018/01/VTS_achtergrondinfo_docent.pdf pagina 3

2. Bijlagen Methodologie

2.1. Leeswijzers en leesvragen

Leeswijzer A 1 - Aspecten Missie, Visie en Gelegenheid			
Doel	Aspect	Deelaspect	Leesvragen
Waarom stelt de school kunst centraal in het onderwijs? Missie: Hoe is de waarde van het centraal stellen van kunst in het onderwijs omschreven? Visie: Welke beleidsmatige doelstellingen t.a.v. het centraal stellen van kunst in het onderwijs worden omschreven? Gelegenheid: Welke interne en externe voorzieningen zijn getroffen om aan missie en visie te werken?	Missie <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner:</i> <i>Exo</i> <i>Meso</i> <i>(Macro, Chrono?)</i> <i>Factor Poiesz:</i> <i>Motivatatie</i>	Kunst	- Wat omschrijft de school ten aanzien van het begrip 'kunst'? - Wat verstaan zij daaronder? - Wat betekent kunst in het algemeen maatschappelijk opzicht? - Wat betekent kunst in het onderwijs in het bijzonder?
		Cultuur	- Wat omschrijft de school ten aanzien van het begrip 'cultuur'? - Wat verstaan zij daaronder? - Hanteert de school het begrip 'schoolcultuur' en zo ja, wat verstaan zij daaronder? - Welk belang hecht de school aan het hebben/ontwikkelen van schoolcultuur?
		Identiteit	- Gebruikt de school het begrip 'identiteit' of vergelijkbare begrippen om de waarde van (kunst in het) onderwijs te definiëren? - Zo ja, wat verstaan zij daaronder, en - Wat is de waarde die zij beschrijven?
		Onderwijs	- Wat omschrijft de school als algemeen doel voor onderwijs? - Welke mensbeelden en/of leertheorieën staan daarbij voorop? - Op welke pijlers bouwt de school haar onderwijs (naast die van kunst)?
	Visie <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner:</i> <i>Exo</i> <i>Meso</i> <i>(Macro, Chrono?)</i> <i>Factor Poiesz:</i> <i>Capaciteit en Gelegenheid</i>	Bronnen	- In welke bronnen is de missie beschreven? - Voor wie zijn deze bronnen makkelijk toegankelijk?
		Verleden	- Wanneer en door zijn wie de eerste stappen om de missie te realiseren gezet? - Welke ingrepen en investeringen zijn in het (recente) verleden gedaan om de missie gestalte te geven? - Intern: studies (literatuur, studiedagen, inzet externe input) - Intern: krachtige ingrepen t.a.v. personeel en inrichting - Extern: welke acties zijn ondernomen om externe partijen te interesseren en/of overtuigen van de missie?

Leeswijzer A 1 - Aspecten Missie, Visie en Gelegenheid			
Doel	Aspect	Deelaspect	Leesvragen
		Heden en nabije toekomst	- Welke beleidsdoelstellingen heeft de school voor de korte termijn geformuleerd? - Intern: ontwikkeling, personeelsbeleid, inrichting e.d. - Extern: PR, t.a.v. overheden, inspectie e.a. - Anders
	Gelegenheid <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner:</i> <i>Meso</i> <i>Factor Poiesz:</i> <i>Capaciteit en</i> <i>Gelegenheid</i>	Analyse van de voorzieningen die er in de organisatie zijn om de missie/visie te delen en ontwikkelen: vereisten qua vooropleiding, (na)-scholing, studiedagen, vormen van intervisie e.d.	- Welke voorzieningen zijn getroffen om de missie/visie te delen en/of ontwikkelen? zoals: - Personeelsbeleid (specifieke vereisten vooropleiding en/of nascholing) - Studiedagen, 'heidagen' (voor welk deel van de organisatie?) - Vormen van intervisie, reflectie
		Aanvulling op bovenstaande door analyse van de inzet van externe deskundigen, samenwerking met externe partijen in het ontwikkelen van visie en missie.	- Waaraan wordt met externe partijen gewerkt om de missie en visie te ontwikkelen, uit te dragen? Zijn er samenwerkingen met: - Externe adviseurs, coaches? - Collega scholen? - Landelijke partijen, overheden?

Leeswijzer A 2 - Aspecten Leerplan, Faciliteiten, Methodes e.a.			
Doel	Aspect	Deelaspect	Leesvragen
Hoe stelt de school kunst centraal in het onderwijs? Leerplan: Hoe is het centraal stellen van kunst in het onderwijs in de	Leerplan <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner:</i> <i>Exo</i> <i>Meso</i> <i>(Macro, Chrono?)</i>	Schoolplan	- Wat staat in het schoolplan t.a.v. de concrete invulling van kunst (vakken)? - Welke kunstvakken? - Welke projecten? - Wordt er vakoverstijgend gewerkt? - Met andere kunstvakken - Met andere niet-kunstvakken

Leeswijzer A 2 - Aspecten Leerplan, Faciliteiten, Methodes e.a.			
Doel	Aspect	Deelaspect	Leesvragen
praktijk zichtbaar: schoolwerkplan, lesrooster, plan van inzet e.d. Faciliteiten: Welke en hoe zijn de beschikbaar gestelde ruimten en lesmaterialen (budget) waarmee het leerplan wordt uitgevoerd. Methodes: Hoe wordt het centraal stellen van kunst in het onderwijs in de praktijk zichtbaar, gericht op de inzet van methodes, externe deskundigen e.d.	<i>Factor Poiesz: Gelegenheid</i>	Lesrooster	- Hoe ziet het lesrooster er op jaarbasis en wekelijks uit wat betreft de kunstvakken? - Hoeveel uur op jaarbasis per leerjaar - Hoe verdeeld over het jaar en de week voor elk leerjaar
		Plan van inzet	- Welke docenten zijn aangesteld voor het lesgeven in de kunstvakken, gelet op: - Discipline - Bevoegdheden - Betrekking (vast, ZZP e.a.) - Is er ook ondersteunend personeel?
	Faciliteiten <i>Niveau Bronfenbrenner: Exo Meso (Macro, Chrono?)</i> <i>Factor Poiesz: Gelegenheid</i>	Ruimten	- Hoeveel lokalen zijn er voor de kunstvakken beschikbaar? - Hoeveel daarvan zijn vanwege de missie en visie extra? - Wat zijn de kenmerken van deze lokalen: - Oppervlak (t.o.v. theorielokaal) - Specifiek materiaal (zwevende vloer e.d.) - Beschikbare nevenruimten (berghokken, kleedkamers e.d.) - Zijn er buiten de school ruimten die voor bepaalde evenementen worden gehuurd?
		Middelen	- Welke middelen staan voor de kunstvakken ter beschikking en in hoeverre is dat vanwege de missie en visie extra: - Vaste inrichting lokalen (per discipline) - meubilair, instrumenten, attributen, kleding, techniek, media etc. - verbruiksartikelen: tekenmateriaal, decors etc. - methodes en mediatheek - Externe (gehuurde) middelen
		Budget	- Hoeveel budget staan de kunstvakken ter beschikking? Uitgesplitst en vertaald naar kosten per leerling per jaar: - Totaal generaal - Totaal extra vanwege de missie en visie - Per discipline (generaal/extra) - Vaste en incidentele kosten - Ruimte, inrichting, personeelskosten (vast en ZZP)

Leeswijzer A 2 - Aspecten Leerplan, Faciliteiten, Methodes e.a.			
Doel	Aspect	Deelaspect	Leesvragen
	Methode <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner:</i> <i>Exo</i> <i>Meso</i> <i>(Macro, Chrono?)</i> <i>Factor Poiesz:</i> <i>Gelegenheid en</i> <i>Capaciteit</i>	Methode	- In hoeverre worden de kunstlessen gegeven volgens een eigen dan wel bestaande methode? - Verschilt dit per kunstvak? - Wat staat de docent ter beschikking en wat de leerlingen? - Wat zijn voor beide partijen de kosten?
		Externe deskundigheid	- Voor welke onderdelen wordt externe deskundigheid ingehuurd? - Is dat vast of incidenteel? - Is dat docentgericht, leerlinggericht of beiden?
		Andere inhoudelijke hulpmiddelen	?

2.2. Interviewschema B/C en code s

Internet-interviews B en Narratief onderzoek C - Waarom en betekenis			
Doel	Niveau, factor en domein	Codes	Vragen
Waarom stelt de school kunst centraal in het onderwijs? Semi-gestructureerde internet-interviews van 45 minuten elk met 1 directie 2 kunstvakdocenten 1 niet-kunstvakdocent 2 ouders 4 alumni afzonderlijk om uitkomsten van de documenten analyse A1 te toetsen en verduidelijken. Worden waarden en doelstellingen die de school heeft beschreven herkent, door de school uitgedragen en worden anderen daar in betrokken? Wat is de betekenis van kunst in het onderwijs voor de betrokkenen? Narratief onderzoek naar hetgeen individuele mensen beweegt.			- De geïnterviewden hebben van tevoren per mail toelichting gekregen op het kader van het onderzoek, een kort CV van de onderzoeker en de duur en werkwijze van het interview. Ook de toestemming van het gebruik van opnames en gespreksinhoud is van te voren geregeld. Het gesprek vindt plaats en wordt opgenomen in Microsoft Teams.
			- Welkom heten en bedanken voor deelname. - Memoreren duur interview. - Wijzen op het feit dat het interview wordt opgenomen ten behoeve van het onderzoek maar dat de uitkomst wordt geanonimiseerd (check toestemming). - Opname starten - Opnemen dat de deelnemer instemt met het opnemen voor onderzoeksdoeleinden
	Check-in Meso en/of micro <i>Motivatie (i)</i>	1- Eerste indruk 2- Beweegreden	- Mag ik u vragen hoe lang - u al bij de school betrokken bent? - geleden je de school verliet? - Wat komt er in je/u op - als je terugdenkt aan u je eerste kennismaking met de school? (kunnen gedachten en gevoelens zijn) - Wat zijn de belangrijkste redenen - dat u hier werkt? - dat u hier ouder bent? - dat je hier op school zat?
	Missie Meso en/of micro <i>Motivatie (e)</i> <i>Gelegenheid (e)</i> <i>Motivatie (i/e)</i> <i>Gelegenheid</i>	3- Missie 4- Ervaring 5- Motivering 6- Deling	- Kunt u in uw eigen woorden vertellen waarom kunst in deze school een belangrijke rol inneemt? - Hoe - komt u dat tegen in uw werk? - komt u dat tegen als ouder? - heb je dat ervaren als leerling? - In hoeverre speelt de plaats van kunst een rol in je/uw keuze voor deze school? - In hoeverre en op welke manier heeft de school je/u de reden van haar keuze voor de plaats van kunst uitgelegd of je/u daarbij betrokken?

Internet-interviews B en Narratief onderzoek C - Waarom en betekenis			
Doel	Niveau, factor en domein	Codes	Vragen
	Narratief 1 Exo en meso Motivatie Subjectificatie Socialisatie Kwalificatie	-7 Overtuiging	- Stel, u bent op een verjaardagsfeestje van een kennis en iemand vraagt u - waarom u zo blij bent met deze school; wat is dan uw reactie? - waarom je zo trots bent op deze school; wat is dan je reactie? - Kunt u een voorbeeld geven van een concrete situatie die je/u dat blijde of trotse gevoel gaf? - Wat precies uit deze situatie maakt dat je/u er blij of trots van werd? - Wat heeft geholpen om van deze situatie zo'n succes te maken? - Waren er ook nog dingen die deze situatie aanvankelijk tegenwerkten, of moesten er problemen worden overwonnen om het te laten slagen? - Met welke woorden zou je/u de ander ervan overtuigen wel of niet voor de school te kiezen? - Voor welke kinderen is dit de ideale school en waarom vind je/u dat/
	Visie Meso Capaciteit (i/e) Gelegenheid (i/e)	8- Doelen 9- Ondersteuning 10- Kunstenaars	- Welke zijn voor je/u de belangrijkste onderwijsdoelen die de school voor ogen heeft met kunst en cultuur in het onderwijs? Eventueel worden doelen waarmee de school zich profileert voorgelegd om deze al dan niet te laten onderschrijven. - Waar lukt het de school sterk deze doelen te behalen? of - Welke van deze doelen komen het sterkst tot hun recht? - Worden docenten en leerlingen ondersteunt in hun kunstzinnige werk? - Zo ja, door wie of wat wordt deze ondersteuning gegeven? En wat is daarvan de winst? - Zo nee, wat denkt u dat welkome ondersteuning zou kunnen bieden? Waar denkt u aan? En voor wie? - Heeft u wel eens iets van kunstvakdocenten als uitvoerend kunstenaar gezien of meegemaakt? - Zo ja, kunt u concrete voorbeelden noemen die indruk op u maakten? - Kunt u zich herinneren wat dat met u deed? - Zo nee, zou u het op prijs stellen wanneer dat wel zou gebeuren? - Wat zou u daar leuk aan vinden?

Internet-interviews B en Narratief onderzoek C - Waarom en betekenis			
Doel	Niveau, factor en domein	Codes	Vragen
	Narratief 2 Meso, exo Gelegenheid Capaciteit Subjectificatie Socialisatie Kwalificatie	11- Kansen	- Stel, u krijgt het beheer over een fonds dat in de komende 5 jaar geld mag uitkeren aan een extra impuls in het onderwijs in kunst en cultuur. Waarin zou je/u dan investeren? Wat krijgen we dan te zien?
	Betekenis Micro, meso, exo Subjectificatie Socialisatie Kwalificatie	12- Waarde Subjectificatie 13- Waarde socialisatie 14- Waarde Kwalificatie 15- Identiteit 16- Verbinding onderling 17- Verbinding wereld 18- Schoolcultuur 19- Schoolklimaat	- Wat is volgens je/u de toegevoegde waarde die de plaats van kunst in het onderwijs van deze school heeft voor de leerlingen? - Kun je verwoorden wat je er als leerling aan (gehad) hebt? - Hoe ziet/denkt u als ouder wat het voor uw kind betekent, nu en in de toekomst? - Wat denkt u dat de school daarmee bijdraagt aan de ontwikkeling van jonge mensen? - Idem. - Kunt u dit verder toelichten, met een voorbeeld verduidelijken, vertellen wat uw gevoel daarover is, hoe u dat zelf ervaart.... - Wilt je/u reageren op de volgende stellingen door te zeggen eens/oneens/geen mening: - De aandacht voor kunst in het onderwijs helpt leerlingen hun identiteit, hun zelfbewustzijn te ontwikkelen. - De aandacht voor kunst in het onderwijs helpt leerlingen een sterkere verbinding met elkaar te ontwikkelen. - De aandacht voor kunst in het onderwijs helpt leerlingen een sterkere verbinding met de wereld te ontwikkelen. - Er is een levendige schoolcultuur en daar heeft de aandacht voor kunst aan bijgedragen. - Er is een gezond en veilig leefklimaat op school en daar heeft de aandacht voor kunst aan bijgedragen.
	Check-out	20- Toevoeging	- We naderen het einde van dit gesprek en ik dank u hartelijk voor uw tijd en aandacht. - Is er nog iets dat u met mij wilt delen? - Heeft u nog een vraag? - Dan kunnen we nu dit gesprek beëindigen. - Opname eindigen - Nogmaals dank en tot ziens.

Internet-interviews B en Narratief onderzoek C - Waarom en betekenis			
Doel	Niveau, factor en domein	Codes	Vragen
		5 minuten uitlooptijd	
	Analyse van de geluiden en beelden (Cohen, 2007 blz. 367)	Bij analyse van de opname in Microsoft Teams spelen mogelijk non-verbale uitingen een rol van betekenis. Deze kunnen dat wat gezegd wordt benadrukken en/of nuanceren. Als kijk- en luisterraam zijn een aantal aandachtspunten te volgen die bij de transcriptie tot opmerkingen kunnen leiden die worden ingevoegd: - Hoe is of verandert de toon en klank van de stem, de melodie, cadens bij bepaalde onderwerpen? - Hoe worden stiltes, onderbrekingen en ademhalingsmomenten genomen? - Hoe is de stemming van de spreker? Is er enthousiasme, boosheid, verveling o.i.d. af te lezen bij bepaalde onderwerpen? - Verandert het tempo van spreken bij bepaalde onderwerpen? - Verander de blikrichting bij bepaalde onderdelen? - Maakt de deelnemer gebaren tijdens het spreken en wat dragen deze bij bepaalde onderdelen bij aan wat gezegd wordt? - Valt nog iets anders op?	

2.3. Observatieschema F

Kijkwijzer F - Aspecten Lespraktijk			
Doel	Aspect	Deelaspect	Kijkpunten
Hoe stelt de school kunst centraal in het onderwijs? Observeren (en registreren) van de onderwijspraktijk letten op de balans tussen de drie factoren van de triade. Uit te voeren in 3 lessen gedurende 3 weken. Poiesz onderscheidt drie factoren; 'de persoon moet het gedrag willen vertonen, moet zelf in staat zijn tot het gedrag en moet door de omstandigheden in de gelegenheid gesteld worden het gedrag te vertonen.'	Opnames	Audiovisueel verslag starten	Opnames starten met het inspreken of in beeld brengen van plaats en situatie, datum en tijd.
	Aantekeningen	Directe en indirecte observatie	- Bij de directe en indirecte observatie wordt deels gestructureerd gekeken naar het gedrag aan de hand van de gedragsmatrix volgens het Triade-model (in cijfers 0-10). - Daarnaast wordt gekeken naar andere gedragingen en beweegredenen, tevens met de drie domeinen van Biesta als referentiekader. - Tenslotte is er een open beschrijving van de situatie, activiteiten, sfeer en opbrengst beschreven als eerste, tweede en derde indruk op de waarnemer (onderzoeker). Hierdoor kan ook zicht op tijdgebonden aspecten ontstaan (weersomstandigheden, incidenten, processtappen e.d.).
	Lespraktijk <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner: Micro</i> <i>Factor Poiesz: Motivatie</i> <i>'de mate waarin de persoon een doel wenst te bereiken, of interesse heeft in het vertonen van gedrag X'</i> <i>Domein Biesta Subjectificatie</i>	Observatie Motivatie en Subjectificatie	
		Leerlinggedrag	- In welke mate vertonen de leerlingen intrinsieke motivatie? - Hoeveel inzet uit interesse? - Hoeveel inzet omdat het leuk is? - Welke andere innerlijke bronnen van motivatie vallen op?
			- In welke mate vertonen de leerlingen extrinsieke motivatie? - Hoeveel inzet voor cijfer/examen? - Hoeveel inzet om docent tegemoet te komen? - Welke andere bronnen van extrinsieke motivatie vallen op?
			- Waaraan kan in de lespraktijk worden waargenomen dat de leerlingen aan persoonsvorming werken? Wat betekent de lespraktijk merkbaar voor de ontwikkeling van de eigen identiteit van de leerling, van 'het volwassen-in-de-wereld-willen zijn' (Biesta, G. 2019)
		Docentgedrag	- In welke mate vertoont de docent zelf intrinsieke motivatie? - Hoeveel inzet uit interesse? - Hoeveel inzet omdat het leuk is? - Welke andere innerlijke bronnen van motivatie vallen op?

Kijkwijzer F - Aspecten Lespraktijk			
Doel	Aspect	Deelaspect	Kijkpunten
			- In welke mate vertoont de docent zelf extrinsieke motivatie? - Hoeveel inzet voor salaris? - Hoeveel inzet omdat de methode het voorschrijft? - Welke andere bronnen van extrinsieke motivatie vallen op?
			- In welke mate en op welke wijze zet de docent zich in om de leerlingen te motiveren? - Op welke wijze draagt de docent merkbaar bij aan de ontwikkeling van de persoonsvorming bij de leerlingen?
	Lespraktijk	Observatie Capaciteit en Kwalificatie	
	<i>Niveau Bronfenbrenner: Micro</i> <i>Factor Poiesz: Capaciteit</i> <i>'de mate waarin de persoon zelf over eigenschappen, vaardigheden of instrumenten beschikt om gedrag X uit te voeren'</i> <i>Domein Biesta Kwalificatie</i>	Leerlinggedrag	- In welke mate beschikken de leerlingen over intrinsieke capaciteiten om het gewenste gedrag te vertonen? - Wat betreft mentale eigenschappen zoals: - kennis - zelfvertrouwen - vaardigheden? - Wat betreft fysieke mogelijkheden zoals: - kracht - mobiliteit?
			- In welke mate beschikken de leerlingen over extrinsieke capaciteiten om het gewenste gedrag te vertonen? - Wat betreft mentale mogelijkheden zoals: - instructies - adviezen? - Wat betreft materiële mogelijkheden zoals: - hulpmiddelen zoals instrumenten - methodes, naslagwerken, media? - In hoeverre en op welke wijze speelt het 'toegerust' worden voor de wereld (Biesta, G. 2019) een rol in de lespraktijk? Hebben leerlingen bijvoorbeeld vervolgoopleidingen en/of beroepen als streefdoel? Of toepassingen van het geleerde op kortere termijn?

Kijkwijzer F - Aspecten Lespraktijk			
Doel	Aspect	Deelaspect	Kijkpunten
		Docentgedrag	- In welke mate beschikt de docent over intrinsieke capaciteiten om het gewenste gedrag mogelijk te maken? - Wat betreft mentale eigenschappen zoals: - kennis - zelfvertrouwen - vaardigheden? - Wat betreft fysieke mogelijkheden zoals: - kracht - mobiliteit?
			- In welke mate beschikt de docent over extrinsieke capaciteiten om het gewenste gedrag mogelijk te maken? - Wat betreft mentale mogelijkheden zoals: - handleidingen, methodes - adviseurs zoals collega's? - Wat betreft materiële mogelijkheden zoals: - hulpmiddelen zoals instrumenten - handleidingen, media e.d.?
			- In welke mate en op welke wijze speelt de docent een rol waardoor de capaciteiten van de leerlingen worden vergroot?
			- In welke mate spelen financiële middelen een rol voor leerlingen en/of docenten?
	Lespraktijk <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner:</i> <i>Micro</i> <i>Factor Poiesz:</i> <i>Gelegenheid</i> <i>'de mate waarin de buiten de persoon</i>	Observatie Gelegenheid en Socialisatie	
		Leerlinggedrag	- In welke mate beschikken de leerlingen over intrinsieke gelegenheid om het gewenste gedrag te vertonen? - In welke mate kiest de leerling er zelf voor tijd vrij te maken voor het gedrag? Zowel op school als thuis? - Hoeveel inspanning heeft de leerling over voor het bereiken van een gewenst doel?

Kijkwijzer F - Aspecten Lespraktijk			
Doel	Aspect	Deelaspect	Kijkpunten
	<i>gelegen omstandigheden bevorderend of remmend inwerken op gedrag X'</i> <i>Domein Biesta Socialisatie</i>		- In welke mate beschikken de leerlingen over extrinsieke gelegenheid om het gewenste gedrag te vertonen? - In welke mate lijkt er voldoende tijd (rooster) beschikbaar te worden gesteld om gewenst gedrag te vertonen? - In welke mate lijkt er voldoende ruimte (lokale, oefenruimtes, e.d.) beschikbaar te worden gesteld om gewenst gedrag te vertonen? - In welke mate draagt de samenwerking met medeleerlingen bij aan het gewenste gedrag?
			- In hoeverre en op welke wijze speelt socialisatie, de 'ontmoeting met de wereld in haar veelvormigheid en veelzijdigheid' (Biesta, G. 2019) een rol in de lespraktijk? Op welke schalen is dat merkbaar? (Volg hier ook systemen Bronfenbrenner).
		Docentgedrag	- In welke mate beschikt de docent over intrinsieke gelegenheid om het gewenste gedrag te mogelijk te maken? - In welke mate kiest de docent er zelf voor tijd vrij te maken om het gedrag mogelijk te maken? Zowel op school als thuis? - Hoeveel inspanning heeft de docent over voor het bereiken van de gewenste doelen?
			- In welke mate beschikt de docent over extrinsieke gelegenheid om het gewenste gedrag mogelijk te maken? - In welke mate lijkt er voldoende tijd (lessen, overleg, nascholing e.d.) beschikbaar te worden gesteld om gewenst gedrag mogelijk te maken? - In welke mate lijkt er voldoende ruimte (lokale, oefenruimtes, e.d.) beschikbaar te worden gesteld om gewenst gedrag mogelijk te maken? - Op welke wijze geeft de docent inhoud aan socialisatie, de 'ontmoeting met de wereld in haar veelvormigheid en veelzijdigheid' bij de leerlingen? - In hoeverre is de docent voor de leerlingen een vertegenwoordiger van 'de wereld in haar veelvormigheid en veelzijdigheid'?

Kijkwijzer F - Aspecten Lespraktijk			
Doel	Aspect	Deelaspect	Kijkpunten
		Audiovisueel verslag stoppen	Van de 3 lesopnames van dezelfde kunstdiscipline wordt een compilatie samengesteld met kenmerkende lessituaties. Op basis daarvan vinden stimulated recall interviews plaats met de betreffende docent. Zie Fase G.

2.4. Groepsinterviewschema H

Groepsinterview H - Aspecten Betekenis

Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
Waarom en hoe stelt de school kunst centraal in het onderwijs en wat is daarvan de betekenis voor de betrokkenen? Groepsinterviews met focusgroep leerlingen om te onderzoeken of en in hoeverre de visie en missie worden gerealiseerd, welke factoren in de uitvoering als het meest succesvol worden ervaren en wat de betekenis ervan voor elk individu is en voor de school als geheel.	Van tevoren <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner: Micro</i> Totale duur max. 90 minuten	Vooraf	- De groep is samengesteld uit 12 leerlingen uit verschillende klassen. Zij zijn mondeling ingelicht over het onderzoek en hoe met de privacy wordt omgegaan. Het interview is mede vormgegeven op basis van ervaringen uit The Art of Hosting. De onderzoeker is 'host', gastheer en zorgt voor een aangename omgeving en sfeer. De ruimte is van tevoren ingericht: een rechthoek van tafels met stoelen eromheen rondom een kunstobject of bos bloemen o.i.d. Er staat op een aparte tafel iets te eten en drinken voor de deelnemers. Er is een flip-over met een vel over de visie en een vel met de vraag van onderdeel 2. (evt. een schoolbord, digibord o.i.d.) Het moet zoveel mogelijk lijken op een café in plaats van vergaderzaal. Er liggen een pen en een notitieblokje voor elke leerling klaar dat zij mogen houden.
	starttijd 0:00 2 minuten	Introductie	- Welkom heten en bedanken voor deelname en uitnodigen om van het aangeboden lekkers gebruik te maken. - Memoreren duur interview. - Wijzen op het feit dat het interview wordt opgenomen ten behoeve van het onderzoek maar dat de uitkomst wordt geanonimiseerd (check toestemming). - Opname starten
	tijd 2:00 8 minuten	Check-in	- We beginnen met een eenvoudige vraag waarover we even kunnen denken om daarna op rij een kort antwoord te geven. Op weg naar dit gesprek ben je vast al iets van kunst tegengekomen: - je hebt iets moois gezien dat je aandacht trok, - je luisterde naar bepaalde muziek, - je hebt uit jezelf dansend bewogen - of hebt zomaar even een rol gespeeld. - Waar denk je nu aan, welke kunst heeft jou vandaag al geraakt en welke ervaring had je daarbij? <i>(Zonodig doet de host de aftrap met een eigen ervaring. Kan ook later instappen om het gevoel te benadrukken dat er geen hiërarchie is.)</i>

Groepsinterview H - Aspecten Betekenis

Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
	tijd 10:00 15 minuten	Onderdeel 1 Semi- gestructureerd vraaggesprek Waarom Motivatie	- Intro: Jullie zitten op een school die kunst en cultuur belangrijk vindt. Vergeleken met andere scholen besteden jullie er veel tijd aan. - Vragen: - Waarom denken jullie dat de school kunst en cultuur in het onderwijs belangrijk vindt? - Wat bedoel je precies? Leg dat nog eens uit? Zijn jullie het hiermee eens? Zijn er nog andere redenen? <i>(Let op dat wie stil is, misschien te verlegen is om iets aan te vullen. Stel die gerust en geef aan dat elke gedachte waardevol is.)</i> - In hoeverre weet je dat omdat het verteld is? Waar is dat dan verteld en door wie? Of heb je dat gelezen? <i>(Wanneer de leerlingen de beweegredenen niet kennen kan de flip-over met tekst van de website worden voorgelezen met de vraag of ze bekend zijn.)</i> - Bij wie van jullie speelt deze visie van de school ook een rol bij de schoolkeuze die jullie of jullie ouders gemaakt hebben? - Bij wie speelt ook de wens om naar een kunstopleiding te gaan een rol bij de schoolkeuze? <i>(Dus niet een wens die pas later is ontstaan).</i> - Welk gevoel wekt de keuze van de school voor veel kunst en cultuur bij je op? - Ben je blij, trots? - Vind je het gewoon? - Vind je het jammer of hinderlijk? - Of vind je de school te bescheiden? <i>(Let nu ook op de zwijgers.)</i>

	tijd 25:00 20 minuten	Onderdeel 2 1-2-4-All methode Hoe Motivatie Capaciteit Gelegenheid	- Intro: <i>Toon (alsnog) de flip-over met de visie-missie statements t.a.v. kunst en cultuur.</i> Nu is de vraag of wat de school graag wil ook lukt. Je hebt allemaal een notitieblok en een pen gekregen en ik wil dat je even voor jezelf een moment neemt om een paar notities te maken als antwoord op de vraag die ik zal stellen. Daarna wissel je de vraag uit met een partner. Vervolgens wissel je als duo's uit met een ander duo. Uiteindelijk leggen jullie alle ervaringen op tafel en trekken jullie de belangrijkste conclusies. - Vragen: - Wat zijn de sterke kanten van hoe de school kunst en cultuur in de lespraktijk heeft vormgegeven? - Wat zijn volgens jou sterke punten van hoe de school het heeft ingericht? Denk bijvoorbeeld aan: 1. Hoe motiveert de school je, wat in de aanpak werkt stimulerend, waardoor heb of krijg je er zin in? 2. Welke begeleiding en/of middelen van de school helpen jou het meest je talenten te ontwikkelen? 3. Hoeveel gelegenheid biedt de school je in tijd (rooster) en ruimte (lokalen)? Kun je ermee uit de voeten? <i>(De vraag met aspecten staat ook op de flip-over. Check of iedereen begrijpt wat de bedoeling is en voer dan de 1-2-4-All methode uit).</i> - 1- Iedereen noteert in steekwoorden in het schetsboekje de sterke kanten van de lespraktijk op school. <i>(1 minuut)</i> - 2- Iedereen wisselt dit uit met een partner: 'Kies nu iemand die je niet zo goed kent en wissel je gedachten uit. Kies samen jullie sterkste punten.' <i>(2 minuten)</i> - 3- Elk duo spreekt met 2 anderen: 'Wat zijn nu jullie sterkste punten? Wie van jullie vertelt dit zo dadelijk aan de hele groep?' <i>(4 minuten)</i> - All- Plenair uitwisselen: 'Welke ervaringen komen er het sterkst uit?' <i>(Noteer de sterke punten in volgorde op de flip-over of Digibord. Klopt dit? Check dan (diep democracy) of iemand een persoonlijk sterk punt belangrijk genoeg vindt om toch te vermelden.)</i> <i>(8 minuten)</i>
--	-------------------------------------	--	--

Groepsinterview H - Aspecten Betekenis

Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
	tijd 45:00 5 minuten	Intermezzo	- Intermezzo: Jullie gaan als laatste onderdeel met elkaar in gesprek over wat kunst zoals je dat op school krijgt aangeboden voor jou persoonlijk betekent en ook wat dat met de school als geheel doet. Daarvoor maken we dadelijk andere opstelling. <i>Vraag de leerlingen om de tafels aan de kant te zetten en twee cirkels te maken van de stoelen rondom het midden: 4 stoelen in het midden en 8 eromheen. Laat ze meteen even wat lekkers pakken en daarbij even rond lopen. Daarna gaan 3 leerlingen in het midden zitten (1 stoel blijft vrij) en de anderen eromheen. Het schetsboekje en potlood en lekkers nemen ze mee.</i> - Neem even de tijd om te bedenken wat je zou antwoorden op deze vragen: - Wat betekent kunst, zoals dat op school wordt aangeboden, voor jou/jullie persoonlijk? - Wat denk je dat kunst, zoals dat op school wordt aangeboden, voor de school betekent?

Groepsinterview H - Aspecten Betekenis

Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
	tijd 50:00 30 minuten	Onderdeel 3 Vissekom methode Betekenis	- Instructie: De leerlingen die in het midden zitten voeren het gesprek om uit te wisselen over hetgeen voor jullie de betekenis is van kunst. De lege stoel is een uitnodiging aan iedereen in de buitenkring om deel te nemen aan het gesprek. Zodra daar iemand op gaat zitten maakt een ander diens plaats vrij. Er spreken dus steeds 3 leerlingen, maar iedereen kan meedoen. als je denkt dat er een gezichtspunt ontbreekt, breng je het in. - Wie zet de eerste stap?.... <i>Houd als host in de gaten dat er voldoende afwisseling is in de sprekers. Zijn er leerlingen die uit verlegenheid niet instappen? Worden er persoonlijke ervaringen uitgewisseld maar ook meer algemene? Probeer desgewenst te verdiepen of verbreden.</i>
	tijd 80:00	Check-out	- Vraag alle leerlingen in de buitenkring plaats te nemen. We kijken even terug naar de stappen die we gezet hebben: - We zijn begonnen met een check-in rond de vraag van een kunstbeleving op weg naar deze bijeenkomst. - Daarna hebben jullie gesproken over waarom jullie denken dat de school kunst en cultuur belangrijk vindt. - Toen gingen jullie in een steeds groter gezelschap uitwisselen over hoe jullie vinden dat de school dat doet. - Zojuist hebben jullie gesproken over wat dat allemaal voor betekenis voor jullie en de school heeft. - Om dit gesprek af te sluiten wil ik elk van jullie nog eenmaal aan het woord laten. Daarvoor stel ik de laatste vraag: - In welke stap van dit gesprek vond je jezelf het sterkst aanwezig? Waar kwam je goed uit de verf? (Of wat vond je het leukst of fijnst?)
	tijd 85:00 5 minuten	Afsluiting	- Hartelijk dank voor jullie tijd en betrokkenheid. - Neem het blikje en de pen als bedankje mee. Wanneer ik mijn onderzoek op school kom presenteren zal ik jullie daarbij uitnodigen. - Opname eindigen
	tijd 90:00	5 minuten uitlooptijd	

2.5. Opdrachten en reflectieprotocollen

Arts-based Research J - Aspecten Betekenis			
Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
Deze school stelt kunst centraal in het onderwijs, wat is daarvan de betekenis voor de betrokkenen? Door op kunsten gebaseerd onderzoek betrokkenen, ±8 leerlingen en ±4 kunstvakdocenten, bevragen wat het centraal stellen van kunst in het onderwijs betekent voor de identiteit van individu en collectief.	Van tevoren <i>Niveau</i> <i>Bronfenbrenner: Micro</i> Totale duur max. 90 minuten	Vooraf	- De groep is samengesteld uit acht leerlingen leerlingen verspreid over de verschillende leerjaren van de school en vier kunstvakdocenten, allen met verschillende kunstdisciplines. Zij zijn mondeling ingelicht over het onderzoek en hoe met de privacy wordt omgegaan. Er is een overzicht van de te verwachten kunsten en welke ruimtes en materialen nodig zijn om de gelegenheid te geven aan de verschillende creatieve processen. - Er wordt in de aanloop en afronding gebruik gemaakt van werkvormen uit The Art of Hosting. - Het onderzoek als geheel neemt kunstuitingen als relevantie uitkomsten serieus (Arts-based research). In het ontwerp en de uitvoering van het onderzoek worden de vier kwaliteitsdimensies naar Van Heist (2019) gecheckt: - Praktisch relevant - Methodisch grondig - Ethisch verantwoord - Esthetische kwaliteit
	Dag 1 duur 60 minuten tijd 0:00	Introductie	- In een gezamenlijk bijeenkomst van de deelnemers wordt de opdracht verstrekt waarmee de deelnemers zelfstandig aan het werk gaan. - De deelnemers worden welkom geheten en krijgen een korte toelichting op het onderzoek als geheel en dit onderdeel in het bijzonder. - Het proces dat vanaf nu opstart wordt geresumeerd: - Opstartmoment (nu) - Creatieve fase - Presentatie en gesprek - De werkwijze van deze startbijeenkomst wordt uitgelegd.

Arts-based Research J - Aspecten Betekenis			
Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
	tijd 5:00	Verkenning Waarderend Interview methode	- De 12 deelnemers worden verdeeld in 4 groepen van elk 3 (de docenten worden verdeeld over de groepen) die vervolgens met elkaar 'Waarderende interviews' houden: - Ieder is om de beurt 'verhalenverteller' en vertelt een persoonlijk verhaal over wat het bezig-zijn-met-kunst-op-school voor diens leven betekent. - Een ander is 'Interviewer' en helpt het verhaal tot zijn recht te laten komen (interesse tonen, aandacht opbrengen, vragen stellen) - De derde is 'Waarnemer' en zoekt naar bouwstenen of patronen of thema's in het verhaal; wat spreekt zich uit en laat zich zien? - Het proces kent 3 rondes met in elke ronde 7 minuten voor het verhaal en 3 minuten om uit het verhaal de belangrijkste bouwstenen (thema's) te halen. Totale duur is 30 minuten. - De opbrengst is vooral bedoeld om iedereen in verbinding te brengen met het eigen verhaal en niet om tot een gezamenlijke conclusie te komen. - Er is geen verschil in hoe leerlingen en docenten in de interviews een rol spelen.
	tijd 40:00	Opdracht Arts-based Research	- Nu volgt het verstrekken van de uiteindelijk opdracht: 'Na het aan elkaar vertellen wat er bij je opkomt als je probeert onder woorden te brengen wat het bezig-zijn-met-kunst-op-school voor je betekent gaan we over tot de individuele kunstopdracht aan ieder van jullie: - Vertel jouw persoonlijke verhaal nu nogmaals, maar dan in de vorm van een kunstuiting die het best bij jou en je ervaringen past. Hoe kun je merkbaar maken wat bezig-zijn-met-kunst-op-school voor jou betekent? - Je mag daarbij vergeten wat je zojuist verteld hebt en je fantasie de vrije loop laten. Je handen en voeten, oren en ogen hebben hun eigen verhaal. Geef ze de ruimte.... - Let wel op dat je voor deze opdracht beperkte tijd hebt. Hopelijk heb je genoeg zelfkennis als kunstenaar om te weten wat je in ongeveer 3 uur kunt maken.'

Arts-based Research J - Aspecten Betekenis			
Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
	tijd 45:00	Inventarisatie en afronding	- Voor de uitvoering worden nog de beschikbare ruimtes en tijd doorgenomen en de wijze waarop de benodigde materialen ter beschikking staan: - de dansers kunnen naar... - schildermateriaal ligt in... - we treffen elkaar weer dan en dan..
	tijd 55:00	Afsluiting	- Hartelijk dank nogmaals voor de deelname. Jullie gaan nu aan het werk en ik ben er voor als je iets nodig hebt. - We zien elkaar weer 'dan en dan' voor de presentatie van de creaties.
	tijd 60:00	5 minuten uitlooptijd.	
	Creatieve fase	<i>Tussen dag 1 en 2 zit enige tijd waarin de deelnemers hun creatief proces gestalte geven. In overleg met de school vond dat thuis en/of op school plaats.</i>	
	Creatieve fase duur naar schatting 180 minuten	Creatieve proces	- De deelnemers zijn ieder voor zich thuis en/of op school aan het werk met de uitvoering van het kunstzinnige proces. - De onderzoeker is facilitator maar heeft op geen enkele wijze invloed op de individuele processen: uitsluitend toezien op de voldoende beschikbaarheid van ruimtes, materialen en tijd.
	Vorbereiding presentaties	<i>De presentatie en reflectie vinden op dag 2 op school plaats nadat fase 2 thuis is afgerond. In deze periode dient de presentatie te worden voorbereid. Zie hieronder 'Intussen'.</i>	
		Intussen	- De onderzoeker heeft al van tevoren of tijdens de creatieve fase geïnventariseerd welke kunstdisciplines aan bod komen in de presentatie: - Welke podiumpresentaties zijn er en wat hebben die nodig aan ruimte, apparatuur en tijd? (Geluidsinstallatie, dansvloer, podium, instrumenten e.d.) - Welke beeldende kunst dient te worden tentoongesteld en wat is daar voor nodig? (Ezels, haakjes, digibord e.d.) - Met hulp van de deelnemers wordt een en ander voorbereid alvorens de presentatie te beginnen. - Het is wenselijk voor de presentaties en reflecties twee naast elkaar gelegen ruimtes te kunnen gebruiken, een als theater en een als museum.

Arts-based Research J - Aspecten Betekenis			
Doel	Tijd, niveau en factor	Opbouw	Onderdelen
	Dag 2 duur tot 180 minuten 6 presentatie- en reflectie-momenten die elk tussen de 20 en 30 minuten duren.	Presentatie en reflectie Visual Thinking Strategy methode	- De presentaties worden paarsgewijs gedaan: twee presentaties aan de hele groep volgen elkaar op, de beeldende prestatie (museum) gaat steeds vooraf aan een podiumpresentatie (theater). - De presentaties oogsten allereerst applaus, waardering en verwerkingstijd (stilte). - Aansluitend splitst de groep in tweeën op (twee lokalen) om daar de reflectie te doen rondom het kunstwerk of podium. De deelnemers kunnen van een tafel steeds een blauw of rood kaartje pakken waarmee ze toegang krijgen tot het rode of blauwe lokaal. Bij terugkomst leggen ze de kaartjes weer terug. - Er zijn dus twee camera's en begeleiders nodig. De begeleiders moeten een VTS gesprek kunnen leiden. - De reflecties volgen een werkwijze die is gebaseerd op VTS. - De kunstenaar legt niet diens werk uit, maar luistert naar wat de rest van de groep uitwisselt naar aanleiding van de gepresenteerde kunst - Er wordt vooral waargenomen en onbevangen in gesprek gebracht wat de toeschouwers aan het kunstwerk beleven, wat in hen door het kunstwerk wordt opgeroepen. Daarbij helpt de begeleider door het stellen van de drie centrale VTS-vragen: - Wat gebeurt er op deze afbeelding of wat gebeurde er in wat je zojuist zag/hoorde? Wat wordt/werd 'verteld'? - Waaraan zie of zag/hoorde je dat? - Wat kun je nog meer ontdekken/noemen? Wat wordt/werd er nog meer opgemerkt? - De kunstenaar mag na afronding van het gesprek in maximaal drie woorden reageren op wat gezegd werd.

2.6. Een voorbeeld filmscript

Algemene instructies

Op de draaidag willen we beelden en verhalen vastleggen van situaties en mensen uit het onderzoek. De voor jullie school kenmerkende beelden en verhalen worden daarmee min of meer herhaald, maar nu ook vastgelegd. Op drie scholen worden beelden en verhalen opgehaald die uiteindelijk in een film van een ruim kwartier te zien zullen zijn. We zullen dus niet alles wat we opnemen gebruiken. Alle opnames die technisch bruikbaar zijn worden wel aan de school ter beschikking gesteld.

Een voorbeeld van een vergelijkbare film vind je op [Muzikaal Kabaal](#).

Quitclaim

Iedereen die herkenbaar in beeld verschijnt, tekent een quitclaim formulier. Deze is ter plekke beschikbaar, mocht niet al eerder zijn ondertekend. Voor leerlingen jonger dan 16 jaar dient een ouder/verzorger te hebben getekend.

Formulering antwoorden

Het is belangrijk om te weten dat de vraagstelling in de interviews in de film niet altijd terugkomt. Aan de geïnterviewden is de vraag om hun antwoorden daarom altijd te beginnen met de vraagstelling.

Kledingvoorschrift

Voor de opnames is kleding met veel lijnen en stippen niet fijn, net zomin als kleding met grote merken. Deelnemers aan de interviews worden gezenderd en gepoederd voor optimaal geluid en beeld.

Ruimte

Bij alle interviews is het heel belangrijk dat er geen omgevingsgeluid is. Ook moet de omgeving aantrekkelijk zijn om naar te kijken. Een wisselende achtergrond bij elk interview is wenselijk. Dat kunnen vier wanden van hetzelfde kunstlokaal zijn.

Interviews

Vanuit de al eerder gevoerde gesprekken worden richtingen aangegeven voor elk gesprek. Uiteraard is de persoonlijke beleving en overtuiging van de geïnterviewden hoofdzaak. Het is mogelijk dat delen van het interview opnieuw moeten worden opgenomen.

Regilio Sedoc

Ik heb je zien dansen en ook hoe je verschillende muziek draaide en de leerlingen daarop dansen liet ontwerpen.

- Waarom vind je het belangrijk dat leerlingen dansonderwijs krijgen, en kun je een situatie uit je lespraktijk beschrijven die dat mooi illustreert? (waar zie je een persoonlijke ontwikkeling, wat is je ideaal als docent)
- Hoe ga jij om met het feit dat leerlingen dansen vaak niet gewend zijn en eng of raar vinden en heb je voorbeelden van wat je dan ziet gebeuren/veranderen bij leerlingen? (korte spanningsboog bij jongere leerlingen hanteren, iedereen moet wel meedoen, leuk vinden hoeft niet...)
- Kun je wat voorbeelden geven van opdrachten in een dansles waar je heel tevreden of trots bent omdat je ziet dat wat de leerlingen gaan doen ook werkt?
- Op weinig scholen wordt gedanst. Wat is je aanbeveling aan scholen? om dit vak toch echt aan te bieden? welke kansen zijn er?

Milou Broersen en Joosje Struwer (docenten beeldend)

Jullie werken al een poosje op de Vinse School en hebben een helder plan met de beeldende vakken.

- Wat is voor jullie een belangrijke inspiratiebron voor hoe in jullie school het kunstonderwijs is vormgegeven? (Welke rol speelde kunst al bij de oprichting van de school en hoe zien we dat terug in jullie vak?)
- Als je nou kijkt naar jullie kunstonderwijs in het algemeen, waar ben je dan trots op, en hoe draag jij daar, Milou, aan bij als docent/cultuurcoördinator?
- Kun je situaties beschrijven waarbij je trots was op de stappen die je leerlingen zag zetten, waarin je in je lessen, met je vak bijdroeg aan de ontwikkeling van leerlingen?
- Wat maakt nou dat als je wakker wordt, dat je denkt: 'Ik heb enorme zin in deze dag, in de lessen?' In welke situaties herken je dat gevoel? (Wat is het mooie aan je vak?)
- Kun je voorbeelden van reacties van oud-leerlingen geven als zij vertellen wat zij aan de kunstvakken hebben gehad? (Als je die hebt.)

Annet de Jong docent Frans en medeoprichter

Je was er vanaf de start bij en weet met welke redenen de school is opgericht.

- Welke rol spelen de kunstvakken bij de wens de Vinse School op te richten?
- Wat wil de Vinse School met de kunstvakken voor de ontwikkeling van leerlingen bereiken? (Algemene leerdoelen, mogelijk over hoe belangrijk dat voor alle leerlingen is)
- Kun je ons eens meenemen naar een les of situatie waar je blij van wordt, waarin je dit duidelijk kon zien? (Geslaagde praktijk in het werken van docenten en leerlingen, concrete voorbeelden)
- Kun je iets vertellen over de praktische consequenties van jullie missie met betrekking tot (de inrichting van) het onderwijs? Denk aan:
 - de inrichting van het onderwijs?
 - de balans met de andere vakken (urenverdeling, prestatiedruk,...)
 - het personeelsbeleid (aannamebeleid, taakbeleid,...)
 - financieel
- Welke uitdagingen en kansen zien jullie wat betreft de kunstvakken nog voor je?
- Welke aanbevelingen zou je aan andere scholen willen doen met betrekking tot de inzet van kunstvakken in het onderwijs?

Lessen

Vanuit de lessen is het streven om kenmerkende acties van leerlingen vast te leggen, die als ondersteunend beeld kunnen dienen bij de interviews. We laten de docent en de leerlingen samen in actie zien, met het doel ontwikkeling in beeld te brengen (reflectie, gedeelde ervaring, oefenen etc.) Het kan zijn dat een activiteit moet worden herhaald om deze goed vast te leggen.

Regilio Sedoc dansdocent

Zie ook het interview hierboven. Kan de les de inhoud daarvan illustreren? Fijn als in wat we kunnen filmen aan dit of een vergelijkbaar aspect zichtbaar wordt gewerkt (door jou en leerlingen).

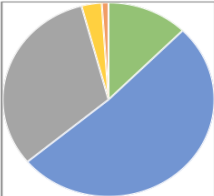
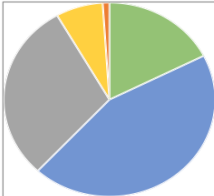
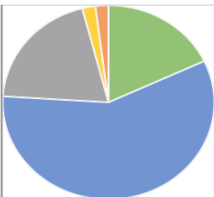
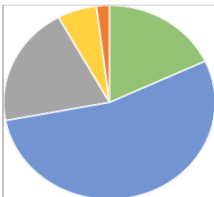
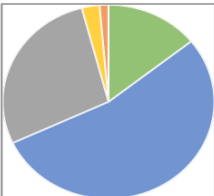
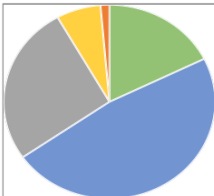
Milou Broersen en Joosje Struwer (docenten beeldend)

In het interview kunnen we ook terugkomen op wat we jullie in de les hebben zien doen.

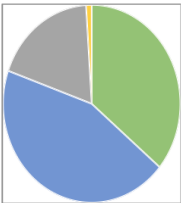
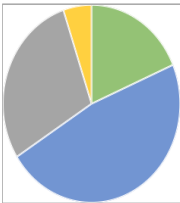
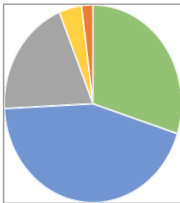
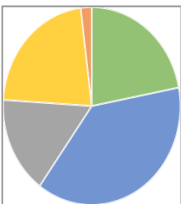
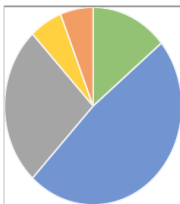
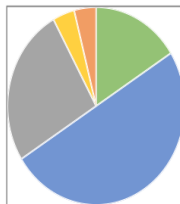
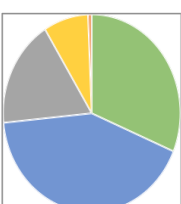
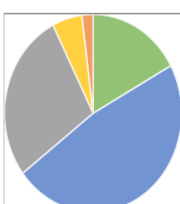
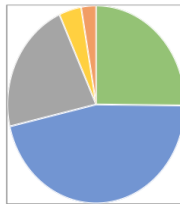
3. Bijlagen Resultaten en Analyse

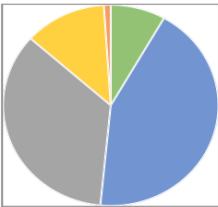
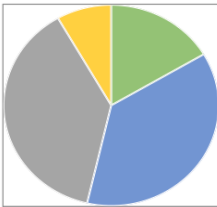
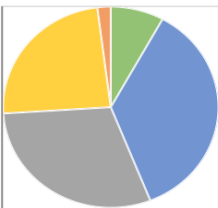
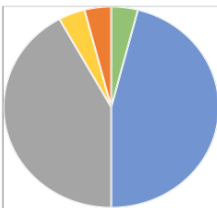
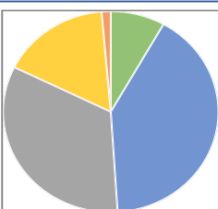
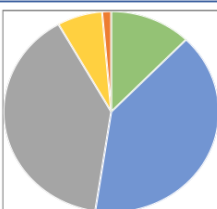
3.1. Enquête Vathorst College November 2022

Vraag 1	<i>'Ik vind het gewoon heel erg fijn dat we hier kunstvakken hebben, want ik heb mezelf een beetje geleerd hoe ik kan reflecteren, dus hoe je zelf kan reflecteren, gewoon echt zelfontwikkeling. Ik heb mezelf door kunst meer leren kennen in hoe ik ben en hoe ik in elkaar zit.'</i>			Gemiddelde
	Door kunst leer je beter reflecteren.	Daardoor leer je jezelf beter kennen.	Je ervaart daardoor persoonlijke groei.	
Klas 1 en 2				97 leerlingen
Helemaal mee eens	14,4%	33,0%	38,1%	28,5%
Eens	54,6%	42,3%	40,2%	45,7%
Neutraal of geen mening	29,9%	23,7%	19,6%	24,4%
Oneens	1,0%	1,0%	2,1%	1,4%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 6				50 leerlingen
Helemaal mee eens	12,0%	18,0%	22,0%	17,3%
Eens	58,0%	60,0%	58,0%	58,7%
Neutraal of geen mening	26,0%	16,0%	18,0%	20,0%
Oneens	2,0%	4,0%	0,0%	2,0%
Helemaal mee oneens	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				147 leerlingen
Helemaal mee eens	13,6%	27,9%	32,7%	24,7%
Eens	55,8%	48,3%	46,3%	50,1%
Neutraal of geen mening	28,6%	21,1%	19,0%	22,9%
Oneens	1,4%	2,0%	1,4%	1,6%
Helemaal mee oneens	0,7%	0,7%	0,7%	0,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

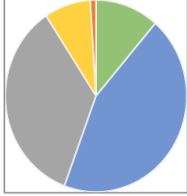
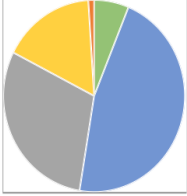
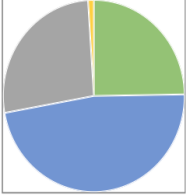
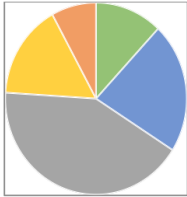
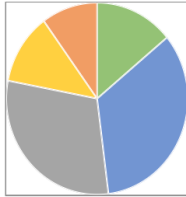
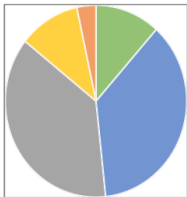
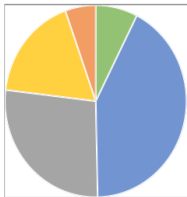
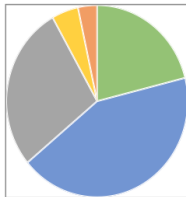
Vraag 2	<i>'Kunstopdrachten, dat zijn echt de enige opdrachten waar ik mijn grenzen verleg, waar ik echt heel bewust ben: 'Oké, we gaan nu gewoon iets totaal anders proberen.' Dat ga ik dan ook doen in mijn eigen leven. Want als ik bij beeldend mijn grenzen kan verleggen, waarom zou dat in mijn eigen leven dan ook niet kunnen?'</i>		Gemiddelde
	Door kunst leer je je grenzen te verleggen.	Daar heb je in het dagelijks leven ook profijt van.	
Klas 1 en 2			97 leerlingen
Helemaal mee eens	12,4%	17,5%	14,9%
Eens	51,5%	44,3%	47,9%
Neutraal of geen mening	32,0%	29,9%	30,9%
Oneens	3,1%	7,2%	5,2%
Helemaal mee oneens	1,0%	1,0%	1,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 6			50 leerlingen
Helemaal mee eens	18,0%	18,0%	18,0%
Eens	58,0%	54,0%	56,0%
Neutraal of geen mening	20,0%	20,0%	20,0%
Oneens	2,0%	6,0%	4,0%
Helemaal mee oneens	2,0%	2,0%	2,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal			137 leerlingen
Helemaal mee eens	14,3%	17,7%	16,0%
Eens	53,7%	47,6%	50,7%
Neutraal of geen mening	27,9%	26,5%	27,2%
Oneens	2,7%	6,8%	4,8%
Helemaal mee oneens	1,4%	1,4%	1,4%
	100,0%	100,0%	100,0%

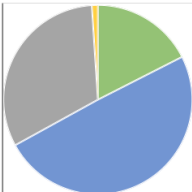
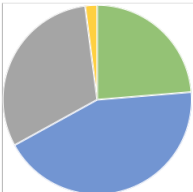
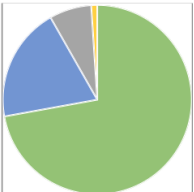
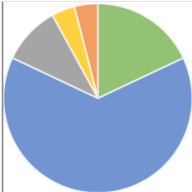
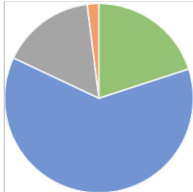
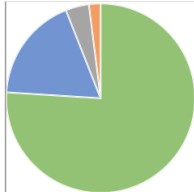
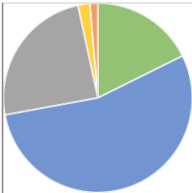
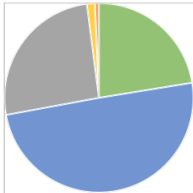
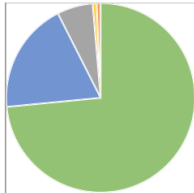
Door kunst met de wereld samenkomen

Vraag 3	<i>Het is juist zo mooi aan kunst, dat iedereen daar zo zijn eigen weg in kan vinden. Als je daarin gaat samenwerken met mensen, als je allebei echt jezelf erin durft te leggen, kan je echt mooie dingen maken. Ik denk dat het ook heel verbindend werkt.'</i>			Gemiddelde
	<i>Door kunst leer je beter met anderen samen te werken.</i>	<i>Je krijgt daardoor meer respect voor anderen.</i>	<i>Het geeft je ook meer zelf-vertrouwen.</i>	
Klas 1 en 2				97 leerlingen
Helemaal mee eens	36,1%	18,6%	29,9%	28,2%
Eens	44,3%	47,4%	44,3%	45,4%
Neutraal of geen mening	18,6%	28,9%	19,6%	22,3%
Oneens	1,0%	5,2%	4,1%	3,4%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	2,1%	0,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 6				50 leerlingen
Helemaal mee eens	22,0%	14,0%	16,0%	17,3%
Eens	38,0%	48,0%	50,0%	45,3%
Neutraal of geen mening	16,0%	26,0%	26,0%	22,7%
Oneens	22,0%	6,0%	4,0%	10,7%
Helemaal mee oneens	2,0%	6,0%	4,0%	4,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				147 leerlingen
Helemaal mee eens	31,3%	17,0%	25,2%	24,5%
Eens	42,2%	47,6%	46,3%	45,4%
Neutraal of geen mening	17,7%	27,9%	21,8%	22,4%
Oneens	8,2%	5,4%	4,1%	5,9%
Helemaal mee oneens	0,7%	2,0%	2,7%	1,8%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 4	<i>'Als je creatief bezig bent, kijk je in het dagelijks leven gewoon met andere inzichten naar bepaalde dingen, waardoor je een creatieve oplossing, een snellere oplossing vindt voor iets waarvan je denkt: 'Hoe kan ik dit oplossen? Hoe kan ik dit leuk maken?'</i>		Gemiddelde
	Door kunstvakken leer je hoe je problemen kunt oplossen.	Daar heb je in het dagelijks leven ook profijt van.	
Klas 1 en 2			97 leerlingen
Helemaal mee eens	8,2%	16,5%	12,4%
Eens	43,3%	37,1%	40,2%
Neutraal of geen mening	35,1%	38,1%	36,6%
Oneens	12,4%	8,2%	10,3%
Helemaal mee oneens	1,0%	0,0%	0,5%
	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 6			50 leerlingen
Helemaal mee eens	8,0%	4,0%	6,0%
Eens	36,0%	46,0%	41,0%
Neutraal of geen mening	30,0%	42,0%	36,0%
Oneens	24,0%	4,0%	14,0%
Helemaal mee oneens	2,0%	4,0%	3,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal			137 leerlingen
Helemaal mee eens	8,2%	12,2%	10,2%
Eens	40,8%	40,1%	40,5%
Neutraal of geen mening	33,3%	39,5%	36,4%
Oneens	16,3%	6,8%	11,6%
Helemaal mee oneens	1,4%	1,4%	1,4%
	100,0%	100,0%	100,0%

Door kunst met de wereld samenkomen

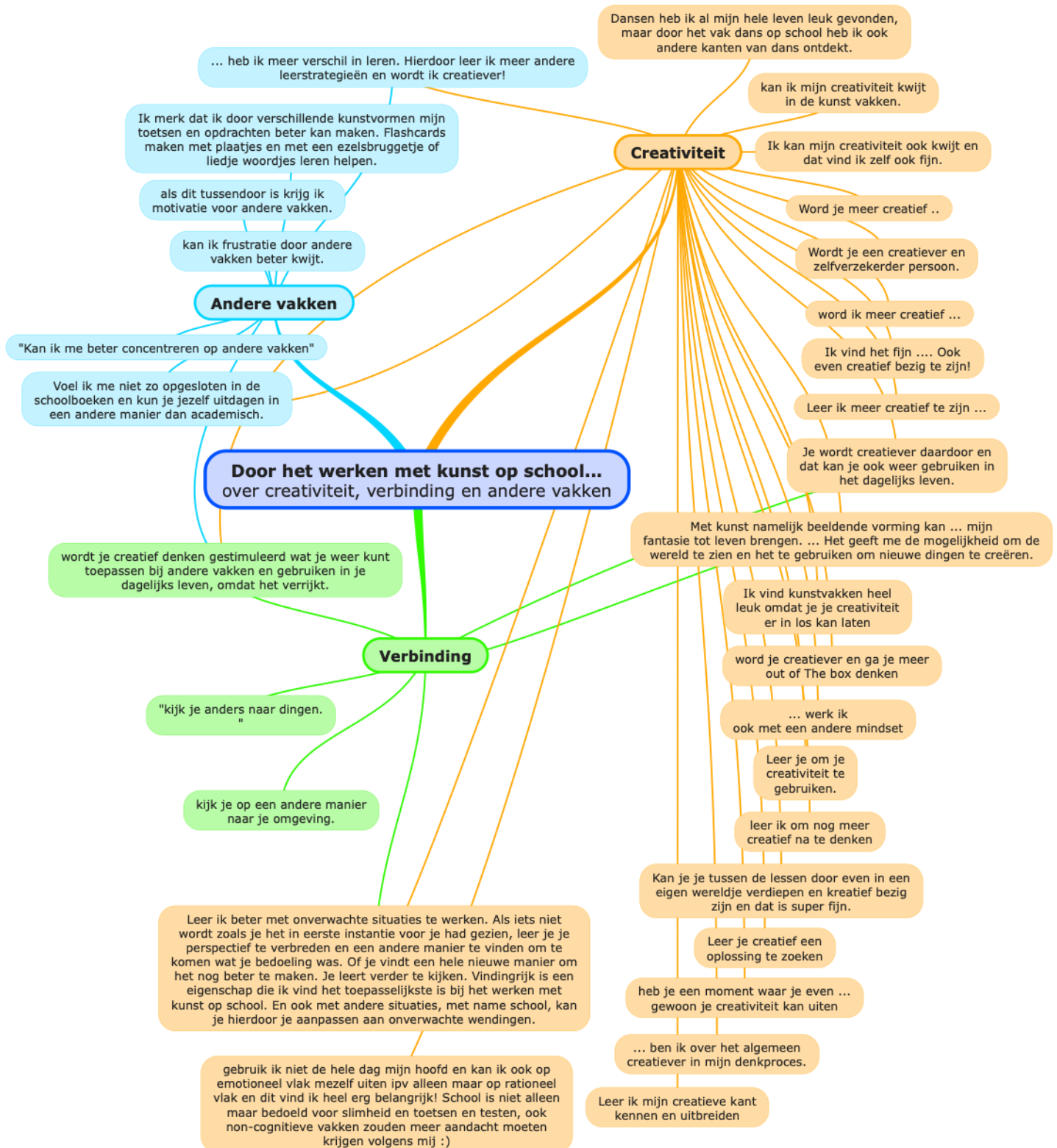
Vraag 5	Ik merk wel dat bijvoorbeeld, niet alleen bij beeldend, maar dat je bij kunstvakken veel meer over betekenis gaat nadenken als je iets maakt, dat je dan de achterliggende gedachte meer meeneemt.' 'Op het moment dat je het kan verbinden met wat je buiten school doet, dan hecht je veel meer waarde aan wat je leert op school.'			Gemiddelde
	Door kunst leer je de vakken beter met het dagelijks leven te verbinden.	De kunstvakken helpen je ook bij het leren van andere vakken.	De kunst die overal in de school en in uitvoeringen te zien is, werkt heel motiverend.	
Klas 1 en 2				97 leerlingen
Helemaal mee eens	11,3%	6,2%	24,7%	14,1%
Eens	44,3%	46,4%	47,4%	46,0%
Neutraal of geen mening	35,1%	29,9%	26,8%	30,6%
Oneens	8,2%	16,5%	1,0%	8,6%
Helemaal mee oneens	1,0%	1,0%	0,0%	0,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 6				50 leerlingen
Helemaal mee eens	12,0%	10,0%	14,0%	12,0%
Eens	22,0%	34,0%	34,0%	30,0%
Neutraal of geen mening	42,0%	22,0%	30,0%	31,3%
Oneens	16,0%	20,0%	12,0%	16,0%
Helemaal mee oneens	8,0%	14,0%	10,0%	10,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				147 leerlingen
Helemaal mee eens	11,6%	7,5%	21,1%	13,4%
Eens	36,7%	42,2%	42,9%	40,6%
Neutraal of geen mening	37,4%	27,2%	27,9%	30,8%
Oneens	10,9%	17,7%	4,8%	11,1%
Helemaal mee oneens	3,4%	5,4%	3,4%	4,1%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 6	<i>'Ik denk ook wat het is dat je met kunstvakken op zo'n andere manier werkt dan bij andere vakken. Bij andere vakken is dat altijd iets goed of fout is en je krijgt alles op jou afgeschoven en bij kunst begin je bij jezelf en mag je zelf de ruimte zoeken en waar je allemaal heen kan gaan. En, dat is een hele andere manier van werken en dat is denk ik heel leerzaam.'</i>			Gemiddelde
	Door kunst ontwikkel je een open blik in het algemeen.	Hierdoor leer je ook buiten de begaande paden te gaan en uit je comfort zone te treden.	Kunstvakken zijn een fijne afwisseling tussen alle andere vakken.	
Klas 1 en 2				97 leerlingen
Helemaal mee eens	17,5%	23,7%	72,2%	37,8%
Eens	49,5%	43,3%	19,6%	37,5%
Neutraal of geen mening	32,0%	30,9%	7,2%	23,4%
Oneens	1,0%	2,1%	1,0%	1,4%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 6				50 leerlingen
Helemaal mee eens	18,0%	20,0%	76,0%	38,0%
Eens	64,0%	62,0%	18,0%	48,0%
Neutraal of geen mening	10,0%	16,0%	4,0%	10,0%
Oneens	4,0%	0,0%	0,0%	1,3%
Helemaal mee oneens	4,0%	2,0%	2,0%	2,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				147 leerlingen
Helemaal mee eens	17,7%	22,4%	73,5%	37,9%
Eens	54,4%	49,7%	19,0%	41,0%
Neutraal of geen mening	24,5%	25,9%	6,1%	18,8%
Oneens	2,0%	1,4%	0,7%	1,4%
Helemaal mee oneens	1,4%	0,7%	0,7%	0,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.2. Mindmaps Vathorst College

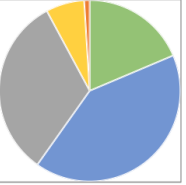
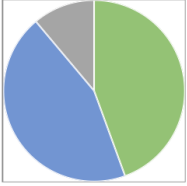
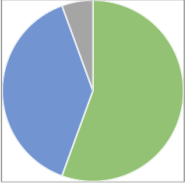
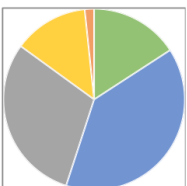
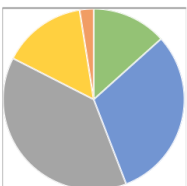
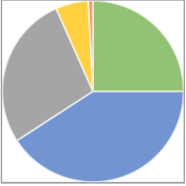
Mindmap 'Biesta' Vathorst College november 2022

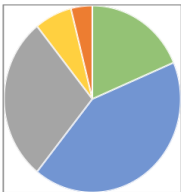
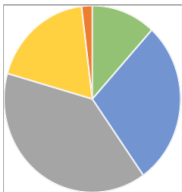
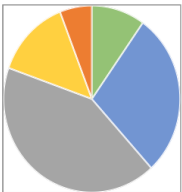
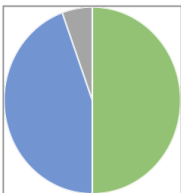
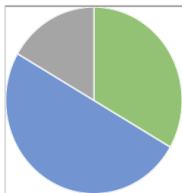
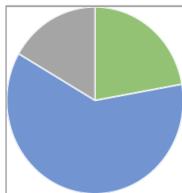
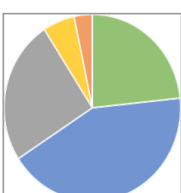
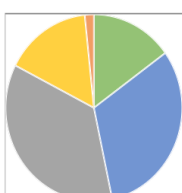
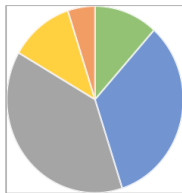

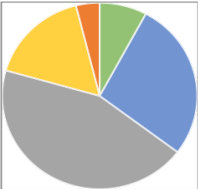
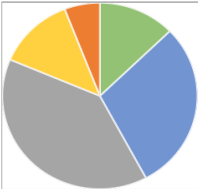
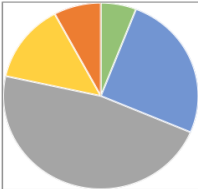
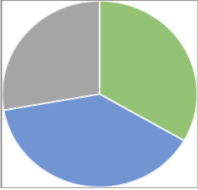
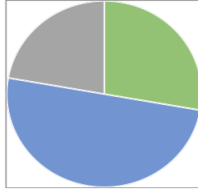
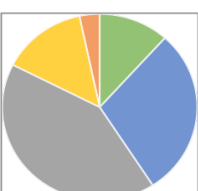
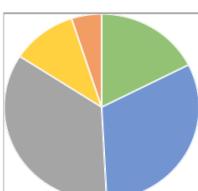
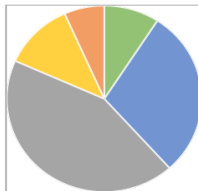

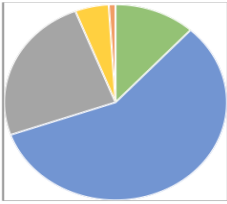
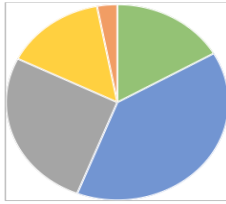
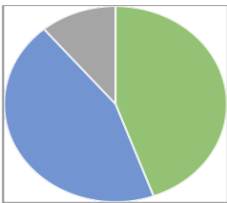
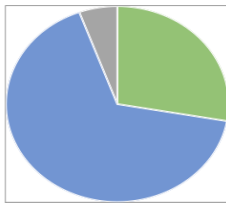
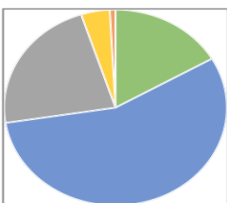
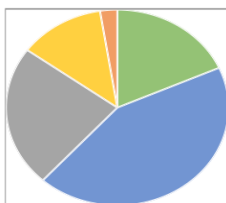
3.3. Enquête Floracollege

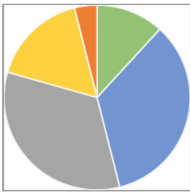
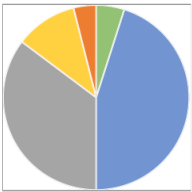
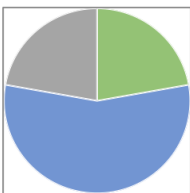
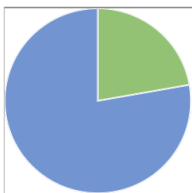
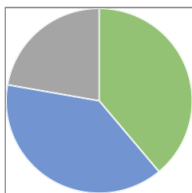
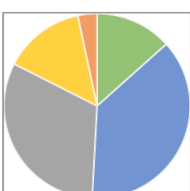
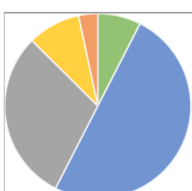
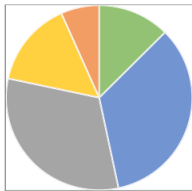
Tabellen en diagrammen Floracollege november 2023

Vraag 1	<i>'Ik vind deze school leuk omdat er zoveel kunstvakken zijn. Je hebt van alles wat en daardoor is er veel afwisseling en heb je later ook meer keuze. Met de keuzes die je hebt haalt de school ieders talent naar boven.'</i>			Gemiddelde
	Door de vele kunstvakken vind ik het leuker om naar school te gaan.	Ik heb door de vele kunstvakken het gevoel meer keuze te hebben.	Door de vele kunstvakken komt ieders talent meer naar boven.	
Klas 1 en 2				102 leerlingen
Helemaal mee eens	10,8%	10,8%	18,6%	13,4%
Eens	38,2%	28,4%	41,2%	35,9%
Neutraal of geen mening	33,3%	40,2%	32,4%	35,3%
Oneens	15,7%	17,6%	6,9%	13,4%
Helemaal mee oneens	2,0%	2,9%	1,0%	2,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 en 4				18 leerlingen
Helemaal mee eens	44,4%	27,8%	55,6%	42,6%
Eens	44,4%	44,4%	38,9%	42,6%
Neutraal of geen mening	11,1%	27,8%	5,6%	14,8%
Oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				120 leerlingen
Helemaal mee eens	15,8%	13,3%	25,0%	18,1%
Eens	39,2%	30,8%	40,8%	36,9%
Neutraal of geen mening	30,0%	38,3%	27,5%	31,9%
Oneens	13,3%	15,0%	5,8%	11,4%
Helemaal mee oneens	1,7%	2,5%	0,8%	1,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 2	Doordat je in de kunstlessen leerlingen met dezelfde interesses tegenkomt, wordt een vak als toneelspelen minder raar. Daardoor ben ik er minder bang voor mezelf te laten zien. Ik voel ook meer een klik met de anderen.			Gemiddelde
	In de kunstlessen voel ik mij op mijn gemak.	Daardoor laat ik makkelijker iets van mezelf zien.	Ik leer de anderen ook beter kennen en waarderen.	
Klas 1 en 2				102 leerlingen
Helemaal mee eens	18,6%	11,8%	9,8%	13,4%
Eens	42,2%	28,4%	28,4%	33,0%
Neutraal of geen mening	28,4%	39,2%	42,2%	36,6%
Oneens	6,9%	18,6%	13,7%	13,1%
Helemaal mee oneens	3,9%	2,0%	5,9%	3,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 en 4				18 leerlingen
Helemaal mee eens	50,0%	33,3%	22,2%	35,2%
Eens	44,4%	50,0%	61,1%	51,9%
Neutraal of geen mening	5,6%	16,7%	16,7%	13,0%
Oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				120 leerlingen
Helemaal mee eens	23,3%	15,0%	11,7%	16,7%
Eens	42,5%	31,7%	33,3%	35,8%
Neutraal of geen mening	25,0%	35,8%	38,3%	33,1%
Oneens	5,8%	15,8%	11,7%	11,1%
Helemaal mee oneens	3,3%	1,7%	5,0%	3,3%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

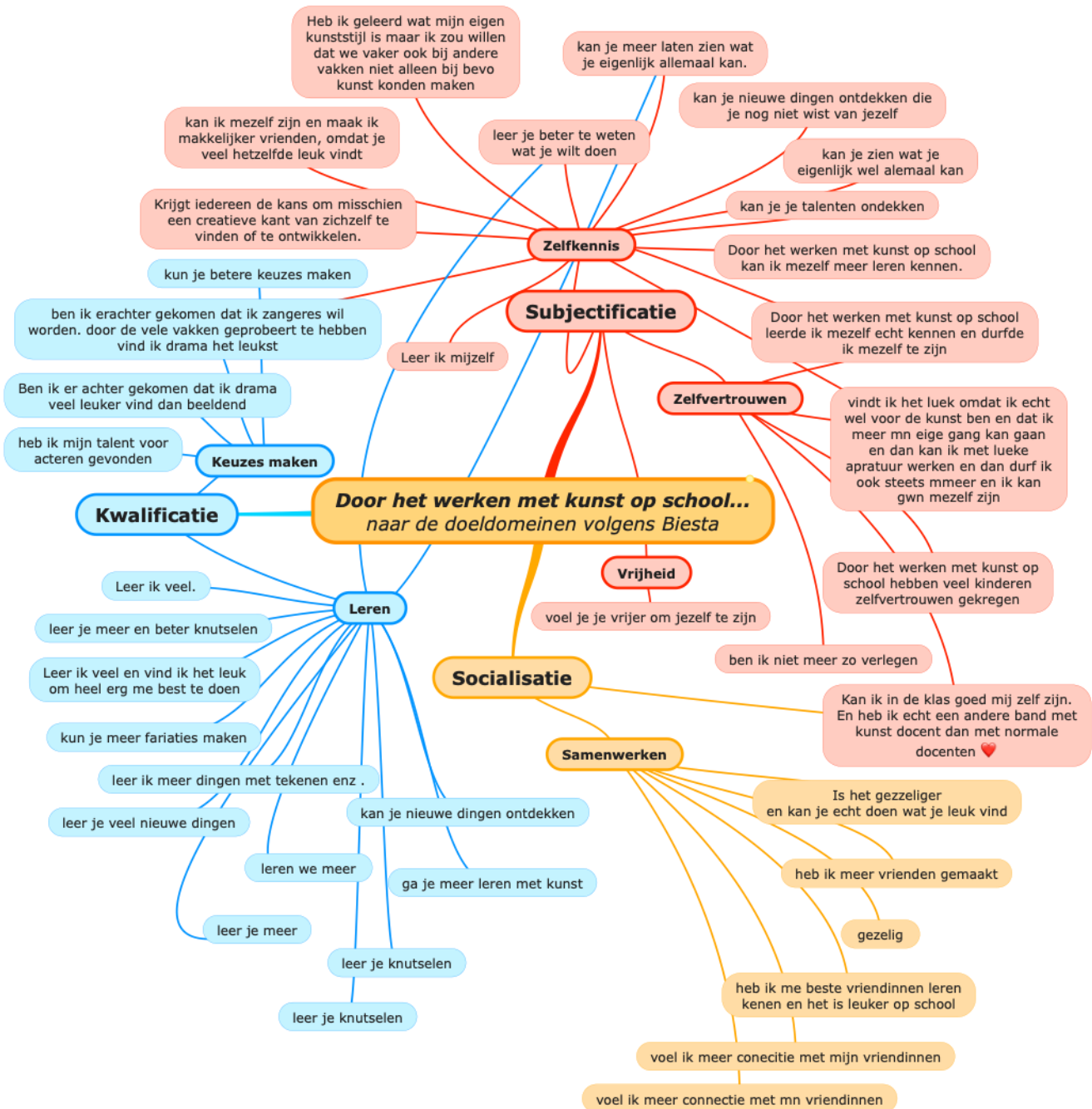
Vraag 3	<i>Ik wilde geen liedjes zingen maar ik wilde heel graag een grote rol, maar absoluut geen solo. Maar ik heb alsnog wel een solo gezongen, doodeng. De docenten hebben mij zo erg geholpen dat ik eigenlijk toch maar vol zelfvertrouwen op het podium stond. Maar zonder die docent had dat niet gelukt.</i>			Gemiddelde
	<i>In de kunstlessen leer je je grenzen te verleggen.</i>	<i>De kunstdocenten helpen je meer zelfvertrouwen te ontwikkelen.</i>	<i>Daar heb je in het dagelijks leven ook profijt van.</i>	
Klas 1 en 2				102 leerlingen
Helemaal mee eens	7,8%	12,7%	5,9%	8,8%
Eens	27,5%	29,4%	25,5%	27,5%
Neutraal of geen mening	44,1%	39,2%	47,1%	43,5%
Oneens	16,7%	12,7%	13,7%	14,4%
Helemaal mee oneens	3,9%	5,9%	7,8%	5,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 en 4				18 leerlingen
Helemaal mee eens	33,3%	44,4%	27,8%	35,2%
Eens	38,9%	44,4%	50,0%	44,4%
Neutraal of geen mening	27,8%	11,1%	22,2%	20,4%
Oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				120 leerlingen
Helemaal mee eens	11,7%	17,5%	9,2%	12,8%
Eens	29,2%	31,7%	29,2%	30,0%
Neutraal of geen mening	41,7%	35,0%	43,3%	40,0%
Oneens	14,2%	10,8%	11,7%	12,2%
Helemaal mee oneens	3,3%	5,0%	6,7%	5,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 4	<i>Ik heb wel een hele hoop inzicht geleerd van de kunstvakken, want ik weet nu ook dat ik muziek superleuk vind. Ik had echt nooit gedacht dat ik iets zou doen met muziek voordat ik dat ontdekte. Ik merkte wel echt dat de kunstklas gewoon echt tien keer leuker was, omdat ik daar gewoon veel meer kon. En ze begrepen mij ook beter.</i>		Gemiddelde
	<i>Doordat je eerst alle kunstvakken volgt krijg je de kans iets nieuws te ontdekken.</i>	<i>Daardoor krijg je een ander idee van welk beroep of welke hobby's je leuk vindt.</i>	
Klas 1 en 2			102 leerlingen
Helemaal mee eens	11,8%	16,7%	14,2%
Eens	57,8%	39,2%	48,5%
Neutraal of geen mening	24,5%	26,5%	25,5%
Oneens	4,9%	14,7%	9,8%
Helemaal mee oneens	1,0%	2,9%	2,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 en 4			18 leerlingen
Helemaal mee eens	44,4%	27,8%	36,1%
Eens	44,4%	66,7%	55,6%
Neutraal of geen mening	11,1%	5,6%	8,3%
Oneens	0,0%	0,0%	0,0%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal			120 leerlingen
Helemaal mee eens	16,7%	18,3%	17,5%
Eens	55,8%	43,3%	49,6%
Neutraal of geen mening	22,5%	23,3%	22,9%
Oneens	4,2%	12,5%	8,3%
Helemaal mee oneens	0,8%	2,5%	1,7%
	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 5	Door kunst leer ik creatief te worden in het vinden van oplossingen. Ik ben minder bang iets fout te doen en durf meer van mezelf te laten zien. Ik ontwikkel een andere manier van kijken en kan me beter in een ander verplaatsen.			Gemiddelde
	Door kunst leer je creatieve oplossingen voor problemen te vinden.	Daardoor ga je voor jou heel nieuwe dingen doen of maken.	Je leert steeds meer van de wereld en mensen om je heen kennen.	
Klas 1 en 2				102 leerlingen
Helemaal mee eens	11,8%	4,9%	7,8%	8,2%
Eens	34,3%	45,1%	33,3%	37,6%
Neutraal of geen mening	33,3%	35,3%	33,3%	34,0%
Oneens	16,7%	10,8%	17,6%	15,0%
Helemaal mee oneens	3,9%	3,9%	7,8%	5,2%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 en 4				18 leerlingen
Helemaal mee eens	22,2%	22,2%	38,9%	27,8%
Eens	55,6%	77,8%	38,9%	57,4%
Neutraal of geen mening	22,2%	0,0%	22,2%	14,8%
Oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				120 leerlingen
Helemaal mee eens	13,3%	7,5%	12,5%	11,1%
Eens	37,5%	50,0%	34,2%	40,6%
Neutraal of geen mening	31,7%	30,0%	31,7%	31,1%
Oneens	14,2%	9,2%	15,0%	12,8%
Helemaal mee oneens	3,3%	3,3%	6,7%	4,4%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.4. Mindmaps Floracollege

Mindmap 'Biesta' Floracollege november 2023

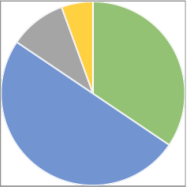
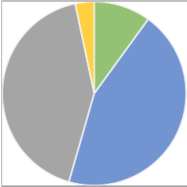
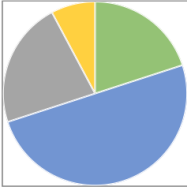
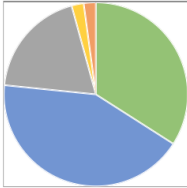
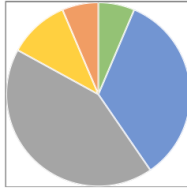
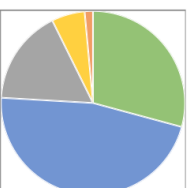
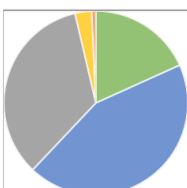
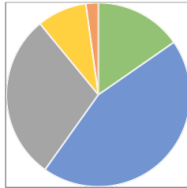

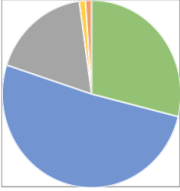
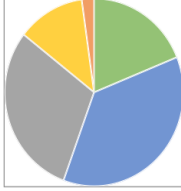
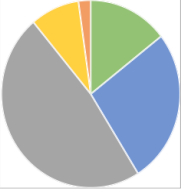
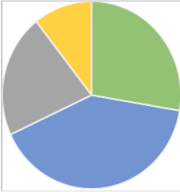
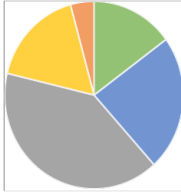
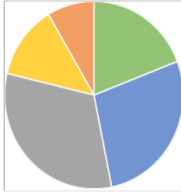
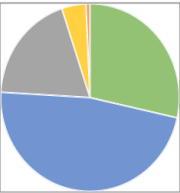
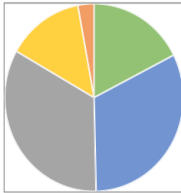

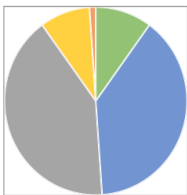
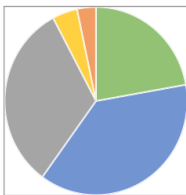
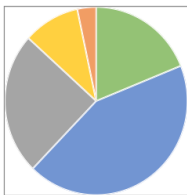
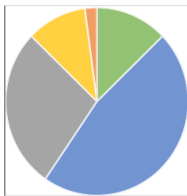
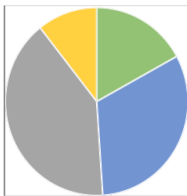
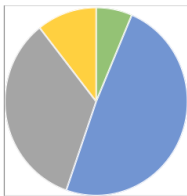
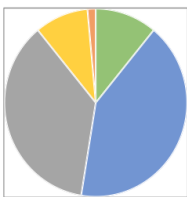
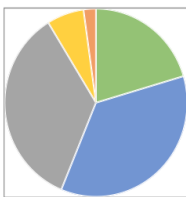
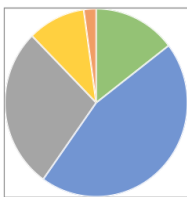

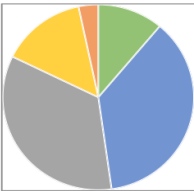
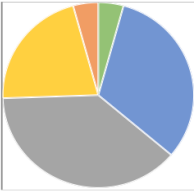
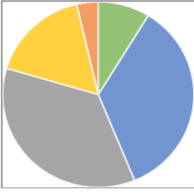
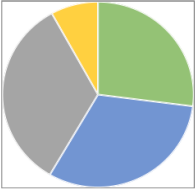
3.5. Enquête Vinse School

Tabellen en diagrammen Vinse School, juli 2024

Vraag 1	Doordat er op school een grote diversiteit aan kunstvakken is en je daardoor veel te kiezen hebt, is kunst maken op school heel gewoon en is het ook leuk er aan te werken. Dat motiveert mij.			Gemiddelde
	Door de vele kunstvakken vind ik het leuker om naar school te gaan.	Doordat er iets te kiezen valt vind ik kunstvakken heel gewoon.	De kunstvakken motiveren mij in het algemeen sterk.	
Klas 1 en 2				90 leerlingen
Helemaal mee eens	34,4%	10,0%	20,0%	21,5%
Eens	50,0%	44,4%	50,0%	48,1%
Neutraal of geen mening	10,0%	42,2%	22,2%	24,8%
Oneens	5,6%	3,3%	7,8%	5,6%
Helemaal mee oneens	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 5				47 leerlingen
Helemaal mee eens	19,1%	34,0%	6,4%	19,9%
Eens	40,4%	42,6%	34,0%	39,0%
Neutraal of geen mening	29,8%	19,1%	42,6%	30,5%
Oneens	6,4%	2,1%	10,6%	6,4%
Helemaal mee oneens	4,3%	2,1%	6,4%	4,3%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				137 leerlingen
Helemaal mee eens	29,2%	18,2%	15,3%	20,9%
Eens	46,7%	43,8%	44,5%	45,0%
Neutraal of geen mening	16,8%	34,3%	29,2%	26,8%
Oneens	5,8%	2,9%	8,8%	5,8%
Helemaal mee oneens	1,5%	0,7%	2,2%	1,5%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

VRAAG 2	Doordat er in de kunstvakken veel vrijheid is leer je je op een creatieve manier uiten. Daardoor groei je als mens. Het helpt mij me meer op mijn plek te voelen. Ik leerde het ook stap voor stap minder eng te vinden.			Gemiddelde
	Door de vrijheid in de kunstlessen leer ik mij creatief uiten.	Ik ervaar dat ik daardoor groei als mens.	Ik vind het door de kunstvakken steeds minder eng mezelf te laten zien.	
Klas 1 en 2				90 leerlingen
Helemaal mee eens	28,9%	18,9%	14,4%	20,7%
Eens	51,1%	36,7%	26,7%	38,1%
Neutraal of geen mening	17,8%	30,0%	47,8%	31,9%
Oneens	1,1%	12,2%	8,9%	7,4%
Helemaal mee oneens	1,1%	2,2%	2,2%	1,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 5				47 leerlingen
Helemaal mee eens	27,7%	14,9%	19,1%	20,6%
Eens	40,4%	23,4%	27,7%	30,5%
Neutraal of geen mening	21,3%	40,4%	31,9%	31,2%
Oneens	10,6%	17,0%	12,8%	13,5%
Helemaal mee oneens	0,0%	4,3%	8,5%	4,3%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				137 leerlingen
Helemaal mee eens	28,5%	17,5%	16,1%	20,7%
Eens	47,4%	32,1%	27,0%	35,5%
Neutraal of geen mening	19,0%	33,6%	42,3%	31,6%
Oneens	4,4%	13,9%	10,2%	9,5%
Helemaal mee oneens	0,7%	2,9%	4,4%	2,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 3	In de kunstvakken leer je andere mensen kennen. En door het zelf maken leer je kunstwerken van anderen en ook 'echte kunst' beter te begrijpen en krijg je er interesse voor. Van het samenwerken leer je ook heel veel.			Gemiddelde
	In de kunstlessen leer ik anderen beter kennen.	Door het zelf maken van kunst leer ik kunstwerken beter begrijpen en waarderen.	Ik leer in de kunstlessen veel door het samenwerken met andere leerlingen.	
Klas 1 en 2				90 leerlingen
Helemaal mee eens	10,0%	22,2%	18,9%	17,0%
Eens	38,9%	37,8%	43,3%	40,0%
Neutraal of geen mening	41,1%	32,2%	24,4%	32,6%
Oneens	8,9%	4,4%	10,0%	7,8%
Helemaal mee oneens	1,1%	3,3%	3,3%	2,6%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 5				47 leerlingen
Helemaal mee eens	12,8%	17,0%	6,4%	12,1%
Eens	46,8%	31,9%	48,9%	42,6%
Neutraal of geen mening	27,7%	40,4%	34,0%	34,0%
Oneens	10,6%	10,6%	10,6%	10,6%
Helemaal mee oneens	2,1%	0,0%	0,0%	0,7%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal				137 leerlingen
Helemaal mee eens	10,9%	20,4%	14,6%	15,3%
Eens	41,6%	35,8%	45,3%	40,9%
Neutraal of geen mening	36,5%	35,0%	27,7%	33,1%
Oneens	9,5%	6,6%	10,2%	8,8%
Helemaal mee oneens	1,5%	2,2%	2,2%	1,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 4	Die kunstvakken zijn denk ik niet alleen voor de kinderen die van tekenen houden en dat soort dingen, maar ook voor mensen die in een bedrijf willen werken. Als je een bepaalde skill hebt qua creatief nadenken, is dat in elk opzicht in je leven handig en daarom zijn die kunstvakken zo belangrijk juist, denk ik.		Gemiddelde
	Wat ik bij de kunstvakken leer kan ik in het dagelijks leven ook goed gebruiken.	Kunstvakken zijn volgens mij daarom voor iedereen belangrijk.	
Klas 1 en 2			90 leerlingen
Helemaal mee eens	11,1%	32,2%	21,7%
Eens	36,7%	35,6%	36,1%
Neutraal of geen mening	34,4%	26,7%	30,6%
Oneens	14,4%	5,6%	10,0%
Helemaal mee oneens	3,3%	0,0%	1,7%
	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 5			47 leerlingen
Helemaal mee eens	4,3%	17,0%	10,6%
Eens	31,9%	23,4%	27,7%
Neutraal of geen mening	38,3%	46,8%	42,6%
Oneens	21,3%	12,8%	17,0%
Helemaal mee oneens	4,3%	0,0%	2,1%
	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal			137 leerlingen
Helemaal mee eens	8,8%	27,0%	17,9%
Eens	35,0%	31,4%	33,2%
Neutraal of geen mening	35,8%	33,6%	34,7%
Oneens	16,8%	8,0%	12,4%
Helemaal mee oneens	3,6%	0,0%	1,8%
	100,0%	100,0%	100,0%

Vraag 5	<i>Het is gewoon heel belangrijk om met je handen bezig te zijn en helemaal als je een dertienjarig ontwikkelend kind ben. Het is niet alleen zo voor je mentale welzijn en je creativiteit, maar ook emotioneel is het heel belangrijk om soms even alles gewoon te kunnen uiten. Ik denk dat het een heel belangrijk onderdeel is om de druk die school soms kan brengen in een jong leven, om dat voor mensen te verlichten.</i> <i>Door bezig te zijn met kunst op school leer in mijn emoties beter uiten en kom ik tot mezelf.</i> <i>Ik kom daardoor ook beter tot rust en heb dan minder stress.</i>		Gemiddelde
Klas 1 en 2			90 leerlingen
Helemaal mee eens	8,9%	17,8%	13,3%
Eens	26,7%	23,3%	25,0%
Neutraal of geen mening	43,3%	37,8%	40,6%
Oneens	14,4%	11,1%	12,8%
Helemaal mee oneens	6,7%	10,0%	8,3%
	100,0%	100,0%	100,0%
Klas 3 t/m 5			47 leerlingen
Helemaal mee eens	4,3%	8,5%	6,4%
Eens	21,3%	19,1%	20,2%
Neutraal of geen mening	40,4%	31,9%	36,2%
Oneens	23,4%	31,9%	27,7%
Helemaal mee oneens	10,6%	8,5%	9,6%
	100,0%	100,0%	100,0%
Totaal			137 leerlingen
Helemaal mee eens	7,3%	14,6%	10,9%
Eens	24,8%	21,9%	23,4%
Neutraal of geen mening	42,3%	35,8%	39,1%
Oneens	17,5%	18,2%	17,9%
Helemaal mee oneens	8,0%	9,5%	8,8%
	100,0%	100,0%	100,0%

3.6. Mindmaps Vinse School

Mindmap 'Biesta' 2 Vinse School juli 2024

